

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Diplomová práce

Dana Otychová

Přenos traumatu 2. světové války na potomky přeživších

Centrum judaistických studií Kurta a Ursuly Schubertových

Vedoucí diplomové práce: *Prof. PhDr. Ingeborg Fialová, Dr.*

Studijní program: *Dějiny a kultura Židů*

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem magisterskou práci vypracovala samostatně na základě uvedených pramenů a literatury a pod vedením vedoucí diplomové práce.

V Brně dne 3. 1. 2011

Podpis autora

Poděkování

Děkuji vedoucí diplomové práce za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce a rovněž všem narátorům, kteří byli ochotni provést se mnou rozhovor.

Obsah

1.	ÚVOD.....	6
2.	HISTORICKÝ NÁSTIN VÁLKY SE ZAMĚŘENÍM NA OBLAST PROTEKTORÁTU ČECHY A MORAVA	8
2.1.	Nástup Adolfa Hitlera na politickou scénu	8
2.2.	Emigrace-jediná možnost na záchranu.....	12
2.3.	Norimberské zákony	13
2.4.	Křišťálová noc	15
2.5.	Vztah První republiky k židovským uprchlíkům z Německa.....	17
2.6.	Hitlerova anexe sousedního Československa.....	18
2.7.	Mnichovská dohoda	19
2.7.1.	Důsledky podpisu mnichovského diktátu a změna postoje široké veřejnosti.....	20
2.8.	Protektorát Čechy a Morava a změna česko-židovských vztahů	22
2.8.1.	Protizidovské akce v prvních letech okupace.....	24
2.8.2.	Arizace židovského majetku	24
2.8.3.	Transport do Niska	25
2.8.4.	Postupné vyloučení židů ze společnosti	26
2.8.5.	Konečné řešení židovské otázky	28
2.8.6.	Počátek transportů na východ.....	29
2.8.7.	Konec Heydrichovy diktatury a následná německá odvěta.....	31
2.8.8.	Funkce židovských náboženských obcí během války	32
2.9.	Přechodný tábor Terezín	35
2.9.1.	Táborový život vězňů.....	36
2.9.2.	Zkrášlovací akce.....	37
2.10.	Židovská komunita po válečném běsnění	39
3.	ŽIDOVSKÁ MENŠINA V ČESKOSLOVENSKU PO DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLCE	39
3.1.	Návrat plný očekávání	40
3.2.	Ztráty majetku a postavení	41
3.3.	Antisemitismus na stránkách tisku.....	43
4.	PŘENOS TRAUMATU 2. SVĚTOVÉ VÁLKY NA POTOMKY PŘEŽIVŠÍCH	44
4.1.	Projevy hromadného traumatu	45
4.2.	Přenos válečného traumatu na druhou generaci	48
5.	POVÁLEČNÉ OSUDY JEDNOTLIVÝCH NARÁTORŮ A MYŠLENKA PŘENOSU TRAUMATU 2. SVĚTOVÉ VÁLKY NA POTOMKY PŘEŽIVŠÍCH	50
5.1.	Rozhovor s první narátorkou.....	51
5.2.	Rozhovor s druhou narátorkou.....	54

5.3.	Rozhovor se třetím narátorem.....	55
5.4.	Rozhovor se čtvrtým narátorem.....	57
5.5.	Rozhovor s pátým narátorem.....	59
5.6.	Rozhovor se šestou narátorkou.....	61
5.7.	Rozhovor se sedmým narátorem.....	63
5.8.	Rozhovor s osmým narátorem.....	65
5.9.	Rozhovor s devátou narátorkou.....	66
6.	ZHODNOCENÍ PŘENOSU TRAUMATU DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY NA POTOMKY PŘEŽIVŠÍCH NA ZÁKLADĚ PROVEDENÝCH ROZHovorŮ S DRUHOU GENERACÍ.....	68
6.1.	Analýza rozhovoru s první narátorkou.....	68
6.2.	Analýza rozhovoru s druhou narátorkou.....	71
6.3.	Analýza rozhovoru se třetím narátorem.....	73
6.4.	Analýza rozhovoru se čtvrtým narátorem.....	77
6.5.	Analýza rozhovoru s pátým narátorem.....	79
6.6.	Analýza rozhovoru se šestou narátorkou.....	81
6.7.	Analýza rozhovoru se sedmým narátorem.....	84
6.8.	Analýza rozhovoru s osmým narátorem.....	85
6.9.	Analýza rozhovoru s devátou narátorkou.....	88
7.	CELKOVÉ ZHODNOCENÍ PŘENOSU TRAUMATU VÁLKY NA POTOMKY PŘEŽIVŠÍCH.....	91
8.	ZÁVĚR.....	96
9.	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ.....	99
10.	RESUMÉ.....	101

1. ÚVOD

Prvotní zájem o židovskou historii po druhé světové válce s důrazem na myšlenku přenosu traumatu války se u mě objevil při přednáškách Mgr. Evy Kalousové. V jejím semináři o židovské historii po době holocaustu jsem si uvědomila, že válečné prožitky přeživších neskončily rokem 1945, ale jsou součástí jak jejich života, tak života jejich potomků. Problematika přenosu válečného traumatu na potomky přeživších mě natolik zaujala, že jsem se rozhodla toto téma sama prozkoumat.

Počáteční impuls mého zájmu o přenos traumatu války na potomky přeživších se ve mně rovněž upevnil při návštěvách brněnské židovské obce, kde jsem měla možnost setkat se s druhou generací přeživších. Od této doby jsem nabyla jistoty, že moje práce bude pojednávat o myšlence přenosu traumatu na tuto generaci na základě rozhovorů, které s jednotlivými narátory brněnské židovské obce povedu.

Jelikož se domnívám, že téma přenosu traumatu na potomky přeživších není prozatím v českém prostředí pevně ukotveno, rozhodla jsem se prostřednictvím mé práce poskytnout i ostatním čtenářům možnost nahlédnout do světa druhé generace a jejich životních osudů, jež trauma války bezesporu ovlivnilo.

Při výběru narátorů jsem oslovila členy brněnské židovské obce, neboť z Brna sama pocházím a zároveň se domnívám, že osobní vzpomínky této druhé generace jsou také s tímto místem spjaté.

Samotnou práci pojmám z hlediska metody orální historie, jelikož jsem toho názoru, že právě rozhovor s narátorem vztahující se k určitému historickému období nejlépe dokládá osobní prožitky a zkušenosti narátorů. Proto povedu s jednotlivými narátory rozhovor s důrazem na přenos traumatu druhé světové války na jejich generaci. Součástí rozhovoru budou jak osobní vzpomínky na domov a rodiče narátorů tak i jejich osobní postoj k židovství.

V teoretickém úvodu se chci věnovat především nastínění samotného historického pozadí druhé světové války s důrazem na oblast Protektorátu Čechy a Morava a společného soužití Čechů a židů. V této části práce rovněž připomenu také záměr vyvraždění židů.

V následující části pak připomenu postavení židovské komunity po válečném běsnění. Tato část práce pojednává nejenom o nevyřízených restitucích židovského majetku, ale i o neutuchajícím nepřátelství vůči židům.

Ústředním bodem práce je myšlenka přenosu traumatu války na potomky přeživších. V této části práce se pokusím charakterizovat jak projevy hromadného válečného traumatu na základě psychologických studií tak přenos válečného traumatu na potomky přeživších.

Cílem mojí práce je prozkoumat přenos válečného traumatu na druhou generaci. Tento záměr uskutečním pomocí rozhovorů s vybranými narátory. Pro dané rozhovory jsem připravila seznam otázek vztahující se k přenosu traumatu války. Inspirací k výběru otázek jsem zvolila knihu Heleny Epstein Děti holocaustu, ve které autorka jako první představila přenos traumatu druhé světové války na druhou generaci.

V následující části práce se chci věnovat životním osudům jednotlivých narátorů s důrazem na myšlenku přenosu traumatu. Na základě osobních prožitků a vzpomínek se pokusím analyzovat výpovědi jednotlivých narátorů. Tuto část práce rovněž doplním o pocity a dojmy zpovídaných narátorů. V závěru této kapitoly zhodnotím přenos traumatu na mnou vybrané narátory.

V důsledku toho, že se na židovskou komunitu dívám jako na společnost vyznávající stejné náboženství, budu psát v celé práci židé s malým ž.

2. HISTORICKÝ NÁSTIN VÁLKY SE ZAMĚŘENÍM NA OBLAST PROTEKTORÁTU ČECHY A MORAVA

Období druhé světové války proniklo do podvědomí mnoha lidí jako největší válečný konflikt v dějinách lidstva. Tato doba byla plna nepřátelství, jež mohlo zpočátku znamenat různá omezení, jako byl například zákaz svobodné činnosti, podnikání či zákaz studia na školách, až po násilné akce páchané převážně na židovském obyvatelstvu.

Samotná válka se odehrála na třech kontinentech. Rozpoutána byla na území Evropy, později se však boje přesunuly i do Asie a Afriky. Na mnoha místech umírali lidé, kteří byli vystaveni válečnému nebezpečí. Celkový počet obětí je odhadován na šedesát miliónů lidí. Kromě ztrát na lidských životech se negativní důsledky promítly ve špatné ekonomické a hospodářské oblasti. Mnoho měst bylo zničeno, stejně tak jejich kulturní památky.

Příčinou války byly jednak důsledky Versaillské smlouvy a také špatná hospodářská situace ve dvacátých a třicátých letech v Evropě, kdy byla řada evropských států oslabena. Tato doba byla živnou půdou pro růst Německa a jeho nacistické ideologie. Začátkem války je označován vpád Wehrmachtu do Polska dne 1. září 1939.

V zápětí se ke konfliktu přidávají další státy např. Velká Británie, Francie a státy Commonwealthu. Na území Asie započal válečný konflikt dne 7. července 1937, kdy Japonsko uskutečnilo invazi do Číny. Sovětský svaz uzavřel s Německem dohodu o neútočení. K jejímu přerušení však došlo roku 1941, kdy na území SSSR byly vyslány německé jednotky Wehrmachtu. Důležitým aktérem války se staly Spojené státy americké. Vtaženy do bojů byly díky japonskému přepadení základny Pearl Harboru roku 1941. Po dlouhých šesti letech válečného běsnění byla válka ukončena. Květen 1945 je dodnes slaven jako měsíc osvobození od německé okupace.

2.1. Nástup Adolfa Hitlera na politickou scénu

Adolf Hitler byl vůdcem nacistického Německa a jeho myšlenkou se stalo ovládnutí Evropy včetně vyvraždění nejdříve židovského a později veškerého slovanského obyvatelstva. Uskutečnění tohoto záměru bylo provedeno budováním koncentračních táborů na mnoha místech Evropy, ve kterých zahynulo asi šest miliónů židů.

Než se však mohla udát taková zvěrstva, byl vytyčen jiný cíl, okupace evropských států. Adolf Hitler, ačkoliv byl původem Rakušan, se dostal do vedení celé Velkoněmecké říše. Svoji kariéru započal roku 1919 v armádě. Zakrátko na to se přihlašuje jako 555. člen do Německé dělnické strany, přičemž později tato strana změnila název na Národně socialistickou německou dělnickou stranu (NSDAP), ve zkratce zvaná nacistická strana, jež vznikla v Mnichově roku 1919.¹ Hlavním bodem programu této strany bylo „sjednocení všech Němců v jednom velkém Německu na základě národního sebeurčení.“² Čtvrtým bodem politického programu strany bylo německého občanství pouze u lidí s německou krví.

Během 20. let, kdy většinu evropských států spolu s Německem oslabil ekonomická krize se Hitlerovi a jeho nacistické straně začalo naopak dařit. Přesto je Německo postihnuto další zátěží, kterou byla platba sankcí západním spojencům z doby první světové války. To vše mohlo být živnou půdou pro oblibu extrémní pravice. V roce 1923 proběhla také inflace, která oslabil německou měnu. Nejhuře na tom byla dělnická a střední třída, neboť její členové ztratili veškeré finance.

Občané proto přestali věřit demokratickým stranám a spíše volili stranu komunistů nebo nacistů. První ohlasy měla NSDAP na území Bavorska. Podle Wistricha „měla nacistická strana velkou oblibu v řadách bývalých vojáků, antikomunistů, antisemitů a různorodé směsice pokleslých živlů.“³ V důsledku této změny se nacistická strana stala hlavní stranou v říši a její vůdce Adolf Hitler se v listopadu 1923 snažil spolu s bývalým generálem von Luddendorfe uchopit vládu nad Bavorskem. Následným Hitlerovým plánem mělo být svržení Výmarské republiky. Ovšem tento počín se mu nezdařil.

Po nevydařeném puči z roku 1923 si Adolf Hitler odpykával trest ve vězení, kde vznikla jeho kniha *Mein Kampf*. V tomto díle čtenáře Adolf Hitler seznamuje mimo jiné s tím, co utvářelo jeho antisemitské myšlenky. Jako jeho vzor byl do popředí podle Wistricha vyzdvihnout radikální politik Georg von Schönerer, jež se netajil svou

---

¹ Hilberg, Raul. *Pachatelé, oběti, diváci. Židovská katastrofa 1933-1945*. Praha: Argo, 2002, s. 20.

² Wistrich, Robert Samuel. *Hitler a holocaust*. Praha: Slovart, 2008, s. 58.

³ Wistrich, *Hitler a holocaust*. s.59.

nenávisť nejenom k židům ale rovněž k celému slovanskému národu. Od něj pak Hitler rovněž přijal svůj německý pozdrav „Heil!“⁴.

Mezi další Hitlerovy obdivovatele je pak v knize zmíněn vídeňský starosta Karl Lúger. Sám Lúger se svým antisemitismem nijak netajil a veřejně ho propagoval. To byl také jeden z důvodů, který bránil staříckému mocnáři Františkovi Josefovi I. učinit z Lúgera vídeňského starostu. Wistrich se domnívá, že „Hitler od Lúgera převzal jednu důležitou strategii, totiž že antisemitismus lze nesmírně využít k mobilizaci davů, neboť skrze něj krystalizuje zášť malého člověka.“⁵

Podle Paula Hilberga kancléř Hitler nezaujal svůj lid na veřejných setkáních, ale díky rozhlasu, kde promlouval k německému národu skrze svoje řečnické umění. Posluchači zůstávali ovlivněni pronikavostí Hitlerova hlasu, kterým vyjadřoval svoje názory a myšlenky.⁶

Wistrich se dále zamýšlí nad tím, jak mohlo tolik lidí propadnout stejným ideám, které hlásal Adolf Hitler? Jako první z důvodů ve své publikaci uvádí, že navrátilci z první světové války přestali uznávat svrchovanost demokratické republiky, ztratili v ní důvěru. Navíc mnozí věřili, že za válečnou prohru jsou zodpovědní židé. Část nemajetné vrstvy obviňovala židy, že jejich cílem bylo z války jen zbohatnout. Další zdroj nepřátelství vůči židům pak Wistrich jmenuje jejich příliv z východu. Tito židovští přistěhovalci nebyli v očích místních vítaným objektem. Autor dále uvádí, že se nenávisť vůči židovské komunitě značně rozšířila jednak na akademické půdě a později dokonce mezi církví. Antisemitismus byl dále podnícen překladem Protokolů sionských mudrců do německého jazyka. Odezva občanů německé říše na sebe nenechala dlouho čekat. Masy lidu Adolfa Hitlera bezmyšlenkovitě následovaly a přidávaly se ke sdílení stejných názorů, ačkoliv si neuvědomovaly možné budoucí důsledky. Tímto způsobem získala nacistická strana mnohé příznivce. V roce 1932 obdržela strana potřebné hlasy ve volbách a o rok později již nemohlo nic stát Adolfu Hitlerovi v cestě. Po vítězství ve volbách byl Adolf Hitler dne 30. ledna 1933 zvolen říšským kancléřem.⁷

---

⁴ Wistrich, *Hitler a holocaust*, s. 60.

⁵ Wistrich, *Hitler a holocaust*, s. 61.

⁶ Hilberg, *Pachatelé, oběti, diváci*, s. 21.

⁷ Wistrich, *Hitler a holocaust*, s. 68-72.

Prvním Hitlerovým úmyslem bylo zrušit stávající říšský sněm a vyhlášení nových voleb. Od 23. března 1933 mohla nová vláda vydávat zákony bez souhlasu parlamentu. O necelé tři měsíce později v červnu 1933 byla sociálně demokratické straně zakázána činnost. V červenci ji pak následovala další strana katolické Zentrum. Zároveň došlo ke zrušení odborů a zaměstnanci měli povinnost přihlásit se od nynějška k tzv. Stavovským nacistickým organizacím. V srpnu 1934 zemřel dosavadní prezident Paul von Hindenburg a Adolf Hitler po něm převzal rovněž funkci prezidenta. Za necelý rok po zvolení říšským kancléřem se tedy Adolfu Hitlerovi podařilo zničit demokratický systém německé republiky. Nově nastolený rasistický režim neměl nic společného s demokratickými ideály bývalé německé společnosti. Velkoněmecká říše se změnila k nepoznání s úmyslem obsadit území a převzít vládu ve zbytku Evropy.

Než se však mohla takto proměnit politická mapa Evropy, musel se Hitler zaměřit na samotné Německo. Jeho nově vytyčeným cílem bylo zprvu pronásledování a posléze zničení německého židovstva. V této době žilo na území Německa asi 500 000 židů. Jakmile dostali nacisté moc, nikdo jim nezabránil v šíření antisemitismu a pronásledování židů. Dělo se tak především prostřednictvím jednotek SA (Sturmabteilung).⁸

Zpočátku byli napadáni hlavně tzv. Východní židé (Ostjuden). V podvědomí lidí byla tato židovská skupina podle Johnsona vykreslována jako „tmavá a podřadná rasa, která kazí německou krev.“ Není proto divu, že nenávist ze strany NSDAP na sebe nenechala dlouho čekat. Východní židé byli první, kteří byli posláni do koncentračních táborů. Na tomto místě je třeba zmínit, že první takový tábor byl otevřen již v roce 1933 v Dachau, na jihu Německa.⁹

Rasistický režim se chtěl s židovskou komunitou vypořádat jednou provždy, proto hned po nástupu k moci započal s vyhlášením nových nařízení týkajících se německých židů. Nejdříve to byl zákaz pracovní činnosti, dále jim byl odepřen přístup na akademickou půdu, do veřejných institucí a podniků až po ztrátu úplné svobody. Nacisté měli v úmyslu vyčlenit židy z hospodářského života. „1. dubna 1933 německá

---

⁸ Johnson, Paul. *Dějiny židovského národa*. Praha: Rozmluvy, 1995, s. 453.

⁹ Johnson, *Dějiny židovského národa*, s. 453.

vláda veřejně vyhlásila jednodenní ekonomický bojkot židovských obchodů a židovského podnikání, který zorganizoval fanatic Julius Streicher.“¹⁰

2.2. Emigrace - jediná možnost na záchranu

Brzy po této nenávistné akci byli ze společnosti vyháněni židovští intelektuálové, umělci, lékaři a další významné osobnosti židovského původu. Podle Wistricha byla v roce 1934 propuštěna většina židovských advokátů a soudců. O rok později byla činnost zakázána více než polovině lékařů.

Jediným možným východiskem byla emigrace ze země. Wistrich uvádí, že v prvním roce nacistické vlády ze země uprchlo zhruba 200 000 židovských osob. Jednou z významných osobností německého židovstva, který se nebál opustit vlast plnou nenávisti, byl např. Albert Einstein.¹¹

Jako součást odchodu do jiné země byly židovskou obcí pořádány kurzy nového jazyka nebo tzv. přeškolovací kurzy. Ti, kteří se rozhodli odejít do Palestiny, museli ještě před opuštěním původní země projít tzv. hachšarou, což bylo školení o zemědělství organizované na venkově pod záštitou sionistických organizací. Tímto způsobem se snažily židovské obce splnit daný odchod v relativní organizovanosti a tichosti, aby tak předešly zbytečnému upozornění a případným konfliktům ze strany nacistů.¹²

S odchodem židů na území Palestiny je rovněž spjata smlouva, uzavřená mezi představenými židovské obce a nacisty. Šlo o tzv. Haavaru (dohodu) platnou od roku 1933. Díky této smlouvě židé museli sice původní majetek na německé půdě zanechat, ovšem náhradou jim pak bylo německé zboží, které přivezli do Palestiny a za něj dostali část ze svého původního majetku zpět.¹³

Většina židů však odmítla opustit své domoviny a hledat uplatnění jinde. Zvláště starší osoby nechtěly odejít. Proto se také pozměnila struktura německého židovského obyvatelstva. Navíc židé z předměstí či z venkova přicházeli do větších měst ve snaze,

---

¹⁰ Wistrich, *Hitler a holocaust*, s. 72.

¹¹ Wistrich, *Hitler a holocaust*, s. 73.

¹² Krejčová, Helena, Svobodová, Jana, Hydráková, Anna. *Židé v Protektorátu: hlášení Židovské náboženské obce v roce 1942*, Praha: Maxdorf, 1997, s. 184, 185.

¹³ Wistrich, *Hitler a holocaust*, s. 77.

že zde najdou podporu židovské obce. Ovšem málokdo si v této době uvědomoval nebezpečí, které by v budoucnu mohlo přijít.

Přesto se antisemitismus šířil společností. Velmi mu pomohl tisk, zejména týdeník *Der Stürmer* v čele s předním antisemitem Juliem Streicherem. Podle Wistricha toto periodikum bylo v Německu vydáváno od roku 1923 a získalo si mnoho čtenářů. Naproti tomu Emmert se domnívá, že „nevkus, chorobná nenávisť a agresivita této tiskoviny pohoršovala i mnohé Němce, kteří s nacistickým režimem souhlasili.“¹⁴ Streicher navíc zastával funkci poslance říšského sněmu, a proto plně využíval imunity.¹⁵

2.3. Norimberské zákony

Dne 15. září 1935 vstoupily v platnost tzv. Norimberské zákony. Na jejich základě ztratili židé svá práva a měli být postupně vyloučeni ze společnosti.

Mezi dva hlavní zákony patří zákon na „Ochranu německé krve a německé cti“ a druhým neméně důležitým byl pak Zákon o říšském občanství, jež vstoupil v platnost dne 14. listopadu roku 1935. Na základě zákona o Ochrane německé krve a cti ztratilo židovské obyvatelstvo veškerá občanská práva. Zároveň nemohli napříště uzavřít sňatek či mít mimomanželský styk s osobou „německé krve“. František Emmert rovněž upozorňuje na postih, který byl uskutečňován, pokud židé neakceptovali tento zákon. Podle něj pak byli souzeni podle termínu *Raassenchande* (zneuctění rasy).¹⁶ Součástí tohoto zákona bylo rovněž nařízení o nemožnosti přijmout do domácnosti německou služku mladší 45 let nebo o zákazu vyvěšení německé či říšské vlajky.¹⁷

Čistě rasistický byl pak Zákon o říšském občanství, který dopodrobna rozděloval německé obyvatelstvo a určoval tak, kdo patřil k židovské národnosti. Podle Johnsona, autorem zákona o říšském občanství, jež obsahovalo 27 rasových předpisů, byl Bernhard Losener, povoláním celník, který „měl ve zvyku detailně rozlišovat zboží podléhající clu.“¹⁸ Židovský občan se od nynějška rozlišoval do třech kategorií podle

---

¹⁴ Emmert, František. *Holocaust*. Brno: Computer Press, 2006, s. 15.

¹⁵ Wistrich, *Hitler a holocaust*, s. 67.

¹⁶ Emmert, *Holocaust*, s. 15.

¹⁷ Wistrich, *Hilter a holocaust*, s. 79.

¹⁸ Johnson, *Dějiny židovského národa*, s. 466.

svého původu. Do první skupiny patřily židovské osoby, jež měly tři židovské prarodiče nebo ti, kteří „vstoupili do židovské náboženské komunity a měli dva židovské prarodiče anebo s Židem uzavřeli sňatek.“¹⁹

Další dvě skupiny se pak dělily na míšence (Mischlinge) I. či II. řádu. Mezi Mischlinge I. řádu byli bráni židé, jež měli dva prarodiče židovského původu, ale nenáleželi ke členům dané synagogy a rovněž neuzavřeli manželství s židem.

Poslední skupinou byl Mischlinge II. řádu. Podle této definice měl daný židovský občan pouze jednoho židovského prarodiče. Wistrich nám ve své publikaci připomíná Hitlerův komentář k těmto zákonům „Norimberské rasové zákony jsou zvláštní sekulární řešení, na jehož základě by německý národ mohl vůči židům zaujmout lepší stanovisko.“²⁰

Pojmem „lepší stanovisko“ chtěl pravděpodobně říšský vůdce zastřít myšlenku tzv. „konečného řešení židovské otázky“, jelikož na základě těchto rasistických zákonů se s židovskými obyvateli později jednalo. Podle dané skupiny byli často židé vybíráni k deportacím. Ačkoliv Norimberské zákony platily nejdříve na území Německa a to od září 1935, postupně se vyskytovaly také v okupovaných zemích. Na území Protektorátu Čechy a Morava byly uplatňovány od 21. června 1939.

Rok 1938 se stal z hlediska válečných událostí velmi plodným rokem, neboť moc nacistického Německa se dostala na území dalších evropských států. Do čela pozornosti se zcela přirozeně dostaly země, které s Velkoněmeckou říší sousedily. Jako první padlo za oběť Rakousko, stát, kde se němčina používá a který má také velmi blízko k německé kultuře. Bohužel Rakousko nesdílelo ve válečných letech s Německem pouze jazyk a kulturu, ale shodovalo se s Třetí říší rovněž v nenávisti vůči židům.

Samotné připojení (Anschluss), do češtiny přejaté anšlus Rakouska se uskutečnilo dne 12. března 1938. Anšlusem Rakouska chtěl Hitler obnovit ztracené německé území a dopřát Třetí říši původní historickou rozlohu. 11. března, tedy den před připojením, se na území Rakouska uskutečnil ozbrojený převrat, do jehož čela se postavil nacističtí Arthur Seyss-Inquart. Tento buřič pak zažádal o pomoc nacistické

---

¹⁹ Wistrich, *Hitler a holocaust*, s. 79.

²⁰ Wistrich, *Hitler a holocaust*, s. 79, 80.

Německo. Adolf Hitler neváhal, přispěchal do Rakouska a již den na to uskutečnil svůj záměr zabránit novému území. Zhruba o měsíc později, dne 10. dubna, se v Rakousku uskutečnilo referendum o připojení. Celých 99 % vyslovilo souhlas s anšlusem Rakouska. Důležité evropské státy jako byla např. Francie či Velká Británie anexi tiše přihlížely.²¹

V důsledku připojení k nacistickému Německu se rapidně zhoršilo rovněž postavení rakouských židů. Vždyť rakouský antisemitismus byl snad ještě tvrdší než německý. Také řada předních vůdců byl rakouského původu (A. Hilter, A. Eichmann a mnozí další).

Brzy po obsazení Rakouska se strhla řada protižidovských násilností. V souladu s nacistickou ideologií byli židé často ohrožováni a doslova ožebračováni. Ztrátu majetku řešili rakouští židé ve Vídni na Ústředně pro židovské vystěhovalce. Tato instituce byla zřízena dne 20. srpna 1938 pod dohledem Adolfa Eichmanna. Zároveň se samozřejmě museli ze svých domovů vystěhovat, v některých případech byli dokonce vyháněni až za hranice Rakouska.

Ačkoliv němečtí nacisté zacházeli s židovskými občany stejně, celý proces trval mnohem déle než v Rakousku. Tady k pronásledování židů stačilo pouhých pár měsíců. Následkem rozsáhlých protižidovských opatření odešly z Rakouska do roku 1940 dvě třetiny židů. Těchto 128 500 židů vycestovalo do 89 zemí světa.²²

2.4. Křišťálová noc

Antisemitské nálady tedy panovaly jak na území Rakouska, tak také Německa. V říjnových dnech roku 1938 se podařilo nacistické byrokracii vyhnat značný počet polských židů z Německa. Tito polští židé byli posláni na polsko-německou hranici, návrat do rodné země jim byl bohužel odepřen.

Wistrich ve své publikaci zmiňuje, že mezi takto vyhnanými židy byla rovněž rodina Herschela Grynszpana. Tento mladík žil v Paříži, ale dozvěděl se o utrpení své rodiny, která živořila na polsko-německé hranici. Jako pomstu zvolil smrt velvyslance

---

²¹ Svoboda, Tomáš, *Stín šoa nad Evropou: Holocaust v Rakousku a jeho širší souvislosti*, Praha:Židovské muzeum v Praze, 2001, s. 34, 35.

²² Svoboda, *Holocaust v Rakousku*, s. 42.

na německé ambasádě v Paříži Ernsta von Ratha. Moc nacistů na sebe nenechala dlouho čekat.²³

V důsledku Grynszpanova činu byla v noci z 9. na 10. listopadu 1938 na území Německa, Rakouska a v Sudetech rozpoutána tzv. Křišťálová noc (Kristallnacht), kdy došlo k řadě násilí a výtržností. Židovské synagogy byly vypalovány, obchody židovských majitelů byly ničeny a zhruba 100 lidí bylo zabito. Část židovských obyvatel byla poslána do koncentračních táborů. Za vznik samotného pogromu byli podle nacistů zodpovědni židé. Na základě tohoto smyšleného obvinění bylo židům přikázáno vyplatit odškodné ve výši jedné miliardy říšských marek. Poškozený majetek si židovské obyvatelstvo mělo zrekonstruovat z vlastních prostředků, pojistky byly totiž na rozkaz nacistů zrušeny.

Tato nepříjemná zkušenost vyvolala u židů touhu vymanit se z nacistického vlivu. Jediným možným řešením byla emigrace. Bohužel rok od roku bylo těžší se dostat pryč. V červenci bylo navíc zavedeno další opatření pro židy. Napříště měli nosit doklady, jež by je na první pohled odlišily od zbytku obyvatel. Na podzim pak museli mít v pasech razítko J jako Jude.²⁴

Další a další opatření se postupně přidávala. Židé tak byli cíleně vyřazováni ze společnosti. Byl jim uložen zákaz vykonávat povolání, děti nesměly navštěvovat veřejné školy, jejich majetek byl arizován a museli nosit potupná označení. Zbylá společnost se od nich ve většině distancovala. Není divu, že mnoho obyvatel židovské národnosti chtělo z nacistického prostředí uprchnout.

Ovšem politika ostatních států židům nebyla ani trochu nápomocná. V červenci 1938 se konala ve francouzském Evianu mezinárodní konference, na které se projednávalo, zda pomoci židovským uprchlíkům přechajícím z Evropy. Výsledek přinesl jen beznaděj. Z celkových 32 zemí byla pouze Dominikánská republika ochotna přijmout pronásledované židy. Zástupci jednotlivých států se rozhodli otočit se k uprchlíkům zády. Nikdo z nich si nepřál navýšit židům kvóty pro vstup do svých zemí. Tak svět pohřbil možnost na záchranu evropského židovstva. Možná si delegáti

---

²³ Wistrich, *Hitler a holocaust*, s. 89.

²⁴ Emmert, *Holocaust*, s. 28.

neuvědomili nebezpečí, kterému jsou židé v Evropě vystaveni. Možná se nechtěli vměšovat do nacistické politiky.²⁵

V důsledku této nepodařené konference nezbylo evropským židům víc než doufat, že Hitlerova politika nebude nabývat radikálnější podoby. Opak byl však pravdou. Nacistické Německo mělo před sebou další úkol, obsadit sousední Československo.

2.5. Vztah První republiky k židovským uprchlíkům z Německa

I prvorepubliková politika musela řešit problém židovských uprchlíků. Po vydání norimberských zákonů v roce 1935 se však tento počet židů rapidně zvyšoval. Podle Livie Rothkirchenové z Německa odešlo několik tisíc židovských uprchlíků a zprvu pobývali především v Praze, která se pro tyto občany stala tzv. přechodnou stanicí. Zde si totiž vyřizovali potřebná oprávnění na cestu do Velké Británie a do dalších vzdálených oblastí, mezi kterými nechyběla třeba i Palestina.²⁶

V publikaci *Nejisté útočiště* se Čapková zmiňuje, že na území Prahy bylo k roku 1933 již 300 uprchlíků a polovinu z tohoto počtu tvořili židé. Zároveň bylo na těchto lidech patrné, že svoje domovy museli opustit ve velkém spěchu, neboť si s sebou nestačili vzít cestovní průkazy. Důvodem pro tento rychlý útěk z Německa podle pražské policie byl „jednak židovský původ těchto osob, jednak příslušnost k německé soc. demokratické straně nebo odborová, žurnalistická či spisovatelská činnost, směřující proti hitlerovské orientaci.“²⁷

Pomoc židovským uprchlíkům poskytovali představitelé Židovské náboženské obce v Československu. Jejich cílem bylo obstarání především peněžní částky a duchovní opory.

Ovšem židovské náboženské obce nebyly jediné, kdo se snažil pomoci. Na území hlavního města byl rovněž založen Židovský výbor pro pomoc uprchlíkům z Německa. Tento výbor vedl dr. Josef Popper, který stál také v čele Nejvyšší rady svazu židovských náboženských obcí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku a měl

---

²⁵Frankl, Michal. *Židovská menšina za druhé republiky: Druhá republika a židovští uprchlíci*, Praha: Židovské muzeum v Praze, 2007, s. 47.

²⁶ Rothkirchenová, Livie. *Osud Židů v Protektorátu 1939-1945*, Praha: Trizonia, 1991, s. 19.

²⁷ Čapková, Kateřina a Frankl, Michal. *Nejistá útočiště: Československo a uprchlíci před nacismem 1933-1938*, Praha: Paseka, 2008, s. 29.

i zastoupení ve Velké lóži společnosti B'nai B'rith. Z původní myšlenky založit židovský výbor pro pomoc uprchlíkům později vznikla další charitativní organizace Židovský podpůrný výbor, který měl pod správou nejenom uprchlíky z Německa, ale i z Rakouska a Sudet.²⁸

Finanční podpora pro uprchlíky byla poskytována z řad bohatších spoluobčanů a známých osobností, mezi kterými vynikali Edvard Beneš a prezident T. G. Masaryk. Důležitou pomoc obstaraly rovněž náboženské organizace z Velké Británie a američtí kvakeři. Štědré obnosy též zaslali svobodní zednáři a dokonce „Rudá pomoc“ z Moskvy.

Na to, že vstřední liberální politika 1. republiky však netrvala příliš dlouho, upozorňuje rovněž Rothkirchenová. Již ve 2. polovině třicátých let se situace na hranicích země změnila, neboť zde židovští uprchlíci absolvovali podrobnější prohlídky. V roce 1937 vydalo ministerstvo vnitra a národní obrany nařízení, podle kterého měli být židovští uprchlíci v republice rozděleni do 8 okresů na Českomoravské vysočině.²⁹

Celkově se poslední měsíce Masarykovy demokratické republiky naplnily řadou hrozeb ze strany nacistů. V důsledku strachu z Hitlerovy moci se rovněž změnil postoj české veřejnosti k otázce antisemitismu. Zprvu tuto nenávist k semitským národům po vzoru svého prezidenta T. G. Masaryka československá společnost odsuzovala, ovšem ke konci 30. let se této myšlence nebránila. Takové smýšlení dokládá rovněž český tisk z roku 1938. Např. tehdejší nejpopulárnější periodikum *Národní politika* uvedla kontroverzní článek „Židé mezi námi“, který „obviňoval židy, že vykořisťují jiné rasy, jsou bezohlední a baží po moci a že všude, kde se vyskytnou, šíří kolem sebe neklid a odpor.“³⁰

2.6. Hitlerova anexe sousedního Československa

Po Anschlusu Rakouska zamýšlel Hitler připojit k Německu další stát, kterým bylo nedaleké Československo. Zpočátku si na československé vládě vymohl připojení Sudet. V této pohraniční části země byla jednak zpracovávána část průmyslu a bydlelo zde zhruba 3,5 miliónů Němců, kteří byli v mnoha případech Hitlerovým řečením

---

²⁸ Rothkirchenová, *Osud Židů v Protektorátu*, s. 20.

²⁹ Rothkirchenová, *Osud Židů v Protektorátu*, s. 20, 21.

³⁰ Rothkirchenová, *Osud Židů v Protektorátu*, s. 23.

ovlivnění a nebáli se hlásit k nacistické ideologii. Tito občané také přinutili československou vládu k řadě kompromisů, ze kterých těžilo hlavně Německo. Jako svého zástupce si pak zvolili Konrada Henleina a jeho Sudetoněmeckou stranu. Důsledkem neustálých požadavků a tlaku na československou vládu byl v Ostravě dne 12. září 1938 vyvolán sudetoněmecký puč. Celá akce byla nakonec zastavena, ale sudetoněmecká strana musela být zrušena a její předseda uprchl do Německa.

Mezitím se do věci vložily Francie a Velké Británie. Oba preferovaly uzavření mírové dohody. Ovšem vůdce nacistického Německa nechtěl o této možnosti ani slyšet. Ba co víc, zastrašoval západní mocnosti, že pokud mu nevyhoví, následkem bude válečný konflikt.

2.7. Mnichovská dohoda

Dne 15. září 1938 bylo po československé vládě Francií a Velkou Británií požadováno, aby se vzdala části svého pohraničního území. Tento záměr Československo kategoricky odmítlo splnit. Následkem nevyhovění danému požadavku, přistoupily západní mocnosti k ultimátu, se kterým vláda posléze souhlasila. Československý lid toto nařízení pobouřilo a po celé republice se proto konaly protistátní nepokoje.

Na slovenské straně republiky dne 22. září došlo k rozpuštění Hodžovy vlády a moc převzal úřednický aparát v čele s Janem Syrovým. O den později se setkal Neville Chamberlain s Adolfem Hitlerem, kterému slíbil, že podpoří zájmy nacistického Německa, aniž by muselo dojít k válce. Přitom rovněž kontaktoval vůdce Itálie Benita Mussoliniho, aby byl spolu přítomen při budoucím mnichovském jednání. Na 30. září 1938 svolal nacistický vůdce Adolf Hitler schůzi v bavorském hlavním městě. Jednalo se o podpis Mnichovské dohody, která zapříčinila odstoupení Sudet německé říši.

V tzv. rozhodnutí „o nás bez nás“ (českoslovenští zástupci nebyli k jednání připuštěni) bylo nejdůležitějšími evropskými mocnostmi odsouhlaseno připojení Sudet k Německé říši. Tuto dohodu podepsali představitelé čtyř států: za Velkou Británii Neville Chamberlain, za Francii Édouard Daladier, za Itálii Benito Mussolini a za poslední Německo Adolf Hitler.

Československo se nejdříve spoléhalo na pomoc Francie. Ta se však přikláněla na stranu naší země pouze za předpokladu, že budou podpořeni rovněž státy Velké

Británie a SSSR. Ovšem obě tyto velmoci byly v této době v nepřátelství. Především Anglie spatřovala v Rudé armádě nepřátelství, které by mohlo zapříčinit pád Britského impéria.

2.7.1. Důsledky podpisu mnichovského diktátu a změna postoje široké veřejnosti

Adler označuje mnichovskou dohodu „předehtou k tragédii, která postihla evropské židy.“³¹ Pět dní po podpisu diktátu abdikoval prezident Edvard Beneš. Jeho nástupcem se stal dne 30. listopadu Emil Hácha. Na druhé straně republiky byla v popředí pravice pod taktovkou Rudolfa Berana. Na programu jednání vlády byla vnitřní nestabilita v zemi, dále pak růst nacistické moci v sousedním Německu a s tím související otázka antisemitismu s ohrožením československého židovstva. Vždyť zhruba 120 000 Čechů a 17 000 židů uteklo ze Sudet.³²

Nová vláda musela rovněž vyhovět požadavkům dalších národů. Slovensko se částečně osamostatnilo, stejně tak Podkarpatská Rus. Bylo vytvořeno soustátí s názvem Česko-Slovensko. Adolf Hitler však pokračoval v další okupaci zbylého území Čech a Moravy.

Čeští židé byli znepokojeni. Sice si ještě nedokázali pravé nebezpečí uvědomit, ale přišli již do kontaktu se sudetskými uprchlíky, kteří na tom nebyli zrovna nejlépe. Rothkirchenová se rovněž domnívá, že většina Čechů si nyní držela distanc od židů, kteří hovořili německy. „Pro české země, kde národnost je spíš otázkou jazyka než krve, je charakteristické, že se přátelé a nepřátelé posuzují podle jazyka a ne podle původu. Proto se odpor Čechů týká hlavně Židů, kteří mluví německy-zejména těch, kteří se tu usadili po první světové válce.“³³

Naproti tomu slovenští židé se setkali s otevřeným násilím ze strany místních obyvatel, na které tlačila nacistická moc. Nenávist k židům se začala postupně projevovat. Přesto podle Rothkirchenové neměla zatím na Slovensku radikálnější podobu.

---

³¹ Adler, H. G. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Brno: Barrister a Principal, 2003, s. 27.

³² Rothkirchenová, *Osud Židů v Protektorátu*, s. 17.

³³ Rothkirchenová, *Osud Židů v Protektorátu*, s. 25.

Když se po pár měsících relativního klidu začalo napětí mezi židy zvyšovat, začali i oni uvažovat o možné emigraci. Stanovisko české vlády k tomuto rozhodnutí opustit zemi bylo kladné. Tak se do popředí zájmů dostala organizace Jewish Agency for Palestine a mezi ní a ministrem financí Josefem Kalfusem byla podepsána smlouva pro transfer 2500 československých židů. Zároveň Jewish Agency zajistila přes anglickou banku poslání 500 tisíc liber do Palestiny. Každá osoba židovského původu tak dostala pro emigraci tzv. kapitalistické certifikáty, které obdržely od palestinské vlády. Prostřednictvím těchto dokladů dostali imigrační povolení. Rothkirchenová ve své publikaci zmiňuje, že nejdříve do mandátního území Palestiny dorazila skupina židovských uprchlíků v březnu 1939 a po ní následovali další. V pozadí celé akce stál populární sionista dr. Leo Herrmann, jenž byl také jejím organizátorem.³⁴ Počet vystěhovaných osob se postupně snižoval. V roce 1939 odešlo z Protektorátu 19 016 osob. O rok později jich bylo jen 6 176 a v dalších letech toto číslo ještě pokleslo. Celkově se tedy podařilo legálně vystěhovat zhruba 30 000 židovských osob. Přesto mohlo být toto číslo daleko vyšší. Na tuto skutečnost upozorňuje Adler, podle kterého americká vláda nezvýšila kvóty pro přistěhovalce protektorátních židů. Je doslova zarážející, že zatímco pro německé občany platilo číslo 27 000 osob, pro Československo pouze 2 700.³⁵

Ačkoliv tedy československá vláda emigraci židů podporovala, vydala také dvě opatření týkající se židů. První z nich vešlo v platnost 27. ledna 1939 a jednalo se o zjištění státní národnosti u lidí, kteří po první světové válce přišli do Československa. Ti, kteří pod toto nařízení patřili, se měli dostavit na městskou radnici do 30. dubna 1939. Vláda se tak zřejmě chtěla zbavit imigrantů, pocházejících z Rakouska a Německa.

Jako paradoxní řešení spatřuje Rothkirchenová úmysl vlády chtít po židovské náboženské obci, aby se vyjádřila k řešení tzv. židovské otázky. Rada židovských obcí se proto usnesla na celkovém vyjádření, které předala vládě v lednu 1939. Mimo jiné se vyslovila pro důležitost zachování rovnoprávnosti všem občanům, dále apelovala na možný odchod ze země těch, kteří mají zájem emigrovat. Rovněž upozornila na

---

³⁴ Rothkirchenová, *Osud Židů v Protektorátu*, s. 25.

³⁵ Adler, *Terezín 1941-1945*, s. 28, 30.

svízelnou životní situaci židovských spoluobčanů a nabádala česko-slovenskou vládu k ochotě jednat s židovskými představiteli obce.

Celou situaci židovského nepřátelství sledovali velvyslanci Velké Británie a Spojených států amerických, kteří měli v Praze zastoupení. Bohužel referovali domů o špatných podmínkách československých židů. Mimo jiné zdůraznili „židům působícím ve státní správě bylo dáno najevo, že jejich další činnost je nežádoucí; jiným bylo doporučeno, aby se dobrovolně vzdali svých funkcí.“³⁶ Bohužel státní úředníci nebyli jediní, kterých se dotýkal nedobrovolný odchod ze zaměstnání. Rovněž židovští akademici, sportovci a dokonce i lékaři byli zbaveni svých funkcí. Ačkoliv byla tato doba vyplněna ukončením dosavadní kariéry, tudíž ztrátou i hmotného zajištění, domnívali se českoslovenští židé, že to nejhorší mají za sebou, že přečkali určité nepříjemnosti, ale vše se později vrátí do tzv. „starých kolejí“.

2.8. Protektorát Čechy a Morava a změna česko-židovských vztahů

Již v úvodu publikace od Heleny Petrův se dozvídáme o cestě Dr. Emila Háchy do Berlína, kde byl přinucen k podpisu okupace Čech a Moravy nacistickým Německem. Zde se týž večer konal dialog mezi ministrem zahraničních věcí Františkem Chvalkovským a jeho berlínským kolegou Joachimem von Ribbentropem. Hned poté následovalo přijetí Dr. Emila Háchy nacistickým vůdcem Adolfem Hitlerem.³⁷

Hitler Háchovi nabídl dvě alternativy soužití mezi Německem a Československem. První možností by bylo obsadit Československo za pomoci násilí nebo s tichým souhlasem obyvatel. V důsledku druhé varianty „bude vůdci snadné dát Československu v nové organizaci českého života ušlechtilý vlastní život, autonomii a jistou národní volnost.“³⁸ K podpisu smlouvy došlo den na to, tedy 15. března 1939.

Hitler reagoval okamžitě po podepsání protokolu. Přikázal německým vojskům, aby překročily hranici a vstoupili do bývalého Československa. Tentýž den promluvil k lidu komandant německé armády slovy: „Podle vůle Vůdce a nejvyššího velitele německé branné moci německé vojsko vkročilo do vaší země s příkazem, aby udrželo

---

³⁶ Rothkirchenová, *Osud Židů v Protektorátu*, s. 26.

³⁷ Petrův, Helena. *Právní postavení Židů v Protektorátu Čechy a Morava (1939-1945)*. Praha: Institut Tereziánské iniciativy: Sefer, 2000, s. 7.

³⁸ Petrův, *Právní postavení židů*, s. 8.

klid a pořádek a převzalo ochranu obyvatelstva. Vykonávací moc na územních obsazených německým vojskem svěruje se mně a velitelům armádních skupin.“³⁹

Sám Hitler překvapil Háchu, když dorazil na Pražský hrad v doprovodu J. Ribbentropa a říšského ministra vnitra W. Fricka a to ještě před prezidentovým příjezdem. Záměrem říšského vůdce bylo dostat se do země dřív než hlava státu a obsadit Pražský hrad. Reakce stárnoucího prezidenta Háchy byla následující: „O mé cestě do Berlína mohou býti a jistě budou vyslovována nejrůznější mínění. Pro mě je nepochybný jeden její klad: To jest, že jsme se dozvěděli o zcela již hotovém a nezvratném rozhodnutí vůdce německého národa o několik hodin dříve, než bychom se o něm dozvěděli jinak. Bylo to nedlouho po půlnoci na 15. března, a nám tím byla dána možnost zabrániti činům, které by zcela jistě měly v zápětí strašné krveprolití a žalostnou záhubu našich měst. Netvrdím s jistotou, ale jsou závažné náznaky, že moje cesta způsobila jisté zmírnění obsahových dispozic výnosu, takže přese všechno nám zbyly jisté znaky státnosti, zůstala nám možnost národního bytí a budoucího našeho rozvoje.“⁴⁰

At' už byly Háchovy pocity z cesty do Berlína a obsazení Čech a Moravy jakékoliv. Jisté je, že tento státník, politik a právník se snažil postarat o republiku tak, aby vzniklé škody byly co možná nejmenší. Do role prezidenta byl vybrán na sklonku života, kdy už o politickou kariéru neměl zájem. V této nelehké době, bylo velmi těžké rozhodovat o republice a o jejím budoucím osudu. Přesto se snažil plnit funkci podle svého nejlepšího vědomí.

Vyhlášením Protektorátu na území Moravy a Čech napříště znamenalo, že republika spadá pod správu říše a za její chod je odpovědný říšský protektor, který sídlil v Praze. Do této důležité funkce byl dosazen Konstantin von Neurath. Podle Heleny Petrův měl na starosti správu protektorátu, ovšem v souladu s přáním vůdce.⁴¹

---

³⁹ Petrův, *Právní postavení židů*, s. 9.

⁴⁰ Petrův, *Právní postavení židů*, s. 10.

⁴¹ Petrův, *Právní postavení židů*, s. 12.

2.8.1. Protižidovské akce v prvních letech okupace

V důsledku okupace republiky Německem se antisemitismus začal vyostřovat, jelikož byl říšskou politikou podporován. Důkazem je událost, jež se stala v polovině léta 1939, kdy byl na setkání Národní árijské jednoty v Pardubicích podán návrh, aby byli místní židé vykázáni ze společnosti. Samotný propagátor této nenávislné myšlenky se nebál zajít do krajnosti a požadoval jednat s židy v tzv. konečném řešení.⁴²

Přidaly se rovněž ohlasy z tisku. K nejradiálnějším akcím pobízel *Árijský boj*, přední noviny tzv. fašistické Vlajky. Není proto divu, že protižidovské násilí na sebe nenechalo dlouho čekat. Po celé zemi propukaly nepokoje, při kterých byly jednak poškozeny židovské synagogy (Jihlava, Dobříž) a dokonce fyzicky napadáni židovští občané (Brno, Příbram).

Ačkoliv se vztahy mezi českými obyvateli a židy zčásti zhoršily, je třeba vyzdvihnout organizace a fyzické osoby, jež se zasloužily o pomoc neárijcům. Petiční výbor Věrní zůstaneme (PVVZ) byla nezákonná organizace levicového a protinacistického směru, jež vznikla s nástupem okupace. Předními členy této skupiny byli tři židovští vzdělanci dr. Josef Fischer, dr. Karel Bondy a dr. Viktor Kaufmann. Společnými silami se snažili ochraňovat židovskou komunitu. Jejich úkolem bylo mimo jiné pravidelně informovat Edvarda Beneše do Londýna o stavu okupovaného území a především o zacházení s židovským obyvatelstvem. PVVZ sehrál důležitou roli téměř po celou dobu války. Bohužel nacistická ideologie říšské správy země jeho činnost neschvalovala. Zástupci organizace byli zatčeni a ke konci války dne 11. listopadu 1944 usmrceni.⁴³

2.8.2. Arizace židovského majetku

Dne 21. června 1939 začaly platit na území protektorátu Norimberské zákony, díky kterým byli židé vyloučeni na okraj společnosti a všechny jejich movité či nemovité statky měly být v evidenci na úřadech. Na základě tohoto výnosu měl židovský majetek spadat pod německou správu říše. Neurathovo nařízení o konfiskaci židovského majetku postihlo i židovské podniky, kterých bylo po republice spousta. Před rokem 1939 hospodařili zhruba s 1/3 československého jmění židé. Tímto výnosem se Německo obohatilo o značný židovský majetek, který byl vydán jak

---

⁴² Rothkirchenová, *Osud Židů v Protektorátu*, s. 27, 28.

⁴³ Rothkirchenová, *Osud Židů v Protektorátu*, s. 29.

dobrovolně tak pod nátlakem. Židovský majetek spadl napříště pod kontrolu celku Hermann Göring Werke.⁴⁴

Dekret o konfiskaci rovněž židům nařizoval odevzdat odkupní společnosti Hadega veškeré šperky, cenné předměty a bankovní směnky u tzv. devizové banky.

V roce 1940 bylo do Protektorátu posláno 500 000 říšských Němců, kteří měli dohlížet na správu židovských podniků. Ačkoliv tyto osoby neměly patřičnou funkci či vzdělání v daných oborech, byli ohodnoceni daleko vyšším platem než stáli zaměstnanci. V souvislosti s prvními deportacemi se čeští fašisté domáhali u protektorátní vlády zabaveného židovského majetku. Německá strana nechtěla českým snahám v žádném případě vyhovět. Říšská vláda se postarala o to, aby veškerý židovský kapitál, který byl odhadován asi na půl miliardy dolarů, měla v rukou.⁴⁵

S počátkem okupace je spjata rovněž funkce gestapa, které okamžitě započalo s protižidovskou agresí. Mnozí občané s tímto nepřátelským jednáním nesouhlasili. Svůj nesouhlas vyjadřovali pomocí sympatií s židovskou komunitou. Mezi takto smýšlejícími občany patřili především ti, kdo se s židy jednak přátelili nebo s nimi jinak soucítili. Přesto se těmto neárijským obyvatelům nepodařilo zabránit postupnému vyčleňování židů.

2.8.3. Transport do Niska

V polovině září 1939 byla naplánována zvláštní akce. Adolf Eichmann, jenž se původně staral o židovské vystěhovalectví, zorganizoval tzv. první transport na východ. Do tohoto transportu byli vybráni židé z Ostravy a Frýdku Místku. Nejdříve měli nařízeno evidovat se u židovské obce, která by je přiřadila do tzv. Přeškolovacího tábora, jehož odjezd byl přichystán na 16. říjen 1939. Do cílové stanice Nisko transport dorazil o tři dny později. V důsledku této hromadné akce ztratila židovská ostravská obec zhruba 1000 mužů. Mezi skupinou přesídlených byli rovněž dva důležití členové Židovské náboženské obce v Praze Jakub Edelstein a Richard Friedmann. Jejich úkolem bylo pomoci při vystěhování a rovněž informovat vedení pražské obce o průběhu celé akce. Do Prahy se však oba muži vrátili s přesvědčením, že se za každou cenu nebudou podílet na další podobné akci.

---

⁴⁴ Rothkirchenová, *Osud Židů v Protektorátu*, s. 34, 37.

⁴⁵ Rothkirchenová, *Osud Židů v Protektorátu*, s. 39.

O tom, co zažili muži v táboře Nisko, vypověděli přeživší. Celou skupinu dozorců rozdělili na několik oddílů, přičemž jeden z nich byl pod palbou výstřelů donucen utíkat na polskou hranici pod ruskou zónu. Někteří zahynuli při přechodu na sovětskou stranu a ti, kteří zvládli nebezpečný přechod hranic, byli později zařazeni do tamějších pracovních táborů.

Dne 23. března 1940 ukončil Hermann Göring transporty židů na polské okupované území. Je pravděpodobné, že podíl na zrušení deportací měl především negativní ohlas ze zahraničí. Rovněž česká veřejnost byla seznámena s těmito deportacemi, ovšem německá strana se k nim odmítla hlásit. Tímto způsobem byli čeští a moravští židé informováni o prvních transportech a postupně si podle Rothkirchenové proto „začali uvědomovat, co je čeká.“⁴⁶

2.8.4. Postupné vyloučení židů ze společnosti

V souvislosti s vystěhovaleckou akcí byla organizována politika izolace židů. Čeští antisemité požadovali po protektorátní vládě, aby byli židé vyřazeni ze společnosti. Jako důvod bylo uvedeno, že je majoritní společnost nemůže mezi sebou dál trpět. Nacistická reakce byla takřka okamžitá. Brzy byla zavedena řada opatření, která se na židy vztahovala, s cílem postupně je vyloučit na okraj společnosti.

Mezi nejdůležitější příkazy a nařízení mimo jiné patřil zákaz vycházení po 20. hodině, který byl v platnosti již od roku 1939. Židé dále nesměli pobývat na některých ulicích či náměstích jakožto v parcích a dalších veřejných prostorech. Rovněž nemohli navštěvovat kina, divadla, kavárny, knihovny a veškeré sportovní kluby. Pro dosud svobodné občany musela tato nařízení představovat neskutečný zásah do soukromí. Proto mnozí z nich zprvu odmítali dané podmínky akceptovat. Zvláště mladí se pokoušeli nikým nepozorováni dál chodit do kin či klubů. S postupem času se však museli podvolit nedobrovolné protižidovské politice.

S listopadem 1940 přibyl příkaz o nedovoleném vystěhování byt' jen na krátkou dobu. Ve veřejné dopravě směli židé cestovat pouze v posledním vagónu a ve vlaku v nejnižší třídě, přičemž se nemohli pohybovat v nádražní hale či čekárně. Striktní opatření se vztahovalo také na nákup potravin, který mohli židé praktikovat zprvu

---

⁴⁶ Rothkirchenová, *Osud Židů v Protektorátu*, s. 37.

dvakrát dvě hodiny denně. Důležitou pomoc jim v tomto případě poskytli přátelé a známí, kteří jim nakupovali v běžném nákupním čase.⁴⁷

Snahou říšské vlády bylo rovněž zabránit židům v informovanosti, důsledkem byl zákaz vlastnit rádia či jiná rozhlasové přístroje. Rovněž s touto ztrátou se často vzdělaní židé jen těžko vyrovnali. Poslech rádia jim totiž doposud sloužil k informovanosti o situaci v Evropě a nacistickém Německu. Rádio tak bylo určitou záchrannou sítí v těchto těžkých životních podmínkách.

V souvislosti s arizací židovského majetku ztratili židé zaměstnání bez nároků na odškodné a další výhody. Napříště měli spadat pod zvláštní pracovní podmínky, při kterých byli separováni od zbylých zaměstnanců a nemohli užít placené dovolené či omezené pracovní doby. Ne všichni židovští podnikatelé se však chtěli vzdát svých zaběhlých firem či závodů. Ve snaze zachránit svůj podnik se židé pokoušeli oklamat říšskou správu a převést nemovitost formálně na svého zaměstnance. V mnoha židovských podnicích se tak obrátily role, přičemž původní majitelé se stali napříště zaměstnanci a naopak. Tento podvod byl samozřejmě uskutečňován s vědomím, že po válce se vrátí podnik zpět původním vlastníkům.

Říšská vláda si přála na první pohled odlišit židy od zbytku společnosti. Proto jim od 1. září 1941 bylo uloženo, aby napříště vycházeli mimo domov pouze s výrazným označením oděvu. Tím byla myšlena šesticípá žlutá hvězda s nápisem Jude, kterou musela nosit každá osoba židovského původu starší šesti let. Toto nařízení se stalo pro židy symbolem ponížení. Zejména mladí ji odmítali nosit úplně nebo si ji snažili překrýt vrstvou oblečení či taškou. Naopak starší se podřídili, neboť se báli neuposlechnutí rozkazu. Jako výraz podpory a sympatií byla hvězda nošena řadou českých obyvatel. Mezi významné osobnosti, které odmítaly protižidovská nařízení, patřila např. spisovatelka Milena Jesenská. I ona chodila dobrovolně po pražských ulicích s tímto označením. Německá protektorátní vláda musela proti těmto osobám tvrdě zakročit. Bylo jim zakázáno veřejně sympatizovat s židy. Pokud by dál vyjadřovali židům svoji podporu, byli by napříště vystaveni stejnému zacházení.

Protižidovská nařízení se nevztahovala pouze na dospělé osoby, ale i na židovské děti. Od srpna roku 1941 nesměly dále chodit do českých či německých škol.

---

⁴⁷ Adler, *Terezín 1941-1945*, s. 34, 35.

S tímto nařízením se těžko smiřovala židovská komunita, která velmi dbá na vzdělání. Proto byla vedena domácí výuka tajně. Mnoho židovských obyvatel se totiž domnívalo, že jejich děti se po válce opět vrátí do školních lavic a případná látka by měla být doplněna.

2.8.5. Konečné řešení židovské otázky

Říšská politika namířená proti protektorátnímu židovstvu byla do roku 1941 organizována za pomoci různých nařízení a omezení, jejichž účelem bylo izolovat tuto skupinu od ostatních obyvatel. V důsledku těchto změn byli židé vyloučeni ze společnosti. Přestože židé ztratili svá práva svobody a demokracie, doufali, že tato situace bude pouze dočasná, že zmizí s válečnou prohrou Německa.

Miroslav Kárný nám připomíná, že dne 22. června 1941 byla německou armádou uskutečněna invaze do Sovětského svazu. Operace Barbarossa, jak zněl krycí název pro toto přepadení, sloužila jako záminka pro konečné řešení nejenom židovské otázky.,,Na základě tzv. komisařského rozkazu a rozkazu o soudnictví v oblasti Barbarossy a dalších směrnic měly wehrmacht a speciální komanda bezpečnostní policie likvidovat komunisty a sovětské aktivisty, každého, kdo se postaví na odpor, veškeré židovské a cikánské obyvatelstvo i asiatské živly.“⁴⁸

Z tohoto projevu bylo zřejmé, že stejný postih platí také pro židy z Protektorátu. S koncem léta se zhoršovala situace židů také na území třetí říše. S počátkem září 1941 bylo Židovské náboženské obci v Praze uloženo, aby přichystala soupis veškerého židovského obyvatelstva Protektorátu. Součástí tohoto seznamu bylo rozdělit židy na základě věku, dále na práce schopné, popř. podle rodinného či zdravotního stavu. Od 1. října měla obec zapisovat zhruba tisíc osob za den. Prostřednictvím tohoto přehledu bylo na území Protektorátu napočteno 88 105 židů. Největší komunita žila v Praze s počtem 46 801 židovských obyvatel, na druhém místě pak bylo Brno s 11 102 a na třetím Olomouc, kde žilo k roku 1941 židů 4015.⁴⁹

Tento statistický přehled prokázal důležitou evidenci židovského obyvatelstva v Protektorátu, která byla nezbytná pro další postup v konečném řešení. O tom, co vůdce zamýšlel s židy na území třetí říše, informuje dopis Heinricha Himmlera,

---

⁴⁸ Kárný, Miroslav. „Konečné řešení“: *genocida českých Židů v německé protektorátní politice*. Praha: Academia, 1991, s. 78.

⁴⁹ Rothkirchenová, *Osud Židů v Protektorátu*, s. 40.

datovaný ke dni 18. září 1941. „Führer si přeje, aby Říše i protektorát byly od západu k východu co nejdříve zbaveny Židů.“⁵⁰ Mezi prvními městy, takto zbavenými od židů měla být Praha.

2.8.6. Počátek transportů na východ

První transport židů vyjel z Prahy do Lodže dne 16. října 1941. Brzy po něm následovaly další. V polovině listopadu Prahu opustilo pět transportů směřujících do stejného cíle. Z Brna byl na podzim vypraven první transport do Minsku a Rigy.

Záměrem říšského vůdce bylo deportovat všechny protektorátní židy do 31. prosince 1941. Cílem deportace měla být Lodž, Riga a Minsk. Jelikož uskutečnění tohoto plánu bylo do plánovaného data nemožné, bylo jediným řešením přesídlit židy do přechodného tábora Terezín.⁵¹

Dne 27. září byl novým říšským protektorem jmenován Reinhard Heydrich. Doposud relativně klidné období se mělo napříště v mnohém změnit. Jelikož Heydrich se nehodlal smířit s existencí židů v Evropě, postoupil k řadě radikálních kroků proti těmto obyvatelům. Po dvou týdnech zorganizoval setkání, na kterém se měla řešit židovská otázka. Jednání byli přítomni Karel Hermann Frank, Horst Böhme, Adolf Eichmann, Hans Günther a mnozí další. Byl dohodnut plán seskupit židy do tábora v Terezíně a později je deportovat dál na východ.

Po tomto setkání Heydrich apeloval na hnutí domácího odboje a varoval ostatní obyvatele, aby s ním nespolupracovali. Přestože byl terezínský tábor pro Heydricha pouze „přechodným řešením“, jeho skutečná funkce byla podle Rothkirchenové veřejnosti zamlčena.⁵²

Jelikož byl projednán plán tzv. přechodného tábora Terezín, nestálo nic v cestě k jeho uskutečnění. Dne 24. listopadu bylo do Terezína vypraveno tzv. *aufbaukommando* s cílem přestěhovat původní obyvatelstvo a uzpůsobit ghetto pro

---

⁵⁰ Rothkirchenová, *Osud Židů v Protektorátu*, s. 40.

⁵¹ Blodig, Vojtěch. *Stín šoa nad Evropou: Dějiny ghetta Terezín*. Praha: Židovské muzeum, 2001, s. 57.

⁵² Rothkriehenová, *Osud Židů v Protektorátu*, s. 41.

příjezd prvních židovských transportů. Pro tyto účely vycestovalo do Terezína 73 608 osob.⁵³

Situace v Protektorátě byla odlišná než v Terezíně. Zde zažívali židovští obyvatelé obavy a strach z předvolání na židovskou obec a k následné deportaci. Toto napětí se pak každým dnem stupňovalo. Na území hlavního města bylo hned několik míst, které sloužily k seskupení židů. Tato místa byla ve špatném stavu a dohled nad nimi zaopatřovala česká policie nebo jednotky gestapa.

Na počátku deportací nebyli do seznamu osob k předvolání zahrnuti všichni židovští občané. Výjimku tvořili potomci ze smíšených sňatků, dále osoby, jež s židem/židovkou uzavřely manželství a v neposlední řadě pak představitelé Židovské náboženské obce. Samotnou volbu budoucích deportovaných podle Rothkirchenové prováděla tzv. *Zentralstelle*, s plánem určit 1200 až 1300 osob. Takto vyplněný seznam byl odevzdán Židovské náboženské obci v Praze, která měla za úkol podat zprávu vybraným osobám. Předvolání byla často předávána v pozdějších hodinách, aby nepropukala zbytečná panika.⁵⁴

Na území hlavního města Prahy se měli židé hlásit do budovy výstaviště, kde jim byla vyčleněna malá místnost. Zde pak vyplňovali potřebná prohlášení před deportací. Nejdůležitější byl formulář, jenž se týkal majetku (tzv. *Vermögenserklärung*). Dále bylo potřeba odevzdat „klíče od bytu a domů, potravinové lístky, veškeré cenné věci, hotové peníze a osobní doklady.“⁵⁵ Vyřízení těchto formalit zabralo zhruba tři dny. Obdobná procedura se odehrávala i mimo Prahu. Přičemž místem předvolání byly často větší veřejné budovy.

Také podmínky cesty vlakem se s každým dalším transportem zhoršovaly. Ti, kdo byli zařazeni do prvních transportů, mohli alespoň cestovat pohodlně v osobním kupé. Naproti tomu s posledními deportovanými se zacházelo jako se zvířaty, museli totiž jezdit v dobytčích vagónech.

Trasa Praha – Bohušovice nad Ohří, od které byl Terezín vzdálen zhruba 2,5 km, zabrala dvě až tři hodiny. Na konci cesty zajišťovala kontrolu nad deportovanými stráž

---

⁵³ Rothkirchenová, *Osud Židů v Protektorátu*, s. 42.

⁵⁴ Rothkirchenová, *Osud Židů v Protektorátu*, s. 42.

⁵⁵ Emmert, *Holocaust*, s. 36.

SS, rovněž české četnictvo a skupina zadržovaných v Terezíně. Z Bohušovic pokračovala tato skupina asi tříkilometrovým trasou do přechodného tábora v Terezíně. Později byla vězni vybudována vlečka přímo do tábora. Důvodem k její stavbě bylo zamezit kontakt vězňů s českým obyvatelstvem.

Týden co týden odjížděly z různých částí Protektorátu vlaky směřující do Terezína. Říšské vládě se skutečně podařilo vyloučit židovské obyvatelstvo. Zbylá společnost si nemohla nevšimnout, jak se ztrácí její sousedé či známí. Livie Rothkirchenová se domnívá, že se Heydrichovi splnily předem vytyčené cíle „připravit půdu pro germanizaci Protektorátu, zlikvidovat ohniska českého odboje a urychlit „konečné řešení židovské otázky.“⁵⁶ Heydrichovým úmyslem bylo zbavit se vzdělaných tak, aby zůstala jen nižší třída, která bezmyšlenkovitě uposlechne jeho rozkazů.

2.8.7.Konec Heydrichovy diktatury a následná německá odvěta

Vlastenecká strana se rozhodla skoncovat s obdobím Heydrichovy diktatury. Dne 27. května 1942 byl na Heydricha spáchán atentát, kterému podlehl. Podle Rothkirchenové přišla z německé strany krutá odezva v podobě posílení skupin SS s cílem chytit atentátníky a pomstít se na protektorátním obyvatelstvu. Jednotky SS, kterých bylo až 45 000, provedly domovní prohlídky v mnohých bytech, aby vyzpovídaly možné zrádce, mezi kterými nechyběli i židé. Celkový počet zatknutých se vyšplhal na 13 119 osob. V důsledku těchto událostí byl vypraven speciální transport na východ, který vezl do Polska dne 10. června 1000 osob židovské národnosti.⁵⁷

Tato akce nebyla jedinou odpovědí na Heydrichovu smrt. Přesto za ni zaplatila krutou daň i židovská společnost. Opět došlo ke zpřísnění podmínek pro židy. Nová nařízení se protentokrát vztahovala na ještě větší omezení pohybu židovských osob. Pro zbylou společnost platil přísný zákaz napomáhat židům, zejména při poskytnutí azylu. Za tento čin následoval trest smrti. Jen málokdo se napříště rozhodl poskytnout židům přístřeší. V souvislosti s Heydrichovou smrtí Emmert zmiňuje, že v letech 1942-1943 byla uskutečňována hlavní fáze židovského vyhlazení. Jakmile Heydrich podlehl

---

⁵⁶ Rothkirchenová, *Osud Židů v Protektorátu*, s. 44.

⁵⁷ Rothkirchenová, *Osud Židů v Protektorátu*, s. 44.

atentátu, byla tato etapa vyvražďování nazvána jeho křestním jménem Operace Reinhard.⁵⁸

2.8.8. Funkce židovských náboženských obcí během války

Před rokem 1939 existovalo na území Čech a Moravy 136 židovských náboženských obcí. Hlavou všech obcí pak byla Nejvyšší rada, jež sídlila v Praze. Se vznikem Protektorátu se struktura obcí zásadně proměnila. Činnost jednotlivých obcí byla velmi omezena, navíc se staly součástí tzv. *Zentralstelle für jüdische Auswanderung*.⁵⁹

V prvních měsících po okupaci rovněž došlo k usmíření jednotlivých frakcí v židovské komunitě. Asimilanti i sionisté začali spolupracovat, ve snaze „zachránit, co se ještě dá“. Především se členové obcí pokoušeli předejít různým opatřením v budoucí protizidovské politice.

Prvním úkolem, který měla židovská náboženská obec řešit, byla emigrace. Řada předních představitelů obce se v tomto směru angažovala v zahraničí, aby zajistila dostatečné prostředky pro vystěhování. V souvislosti s možností emigrace připravila obec hned několik kurzů, které fungovaly jako příprava pro co nejsnazší přijetí v cizí zemi. Přestože emigrace byla v prvních měsících okupace reálnou možností k záchraně, řada židů ji odmítala z přesvědčení, že se jim jakožto významným členům společnosti nemůže nic stát. Mnozí byli pokřtěni nebo asimilovaní, proto si byli jisti svoji ochranou. Cítili se především českými občany a potom až židy. Také starší občané odmítali začínat v jiné zemi doslova od píky a zanechat v bývalé vlasti majetek. Navíc věřili, že exilová vláda spolu s Janem Masarykem dodrží zásady demokracie, jak tomu bylo za první republiky a bude brzy jednat.

V polovině listopadu 1939 začala Židovská náboženská obec vydávat časopis *Židovské listy*. Přestože byly pod přísnou kontrolou gestapa, staly se pro židovskou komunitu cenným zdrojem informací. Na svých stránkách například organizovaly

---

⁵⁸ Emmert, *Holocaust*, s. 23.

⁵⁹ Rothkirchenová, *Osud Židů v Protektorátu*, s. 47.

pomoc těm, kteří ji nejvíc potřebovali. Žádaly čtenáře o pravidelné příspěvky pro ty nejchudší, rovněž radily ve způsobu emigrace.⁶⁰

V důsledku okupace se také změnily úkoly židovské obce, které nám přibližuje Livie Rothkirchenová. Mezi její hlavní funkce patřilo „vybírání poplatků a daní uložených židům, dále pomoc potřebným židům či shromažďování statistických dat, dalším bodem byla emigrace a v neposlední řadě pak plnění německých nařízení, týkajících se nucené práce a podpora deportovaným.“⁶¹

Pro řešení těchto nových úkolů byl zvýšen počet administrativních pracovníků až na 2600. Nejdůležitější funkci teď plnil sociální úřad, jelikož židé „ztratili zaměstnání a museli žít buď z úspor, z výnosu nuceného prodeje svého podniku, nebo byli odkázáni na pomoc židovské obce. V červenci 1940 se židovská obec starala o více než 8000 osob.“⁶² Postupem času se přidal ještě odbor práce, který organizoval účast židovského obyvatelstva na různých úkolech. Prostřednictvím statistiky Ústředního úřadu práce bylo tímto způsobem zaměstnáno v rozhraní let 1939 až 1940 zhruba 7 132 osob. Do dvou let tento počet vzrostl na 12 907 židů.⁶³

Za necelý rok na to musela židovská obec na příkaz říšské vlády ukončit možnost emigrace. Naproti tomu mělo být v Praze a Brně uskutečněna evidence všech židů. Navíc se poprvé registrovali i židé nemojžišovského vyznání nebo bez vyznání. Díky tomuto soupisu bylo v roce 1940 na území Protektorátu evidováno 103 389 židů.⁶⁴

Od roku 1941 se židovská náboženská obec podílela na vystěhování a přípravě přechodného tábora Terezín. V důsledku prvních deportací měla obec na starosti také správu majetku těchto osob. Podle Heydrichova nařízení, které platilo od 12. října 1942, prováděla likvidaci majetku Ústředna pro vystěhování židů. Zabavený majetek, který po sobě deportovaní zanechali, byl příslušným způsobem zpracován. „Knihy byly pečlivě očištěny a uloženy, ex libris odstraněna a jména bývalých majitelů vymazána. Monogramy na stříbrných přiborech a ubrusech zahlazeny. Všechno pak bylo

---

⁶⁰ Krejčová, Helena, Svobodová, Jana, Hydráková, Anna, *Židé v Protektorátu: hlášení Židovské náboženské obce v roce 1942*, s. 162.

⁶¹ Rothkirchenová, *Osud Židů v Protektorátu*, s. 53.

⁶² Rothkirchenová, *Osud Židů v Protektorátu*, s. 53.

⁶³ Rothkirchenová, *Osud Židů v Protektorátu*, s. 55.

⁶⁴ Tamtéž.

odevzdáno SS a skladováno pod zámek. Takto zkonfiskovaný drahý majetek stačil na vybavení 110 bytů, které byly buď určeny prominentním funkcionářům, nebo byly vystaveny ve vzorových domácnostech.“ Nejčastěji byl zabavený majetek uskladňován v původních synagogách či sálech, které vlastnila židovská obec.⁶⁵ Tyto prostory dávno přestaly plnit svůj účel, neboť byl obřad v synagogách na podzim roku 1941 zakázán.

Dne 20. ledna 1942 probíhala jednání ve Wansee, kde byl přednesen plán konečného řešení. Miroslav Kárný se domnívá, že o měsíc později, 19. února 1942 byli s tímto plánem seznámeni i představitelé židovské obce. Poprvé tak uslyšeli o budoucích transpotech směřujících do Terezína či dál na východ, do kterých měla být obec plně zapojena.⁶⁶ Obec měla napříště zorganizovat povolání do transportů tím, že obeznámila všechny budoucí deportované. Soupis osob (zhruba 1200-1300), kteří měli odjet v příštím transportu, prováděla Ústředna pro židovské vystěhovalectví. Židovská obec se ještě na poslední chvíli snažila zachránit ty, kteří byli od transportů částečně osvobozeni, tzv. výjimky, např. zaměstnance obce. Ačkoliv měla židovská obec určitý podíl na zajišťování deportací a byla tak očerněna v očích židů, vše byl jen taktický tah ze strany říšské vlády. Ta se snažila poštvat židovskou společnost proti sobě. Nutno dodat, že přes tento nelehký úkol obce, bylo pro mnoho členů riskantní pomáhat svým svěřencům, neboť často za takovou pomoc zaplatili vlastním životem.

Od roku 1942 po konferenci ve Wansee započaly hromadné transporty osob židovského původu. S přibývajícímí léty se tento počet zvyšoval a do transportu byli od roku 1944 zahrnuti také členové Rady starších a rovněž i árijci, jež s židem/židovkou uzavřeli sňatek popř. potomci z těchto manželství.

„Podle centrálních záznamů zbylo v Protektorátě po 31. srpnu 1943 8 606 židů. Z nich 7 490 udržovalo spojení s židovskou obcí, ostatní byli buď ve vězení, nebo se skrývali. K 30. září 1944 to bylo ještě 7 890 židů, včetně 844 osob zatčených nebo nezvěstných.“⁶⁷

---

⁶⁵ Rothkirchenová, *Osud Židů v Protektorátu*, s. 56.

⁶⁶ Kárný, „*Konečné řešení*“, s. 66.

⁶⁷ Rothkirchenová, *Osud Židů v Protektorátu*, s. 59.

2.9. Přejchodný tábor Terezín

Převážná většina českých židů byla odsouzena k tzv. konečnému řešení, které mělo být provedeno ve východní části Evropy. Cesta do táborů smrti na východě mohla vést buď přímo transporty do Minska či Rigy a dalších měst nebo přes tranzitní tábor Terezín, jenž náležel k území Protektorátu. Mnoho protektorátních židů se tak nejdříve ocitlo v tomto přechodném táboře, který hrál důležitou roli v životě židovských obyvatel během druhé světové války.

S výběrem Terezína přišel protektor Reinhard Heydrich, který měl v úmyslu po deportaci židů dál na východ, udělat z tohoto místa německy obývanou oblast. Podle Ludmily Chládkové byl Terezín vybrán jako strategické místo, jež svým opevněním bránilo proti nepřátelům a kde byly zároveň umístěny vojenské objekty např. kasárny či kasematy, jež mohly pojmout náraz hodně vězňů. Rovněž zde byla tzv. Malá pevnost, která později sloužila jako místo poprav židovských zajatců a kde rovněž sídlily jednotky SS spolu se strážním oddílem pražského gestapa a mohli tak bezprostředně dohlížet na chod Terezína.⁶⁸ Mimoto zde bylo zhruba 218 domů obývaných civilním obyvatelstvem. Jelikož město náleželo do sudetské župy, byl tady značný počet německy mluvících obyvatel, kteří žili ve shodě s ostatními.⁶⁹

Po vyklizení města *aufbaukommandem* začaly přijíždět dne 30. listopadu první transporty. Deportovaní pocházeli především z Prahy a Brna. Chládková se domnívá, že zanedlouho jsem bylo transportováno až 7 000 židovského vyznání.⁷⁰ Posléze se přidávaly vlaky z dalších moravských a českých měst, jež přivážely nové skupiny židů. V polovině roku 1942 žilo v Terezíně již 25 862 osob. S koncem roku bylo do Terezína přestěhováno více jak tři čtvrtiny židů z Protektorátu.⁷¹

Během června 1942 do Terezína dorazily rovněž transporty osob z Německa, Rakouska, Holandska a dalších států západní Evropy. Deportovaní měli často mylnou představu o situaci v Terezíně. Záměrně jim byla zatajena pravda, aby dobrovolně nastoupili do vlaku směřujícího do sběrného tábora. Ze strany gestapa byl dokonce

---

⁶⁸ Chládková, Ludmila. *Terezínské ghetto*. Praha: V ráji, 2005, s. 6.

⁶⁹ Kárný, „*Konečné řešení*“, s. 87.

⁷⁰ Chládková, *Tereznické ghetto*, s. 7

⁷¹ Kárný, „*Konečné řešení*“, s. 88.

tábor vykreslen jako tzv. Lázně Terezín, kde bude zajištěna lékařská i lázeňská péče a kde se všichni židé mohou společně dožít důchodového věku.⁷²

2.9.1. Táborový život vězňů

Poměry v Terezíně nebyly však již od počátku existence tábora nijak příjemné. Jakmile dorazili vězni do tábora, byli seskupeni na zvláštní místo, kterému se říkalo šlojsca (původ pochází z německého slova die Schleuse - propust). Zde měly jednotky SS prohlédnout osobní věci.⁷³ Po tomto procesu byli zadrženi rozdělováni do svých ubykací. Rodiny zde sice nejprve mohly žít společně. Ovšem později byli již muži a ženy od sebe přísně odděleni. Mnozí vězni tak ztratili kontakt s rodinou, jejíž členy již nikdy nespatri. Pokud měl někdo z vězňů v úmyslu navštívit příbuzného či známého byl postižen trestem. Rovněž kontakt s civilním obyvatelstvem byl všem vězněným odepřen.

Nad vězněnými měla dohled komandatura SS, jež vězně „týrala nepřímo prostřednictvím celého systému příkazů a zákazů, do detailu znepríjemňujících život vězňů, ale i přímo, zejména v pověstných bunkrech, kde své oběti vyslyšali a mučili.“ Posléze byli zadrženi zpovídáni v Malé pevnosti, kde sídlila policejní věznice pražského gestapa. Atmosféra na tomto místě se v mnohém podobala koncentračnímu táboru. Málokdo si zde dokázal zachránit život.⁷⁴

Rovněž situace ve sběrném táboře začala být neúnosná. Miroslav Kárný se domnívá, že „více než 6 000 lidí muselo vegetovat na půdách, beze světla, bez vody, bez záchodů, mnozí na holé zemi, málokterí měli slamník, někteří alespoň dřevitou vlnu. Bydlelo se také v kasematech, temných nedostatečně větraných, vlhkých natolik, že armáda je přestala používat i jako skladiště. Na jednoho terezínského vězně připadlo v srpnu 1942 včetně půdního prostoru a kasemat pouhých 1,6 čtverečních metrů. V kasárenských místnostech, kde dříve bydlelo 10 vojáků, žilo teď 50 až 70 vězňů.“⁷⁵

Zajímavé srovnání podává Chládková, podle které byl nejvyšší počet vězňů datován k 18. září 1942 a to 58 497 osob. Naproti tomu před válkou zde žilo pouze

---

⁷² Kárný, „Konečné řešení“, s. 91.

⁷³ Chládková, *Terezínské ghetto*, s. 15.

⁷⁴ Blodig, *Stín šoa nad Evropou: Dějiny ghetta Terezín (1941-1945)*, s. 58.

⁷⁵ Kárný, „Konečné řešení“, s. 92.

7 000 obyvatel včetně vojenské posádky.⁷⁶ Současně s přeplněností místností se vyskytl i nedostatek vody a elektřiny. V důsledku těchto skutečností nemohla být zajištěna strava. V katastrofálním stavu byly také latríny, jež byly vlivem řady střevních potíží často přeplněné a nestačily pro tolik osob. Živé vzpomínky na situaci ve sběrném táboře zachycuje deník Egona Redlicha. Autor popsal průběh zimy v letech 1941–1942. „Zase zde budeme mít 50 000 lidí, teď v zimě. Mají se stavět infekční baráky, ale kdy to vše bude. Je to nejhorší, co zde posud bylo-zima, tyfus, u starých hlad. Lidé bydlí v dírách na půdách, kde někde teploměr klesá na několik stupňů pod nulu.“⁷⁷

S rostoucím počtem deportovaných osob se zvyšoval i pracovní potenciál. Židé tak měli svou silou přispět k budování „válečného hospodářství“. Někteří byli využiti pro práci v továrně, jiní se např. zúčastnili výsadby nových lesů či pracovali na stavbě silnic nebo v dolech. Na myšlenku zapojit se do kolektivní práce se odvolával také významný představitel židovských starších, předseda židovské samosprávy v Terezíně a přední sionista Jakob Edelstein. Domníval se totiž, že „právě organizováním produktivní práce v terezínském ghettu by mohl před deportacemi na východ zachránit značnou část českých židů anebo alespoň jejich deportaci oddálit.“⁷⁸

Jelikož měl Terezín také plnit funkci pracovního tábora, bylo nutné zvýšit potřebné náklady na jeho vybavení. Doplnit zařízení ubytoven, aby zde mohlo přespávat větší množství vězňů, rovněž provést výstavbu nových domů, které by mohly sloužit jako dílny. „Nutností byla rovněž stavba krematoria se čtyřmi pecemi a s kapacitou až 180 kremací denně. V roce 1943 v něm bylo zpopelněno 12 967 mrtvých.“⁷⁹ Tento počet však do konce války vzrostl až na 35 000 židů.⁸⁰

2.9.2. Zkrášlovací akce

V stejném roce byla v Terezíně uskutečněna tzv. Zkrášlovací akce, která měla tábor připravit na očekávanou návštěvu Mezinárodního výboru Červeného kříže. Smyslem této akce bylo Terezín zvelebit pro účely delegace, vybudovat mnohá zařízení a oklamat tak zástupce široké veřejnosti, že Terezín je tzv. Konečný tábor, odkud židé

---

⁷⁶ Chládková, *Terezínské ghetto*, s. 15.

⁷⁷ Kárný, „*Konečné řešení*“, s. 97.

⁷⁸ Kárný, „*Konečné řešení*“, s. 88.

⁷⁹ Adler, *Terezín 1941-1945*, s. 170.

⁸⁰ Chládková, *Terezínské ghetto*, s. 24.

nikam dál neodchází. Opak byl pravdou. Právě z důvodu blížící se návštěvy a v souvislosti s přeplněností ghetta bylo několik tisíc vězňů deportováno na východ. Daný účel však akce splnila, delegáti psali pochvalné zprávy o židovském městě Terezín, kde evropští židé žijí společně a nejsou zde nijak omezováni či týráni.⁸¹

I když Terezínský tábor nebyl označen názvem koncentrační tábor, našlo zde smrt mnoho jeho vězňů. Kruté zacházení, špatné hygienické podmínky a nedostatek jídla zapříčinily řadu nemocí, kterým nemálo židů podlehlo. Je třeba si také uvědomit, že mnozí z vězňů zastávali před válkou významné postavení a odmítli se přizpůsobit živoření na okraji společnosti. Někteří proto volili dobrovolnou smrt. Jiní se snažili nevyčnít a překonat danou situaci. Ti, kteří tento sběrný tábor přežili, byli dále posláni transporty na východ. Zde byla mizivá šance zachránit si holý život.

Posádku prvních transportů tvořily takřka celé skupiny rodin, jejichž vlaky mířily do Rigy, Lublinu a Varšavy. Tyto hromadné transporty na východ do táborů smrti byly uskutečňovány od roku 1942. S koncem října 1942 byly transporty posílány pouze do jediného místa. Cílem cesty se tak stal koncentrační tábor Osvětim II-Birkenau, tzv. rodinný tábor. V souvislosti s tímto místem převzal Terezín označení „Čekárna na Osvětim“.⁸² Dne 28. října 1944 opouštěl Terezín poslední vlak vypravený na východ. Za šest měsíců na to přijel delegát Mezinárodního výboru Červeného kříže, který se zaručil představeným samosprávy svou záštitou. Dne 5. května 1945 z Terezína odjížděly poslední jednotky SS. I přesto, že nacistická hrozba konečně pominula, nebyli Terezínští vězni stále ještě v bezpečí. Ke konci války se stal Terezín místem, kam byli umísťováni židé osvobozeni z německých a polských koncentračních táborů. Tyto osoby nebyly v dobrém psychickém i fyzickém stavu. Mnozí byli vyhladovělí, upadali do stavu pobláznění a především byli často nemocní. Nákaza skvrnitým tyfem se rapidně šířila. Dne 8. května dorazila do Terezína Rudá armáda a postarala se o chod tábora. Zajistila zdravotní péči, nemocnici a další vybavení. Do týdne byl vyhlášen stav karantény. Přes počáteční obtíže spojené s příchodem fyzicky zbědovaných vězňů se situace zlepšila natolik, že se před smrtí podařilo zachránit tisíce lidských životů.⁸³

---

⁸¹ Kárný, „Konečné řešení“, s. 109.

⁸² www.holocaust.cz, 11. 10. 2010.

⁸³ Chládková, *Terezínské ghetto*, s. 35,36,38.

2.10. Židovská komunita po válečném běsnění

Válečný konflikt v letech 1939 až 1945 znamenal pro občany Protektorátu velmi nepříjemnou dobu, která byla vyplněna mnoha těžkostmi. Třebaže se mnohým nevedlo dobře, nejhůře na tom byli židé. Na ty se již od počátku okupace vztahovala přísná nařízení, která jim měla nejenom znepríjemnit život, ale především je izolovat od ostatní společnosti.

Přestože různá omezení nabývala platnost postupně, museli je židé přijmout za své a plně se jim přizpůsobit. Židovská komunita tak musela zažít nesmírný kulturní šok, protože mnozí její členové patřili do vyšší střední třídy. Byli to často zámožní podnikatelé, kteří již před okupací disponovali jednou třetinou kapitálu země. Zároveň to byli velmi pracovití a vzdělaní občané, kteří si situaci, do které se prostřednictvím války dostali, nedokázali zprvu ani představit. Nepřikládali nacistickému Německu dostatek významu na to, aby uvěřili, že ovlivní dění v Evropě. S příchodem okupace se však jejich situace změnila natolik, že měli být zařazeni do tzv. konečného řešení židovské otázky. Přes počáteční protizidovská opatření, kdy se museli vzdát majetku a postavení, přišlo na řadu omezení pohybu. To vše nacistické vládě nestačilo v řešení židovské otázky, napříště měli být protektorátní židé vystěhováni do tranzitního tábora Terezín, kde poprvé zakusili skutečnou bídu a utrpení na vlastní kůži. Mnozí zde ztratili svoje nejbližší a ti, kterým se podařilo přežít v těchto nelidských podmínkách, byli deportováni dále na východ. V koncentračních táborech jako je Osvětim, Dachau, Bergen Belsen a mnohých dalších bojovali doslova o přežití. Z celkového počtu 120 000 židů přežilo hrůzu války zhruba 40 000 osob, přičemž 14 000 osob přežilo utrpení v koncentračních táborech a zhruba 26 111 se podařilo emigrovat.⁸⁴

3. ŽIDOVSKÁ MENŠINA V ČESKOSLOVENSKU PO DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLCE

Pro židovskou komunitu znamenalo válečné období katastrofu, jež neměla do této doby v židovských dějinách obdoby. Přestože se podařilo hrůzy války přežít asi 40 000 osob, většina se rozhodla pro emigraci, a proto židovské obce nebyly obnoveny v plném počtu. Největší byla samozřejmě pražská židovská obec s 8 000 členy. Druhé

---

⁸⁴ Schmidtová-Hartmannová, Eva. „Ztráty československého židovského obyvatelstva 1938-1945“: *Osud židů v protektorátu 1939-1945*. Praha: Trizonia, 1991, s. 95, 104.

místo zaujímal brněnská obec. Vzhledem k tomu, že z Brna sama pocházím, rozhodla jsem se sledovat životní osudy některých členů této židovské obce. Než se však budu věnovat výpovědím potomků přeživších brněnské obce, nastíním podmínky, za kterých se přeživší vraceli do své vlasti. Neboť jak politické klima tak reakce veřejnosti zanechala určitý dopad na chování navrátilců a dost možná, že ovlivnila také jejich budoucnost.

Z Brna bylo během 2. světové války deportováno 10 067 osob.⁸⁵ Kromě prvního transportu ze dne 16. listopadu 1941, který směřoval do Minsku, měly brněnské transporty jediný cíl, kterým byl tranzitní tábor Terezín. Z celkového počtu deportovaných se zachránilo 670 brněnských židů.

3.1. Návrat plný očekávání

Na jaře roku 1945 se přeživší začali vracet do svých domovů. Doufali, že vybudují nový život, že se jim snad podaří zapomenout, a především s pocitem, že pro antisemitismus v jejich vlasti už není místo. „Ve svých představách umocněných prožitým utrpením, se vraceli do republiky demokratické, tolerantní a snášenlivé, tedy takové, jakou ji znali z meziválečného období.“⁸⁶ Tento mylný dojem byl však záhy vyvrácen. Nová republika byla jiná, její občané byli méně tolerantní.

Tuto skutečnost dokládají i negativní reakce ze strany místních obyvatel, kteří se poprvé setkali s přeživšími. Ti přirozeně doufali v milé přijetí ve svém okolí. Ovšem není výjimkou, že navrátilci pocítovali spíše chladné reakce. To potvrzují i slova přeživší Franci Solařové, matky americké spisovatelky Heleny Epstein, jež pocházela z Čech. „Nečekala jsem na uvítanou žádnou slavobránu ani dechovku, ale aspoň jakousi formální či obecnou radost na úřadech i mezi lidmi, že jsem se vrátila, radost, že jsme to dokázaly, že se nám nějak podařilo přežít. Jenže radosti jsem zažila pomálu. Naši blízcí přátelé byli samo sebou potěšeni, že nás vidí. Povrchnější známí zaujali vyčkávací

---

⁸⁵ Klenovský, Jaroslav. *Židovské památky Brna: Stručná historie židovského osídlení Brna*, Brno: Moravské zemské muzeum, 1995, s. 14, 15.

⁸⁶ Čermáková, Radka. *Poválečné Československo: Obnovený stát ve střední Evropě. Židovská menšina v Československu po druhé světové válce. Od osvobození k nové totalitě*. Praha: Židovské muzeum v Praze, 2009, s. 24.

postoj. Jak to, žes přežila, a mí nejlepší přátelé ne? Nakonec to došlo tak daleko, že jsem se chtěla stýkat jen s těmi, s nimiž jsem byla v koncentráku.“⁸⁷

3.2. Ztráty majetku a postavení

Před odchodem do transportů se rozhodli židé ukrýt osobní věci či jiné movitosti u svých přátel a známých. Po návratu z války se ovšem přeživší setkali s neochotou při vrácení těchto věcí. Noví vlastníci byli často velmi chamtiví a nechtěli se vzdát věcí, na které si během války zvykli. Poškození mohli pak zaslechnout slova: „Proč se jenom ten můj žid musel vracet?“ Také Franci Solařová byla s tímto chováním obeznámena. Jenom pár dnů po návratu navštívila svoje známé, kde měla její rodina věci v úschově. Během návštěvy poznávala dávno ztracené předměty. Přestože se zprvu domnívala, že jí bude uschovaný majetek vrácen, později se vzdala naděje. I když přeživší byli tímto chováním otřeseni, po všem utrpení, kterému byli za války svědkem, ztratili zájem opět na movitých věcech.⁸⁸

Stejně tak nepříjemným překvapením pro přeživší bylo, že jejich domovy byly teď obydleny novými nájemníky, kteří se odmítali vystěhovat. Obdobná situace se týkala vlastnictví bývalých podniků, které byly během války buď arizovány, nebo převedeny fiktivní smlouvou na některého z bývalých zaměstnanců. Restituci židovského majetku měla projednat Rada židovských náboženských obcí (RŽNO), která se stala novým zástupcem přeživších, dále pak vláda a státní správa. Pro navrácení zabaveného majetku museli navrátilci splňovat podmínky, které vláda stanovila. Samotný proces restituce byl pak často doplněn záští vůči židovskému obyvatelstvu.

Při projednávání navrácení židovského majetku se postupovalo v souladu s dekrety číslo 5/12/108 z roku 1945 a především s restitučním zákonem vydaným roku 1946. Na základě těchto dekretů byla konfiskace provedena u těch osob, které se v roce 1930 hlásili k německé obcovací řeči. Do této kategorie patřilo mnoho osob židovského původu, jejichž rodiny před válkou běžně používali ve svém životě německý jazyk, aniž by se ztotožňovali s nacistickou ideologií. Navíc přihlášení k německé národnosti s sebou přinášelo další problémy, jako byla například povinnost nosit na rukávě bílou pásku, dále pak nemožnost při získání nového bytu či snížení mzdy. Bezesporu nejtvrdějším postižením pro tuto skupinu osob bylo, že byli dokonce zařazeni do

---

⁸⁷ Epstein, Helena. *Nalezená minulost*. Praha: Rybka Publishers, 2000, s. 275.

⁸⁸ Epstein, *Nalezená minulost*, s. 275.

transportu a určení k odsunu do Německa či Rakouska. Navíc byl u dekretu číslo 108 projednáván případ tzv. germanizace.⁸⁹

Z movitého majetku židů bylo během války zachráněno asi dvě až tři procenta. Tento majetek se stal součástí tzv. Likvidačního měnového fondu, který nabyl platnost roku 1947. Do fondu byl zahrnut i majetek zemřelých nebo těch, kdo se zůstali na živu, ale nemohli o něj žádat, protože o něm neměli ponětí. Součástí fondu byla i tzv. Tereziánská podstata (šatstvo a peněžité prostředky, které se našly v Tereziánském ghettu během jeho osvobození).⁹⁰

Ministerstvo financí rovněž vydalo osnovu zákona z obohacení, kterým byla zvýšena dědická daň z pozůstalosti odevzdané po 31. prosinci 1946. Prostřednictvím tohoto výnosu byli nejvíce postiženi židé, jelikož mohli požádat o navrácení dědictví teprve po administrativně komplikovaném procesu o prohlášení za mrtvé. Zároveň je třeba uvést, že do konce roku 1947 bylo z celkových 16 000 žádostí o navrácení majetku vyřízeno asi 3000 případů. V pozdějších letech se k projednání dostalo jen nepatrné množství těchto žádostí.⁹¹ Zprávy o vrácení či nevrácení židovského majetku byly rovněž otištěny ve *Věstníku židovských obcí náboženských v Praze*. Na mnoha stránkách tohoto deníku byly často připomenuty dosud nerestituované majetkové hodnoty.⁹²

Na veřejnost rovněž pronikly dvě velké aféry, které se týkaly restituce židovského majetku. V první z nich šlo o navrácení tkalcovské továrny do rukou původního vlastníka Emila Beera. Po dlouhém úřednickém vyjednávání ve věci osvědčení o státní spolehlivosti pana Beera a o jeho státním občanství, začal národní výbor danou kauzu řešit. V průběhu projednávání byl Beer označen za germanizátora a rovněž byl obviněn z toho, že nenapomáhal při osvobození. Na základě těchto klamných označení tedy svůj původní majetek pan Beer nedostal.

---

⁸⁹ Nepálová, Šárka. „Židovská menšina v Čechách a na Moravě v letech 1945-1948“. Tereziánské studie a dokumenty, Praha: Academia, 1999, s. 316, 317.

⁹⁰ Krejčová, Helena. Židé v české a polské občanské společnosti: „K některým problémům židovské menšiny a českého antisemitismu po roce 1945“ Praha: 1991, s. 68.

⁹¹ Krejčová, „K některým problémům židovské menšiny a českého antisemitismu“, s. 69.

⁹² *Věstník Židovské obce náboženské v Praze*. Praha: Pražská židovská obec, 1948, s. 16.

V druhém případě šlo nejenom o navrácení továrny se 160 zaměstnanci, ale i rodinnou vilu. Sestry Nettlovy s malým dítětem přežily nacistické vyvražďování a doufaly v restituci majetku. Bohužel se nesetkaly ani s kladným přijetím ze strany sousedů: „Hele židovky! Vrátily se, a přinesli si parchanta, to je vidět jak trpěly, když my jsme tady zakoušeli, dítě z koncentráku! Kdo to jaktěživ viděl?“⁹³ K restituci majetku sester přirozeně nedošlo. Obdobných kauz bylo po republice celá řada. Jen zřídka došlo ke kladnému výsledku v restituci. Tyto ukázky dokládají neochotu vracet zabavený majetek. Je zřejmé, že se komunistický režim měl v plánu prostřednictvím konfiskací obohatit o značný židovský majetek a zároveň svoje činy ospravedlňoval veřejným jednáním.

3.3. Antisemitismus na stránkách tisku

Rozhodnutí o restitucích židovského majetku byla komentována na stránkách poválečného tisku. Například v ostravském deníku *Hlas* se objevila v září 1946 zpráva, jež zpochybnila počet úmrtí židů během holocaustu. Zároveň se v tisku vyskytla i nařčení židů: „Češi jenom dřou, židé jsou bankovní ředitelé. Ať se nikam necpou a vydělávají peníze jinak než kšeftováním.“⁹⁴ Doslova antisemitské byly pak výroky typu: „Postupte boj proti židům, kteří se znovu chtějí nadvyšovat a vytvářet v našem státě nový řád otroků a otrokářů.“⁹⁵ Šokující byla rovněž zpráva, která se objevila na stránkách časopisu evangelíků *Československá rodina*: „Ani válečné strádání nebylo pro nepoučitelný židovský národ dostatečnou lekcí.“⁹⁶

Antisemitský podtext měly i výroky, jež zpochybňovaly účast židů na bojích v zahraniční armádě. Dále bylo zdůrazňováno, jak málo židovských vojáků padlo. Přitom Alena Heitlingerová zdůrazňuje, že „v různých jednotkách československých ozbrojených sil v zahraničí jich bylo 50% a někdy i více.“⁹⁷ Důsledkem těchto neopodstatněných hypotéz byl nárůst počtu sebevražd v řadách bývalých vojáků či důstojníků. Smutným případem se stala dobrovolná smrt Ejsika Weisse, kterému se podařilo uprchnout z koncentračního tábora a který ještě během války vstoupil do

---

⁹³ Krejčová, „K některým problémům židovské menšiny a českého antisemitismu“, s. 70.

⁹⁴ Nepálová, „Židovská menšina v Čechách a na Moravě v letech 1945-1948“, s. 326.

⁹⁵ Tamtéž.

⁹⁶ Krejčová, „K některým problémům židovské menšiny a českého antisemitismu“, s. 73.

⁹⁷ Heitlingerová, Alena. *Ve stínu holocaustu a komunismu: čeští a slovenští židé po roce 1945*. Praha: G plusG, 2007, s. 58.

zahraniční armády. Svůj záměr spáchat sebevraždu dokládal na židovské obci slovy: „Miluji český lid, miluji Československou republiku, protože byla vždy demokratická. Vždy jsem se dobře snášel s nežidovskými kamarády. Je mi hrozně líto, co se teď děje. A teď mi řekněte, pánové, zač jsem bojoval.“⁹⁸

Všechny uvedené případy demonstrují poválečné chování, jež panovalo v Československu po návratu přeživších. Ačkoliv se tito lidé původně domnívali, že k nim bude česká společnost otevřená a tolerantní, neměli pravdu. Židovská otázka se často projednávala v souvislosti s antisemitským podtextem, při kterém byla zpochybňována státní spolehlivost, dále židovská účast v armádě či odboji. V nové republice židé našli společnost, jež odmítala soucítit s prožitým utrpením navrátilců a která svou chamtivostí a nepřátelstvím napomáhala ke konfiskaci židovského majetku. Ztráta majetku šla ruku v ruce se ztrátou postavení. Navrátilci neměli domov, ani práci. Jejich úkolem bylo začít od píky. Ani politický režim jim tuto situaci nijak neulehčoval. Přirozeným vyústěním z této napjaté atmosféry byla volba emigrace, která se s nástupem komunistické moci v roce 1948 stala více než reálnou.

4. PŘENOS TRAUMATU 2. SVĚTOVÉ VÁLKY NA POTOMKY PŘEŽIVŠÍCH

At' už si přeživší židé zvolili cestu emigrace nebo setrvání v rodné zemi, měli před sebou novou kapitolu svého života. Jistě si přáli, aby radostná budoucnost zastínila válečné strasti. Chtěli začít nový život, najít si práci, založit rodinu zkrátka soustředit se na to, co je čeká a nepřemýšlet o trpké minulosti.

Sehnat si práci či dokončit započatá studia bylo jistě zprvu obtížné, ale po čase se to navrátilcům podařilo. Zařazení se do běžného koloběhu života bylo pro přeživší jedním z prvních cílů. Zaměstnat svou mysl běžnou pracovní náplní pro ně zároveň znamenalo vytěsnit smutné vzpomínky do podvědomí.

Jakmile se navrátilcům začalo alespoň trochu dařit, rozhodli se založit vlastní rodinu. Vždyť přivést na svět nové potomky bylo jakousi povinností přeživších, která by vyvracela Hitlerův mýtus o vyvraždění židovského národa. Při narození potomků si zároveň rodiče slibovali, že nedopustí, aby se historie opakovala. Svě děti chtěli

---

⁹⁸ Krejčová, „K některým problémům židovské menšiny a českého antisemitismu“, s. 74.

zahrnout láskou a bezpečím. Zároveň si odmítali připustit, že by se jim někdy mělo vést špatně. Starost o novou rodinu tak vytěsnila poslední chmury. Nejenom práce tak pomohla z počátku zapomenout.

Přesto s přibývajícimi léty se v těchto rodinách objevovalo jisté napětí, které mohlo vést až k vyhledání odborné pomoci. Tím napětím bylo myšleno hromadné trauma, které se projevovalo zvláště u osob, které v minulosti prošli nějakým utrpením. Bohužel se řada psychiatrů do té doby (1950) nesetkala s podobnými příznaky a odmítla tak definovat pojmy hromadného traumatu. Podle Heleny Epstein zároveň tato skupina odborníků „odmítala přistoupit na myšlenku, že by holocaust a jeho přetrvávající následky mohly přivodit trvalé psychické nebo fyzické změny osobnosti.“⁹⁹ Lékaři se domnívali, že tyto následky traumatu časem odezní. Rozhodně by se pak neztotožnili s myšlenkou, že by se hromadné trauma mohlo přenést na potomky přeživších.

Přesto do čekáren psychiatrických zařízení proudilo stále větší množství přeživších. Lékaři je podrobili několika studiím, při kterých si začali uvědomovat, čím tito lidé v minulosti museli projít. Ať už to bylo vyloučení ze společnosti a přesazení do zcela nového prostředí, ve kterém se bojovalo o přežití. Kde navíc vězni nedostávali dostatek potravin, aby měli potřebnou energii k vykonávání náročné fyzické práce. Lékaři se také shodli, že většina nemocných prodělala neskutečný nátlak na psychiku, když byli povinni účastnit se hromadných selekcí, při kterých se rozhodovalo, zda zemřou či budou dál žít. Zároveň ztratili většinu příbuzných a známých a po návratu domů z koncentračních táborů se museli včlenit do běžného života. Vzhledem k tomu, že se tyto negativní zkušenosti objevovaly u spousty přeživších, museli lékaři dát hromadnému traumatu nové označení. Tak se zrodil termín „syndrom z přežití“¹⁰⁰ a hromadná veřejnost získala poprvé možnost seznámit se s psychologickým problémem, který se v 50. letech začal objevovat v poválečné společnosti.

4.1. Projevy hromadného traumatu

Tou dobou již tisíce lékařů a psychiatrů jevíli zájem o myšlenku psychického traumatu. Zároveň byly vyšetřovány také další skupiny osob, které zažívaly ve svém životě jakékoliv utrpení. Výpovědi nemocných byly následně zaznamenávány a na jejich základě byly zveřejňovány studie a články zabývající se fenoménem psychického

---

⁹⁹ Epstein, Helena. *Děti holocaustu*. Praha: Volvox Globator, 1994, s. 63.

¹⁰⁰ Epstein, *Děti holocaustu*, s. 64.

traumatu. Prostřednictvím těchto studií lékaři našli shodné projevy traumatu. „Specifičtěji řečeno, při pozorování osmi set Židů, kteří přežili nacistickou perzekuci, se ukázalo, že syndrom z přežití se projevuje pocity úzkosti, poruchami myšlení a paměti, stavy chronické deprese, tendencemi k izolování se a uzavírání se, k hloubání o strastech života, změnou osobní identity, psychosomatickými stavy a zevnějškem působícím jako živá mrtvola.“¹⁰¹ Charakteristickým projevem je také obava ulehnout ke spánku, která předznamenává noční můry nebo děsivé sny. Stejnou zkušenost popisuje na stránkách obecních novin také jeden z přeživších plzeňský rodák Petr Riesel.¹⁰² U těchto pacientů je velmi častý pocit izolovanosti, neboť dotyčná osoba má strach navazovat kontakty s dalšími lidmi. O svoje zážitky a zkušenosti se nechce s nikým podělit. V důsledku neverbalizování traumatizující minulosti pak v sobě dotyčný hromadí zlost, která se následně promění ve výbuch vzteku.

Stejnou atmosférou byla naplněna řada domácností přeživších. Pokud zde občas nepanoval klid, byl vzduch plný napětí. Takové napětí kulminovalo, až nastal výbuch často zapříčiněný úplnou zbytečností. Helena Epstein prožívala téměř u každé rodinné večeře matčin či otcův výbuch. „Já už tohle nevydržím. Při každé večeři totéž. V týhle rodině se nemůže člověk jedinkrát v klidu najíst!“¹⁰³ Ospravedlňovala matka svůj vztek. Později se rozběhla a odešla do koupelny, kde se izolovaná od zbytku rodiny snažila uklidnit. Na Helenu a jejího bratra atmosféra večeře nepůsobila nijak kladně. Zvláště v dětském věku nechápali, co zapříčinilo tak napjaté vztahy v jejich domácnosti. Dcera pak měla obavy, že se matka v koupelně předávákuje některým ze svých léků, kterých měla nespočet.

Helenina matka stejně jako většina přeživších totiž při návštěvě lékaře přesvědčovala, že ji trápí plno bolestí, které nedokázala přesně určit. Epstein popisuje matčin stav „viděla jsem, jak se bolest v jejím těle plíživě krade z místa na místo, unikajíc tak všem lékařům specialistům, jejichž seznam byl rok od roku delší. Moji matku léčili internisté, neurologové, osteopati, chiropraktici, dokonce i hypnotizéři. Bolest však neodcházela.“¹⁰⁴ Podobnou zkušenost měl i další syn přeživších, který

---

¹⁰¹ Epstein, *Děti holocaustu*, s. 64.

¹⁰² Riesel, Petr. *Vrací se to občas v noci...* Obecní noviny informační měsíčník členů židovské obce, březen 2009 ročník 6, číslo 6, s. 12, 13.

¹⁰³ Epstein, *Děti holocaustu*, s. 35.

¹⁰⁴ Epstein, *Děti holocaustu*, s. 30.

tvrdil, že jeho matka má doma snad všechny léky, které existují, protože se domnívá, že má všechny nemoci světa.

Dalším znakem, který jsem popsala výše je také obava navázat kontakt s ostatními. Tento pocit vyplývá z toho, že během války přeživší často ztratili veškerou svou rodinu. V důsledku této nepříjemné zkušenosti se odmítají citově k někomu přimknout. Bojí se, že by ho mohli někdy v budoucnu opět ztratit.

V souvislosti se ztrátou rodiny se u mnoha přeživších objevuje přání pojmenovat svoje potomky po někom, koho ztratili během války. Rodiče mají dojem, že dát dítěti stejné jméno, by znamenalo, že dotyčný bude žít jeho prostřednictvím dál.

Přes všechny uvedené projevy hromadného traumatu vědci stavěli do popředí stavu deprese, které byly společným znakem téměř všech přeživších. Součástí tohoto syndromu bylo několik shodných složek. Tou první lékaři diagnostikovali smutek za mrtvé zemřelé. Přestože tito lidé ztratili značnou část příbuzenstva, nebylo jim umožněno jejich rodinu pohřbít. Nebylo místo, kam by mrtvé chodili oplakat, kde by pro ně mohli truchlit. Gaby Glassman se domnívá, že „tím byla omezena integrace těchto zážitků a kvůli tomu truchlení zůstalo neprožité.“¹⁰⁵

Hlavním projevem hromadného traumatu pak byl „pocit viny z přežití“. Přeživší si velmi často kladli po celý život vinu za to, že oni se zachránili a jejich rodiny nebo přátelé zahynuli. Trápili je výčitky svědomí, že nepomohli přežít i známým. „Proč jsem přežil zrovna já, když můj kamarád musel umřít?“ Pocit viny se tak stal nejtypičtějším znakem přeživších. Emmert zároveň upozorňuje na to, že i když navrátilci trpěli vážnými psychickými problémy, nechtěli se někteří svěřovat se vzpomínkami na válečné běsnění. Podle něj se odmítali svěřit i vlastní rodině.¹⁰⁶

Jako další podobu deprese pak lékaři označili neschopnost prožívat emoce nebo city. Ve svých studiích lékaři uváděli, že v koncentračních táborech se tito lidé museli naučit potlačovat svoje emoce, aby byli schopni přežít. Po tomto období pak neuměli tento „psychický blok“ nijak odbourat. Nedokázali se už radovat z běžných maličkostí, neprožívali ve svém novém životě žádnou zábavu. Lékaři se shodli, že „ tito lidé na

---

¹⁰⁵ Glassman, Gaby. *Jak se vyrovnáváme s holocaustem: Pracujeme na zlepšování vztahů*. Praha: G plus G, 2006, s. 66.

¹⁰⁶ Emmert, *Holocaust*, s. 62.

sebe hleděli jako na někoho, kdo zvítězil nad smrtí, ale zároveň tuto smrt stále prožívá.¹⁰⁷ V souvislosti s emočním blokem popisuje Helena Klímová vztahy mezi dcerou a matkou, kdy dcery obviňovaly matky za jejich nepřítomnost a emoční chlad či porozumění. Pocit výčitek zdůrazňovala i jedna přeživší: „Kamarádky mi říkají, že jsme jako matky asi opravdu selhaly, že i v tom se na nás Hitler podepsal.“¹⁰⁸

4.2. Přenos válečného traumatu na druhou generaci

Fenomén hromadného traumatu byl lékaři definován. Ovšem jeho přenos na potomky přeživších nikoliv. První studii, která se týkala dětí přeživších holocaust, zveřejnil až roku 1966 dr. Vivian Rakoff. Zpočátku své studii nedůvěřoval natolik, aby svoji práci publikoval v odborném časopise, proto vyšla v malém kanadsko-židovském časopise. Čtenáři se na jeho stránkách mohli dočíst, jak dr. Rakoff popisuje mládež, která vyhledala jeho pomoc. „V posledním roce, podobně jako jiní psychiatři zjišťují, že adolescenti, kteří se na mě obracují, jsou z velké části, větší než by se předpokládalo dětmi lidí, kteří přežili holocaust. U těchto dětí, většinou narozených v době po holocaustu, se projevuje řada závažných psychopatologických příznaků. Bylo by téměř jednodušší uvěřit, že peklem války prošli oni, a ne jejich rodiče.“¹⁰⁹ Dr. Rakoff zároveň přiznává, že projevy přenosu traumatu na potomky přeživších se nemusí objevit u všech dětí.

Přesto ve své studii popsal tři konkrétní případy těchto dětí, u kterých se projeví shodné znaky. Prvním společným bodem bylo, že se jejich problémy začaly objevovat v dospívání. Podle něj tyto děti zároveň trpěli větším pocitem viny, pokud zlobili. Často se od nich očekávalo víc než od ostatních dětí. Děti pociťují svůj život jako dar od rodičů, a proto jim plní každé přání. „Jako by ve snaze ospravedlnit vlastní přežití vyžadovali rodiče po svých dětech kvality, v nichž bylo nakumulováno všechno, co očekávali od těch, kteří byli zavražděni za války. Bylo od nich očekáváno, že se stanou zdrojem radosti a uspokojení, požitků normálně přicházejících ze strany matek

---

¹⁰⁷ Epstein, *Děti holocaustu*, s. 66.

¹⁰⁸ Klímová, Helena. *Jak se vyrovnáváme s holocaustem. Matka a dcery: Trauma a intimita*. Praha: G plus G, 2006, s. 62.

¹⁰⁹ Epstein, *Děti holocaustu*, s. 134.

a dalších příbuzných, a že budou v průběhu vlastního života žít i za ty, kteří za války o život přišli.“¹¹⁰

V pozdějších letech publikoval Dr. Rakoff spolu s psychologem J. Sigalem pojednání s názvem *Následky přežití nacistické perzekuce na další generaci*. Při společném vyšetření přes stovek dětí a jejich rodin, došli k závěru, že v období puberty se u dětí přeživších vyskytly poruchy charakteru a zároveň nebyly schopni vypořádat se se svými problémy jako jejich vrstevníci. Potomci přeživších také nechtěli navazovat kontakty s jinými lidmi, jako to bylo u jejich rodičů. V mnoha případech byly na rodiče upnutí natolik, že pro ně představovali nejlepší přátele.¹¹¹

Mezi další typické znaky v chování dětí a jejich rodičů byla označena přehnaná úzkost ze strany rodičů. O děti rodiče projevovali takovou obavu, že jim nepřišlo žádné prostředí pro ně bezpečné. Mnohdy tak rodiče tímto chováním nutili svoje děti k izolaci od zbývajícího kolektivu. Důsledkem pak byla buď větší závislost na rodičích, nebo naopak jistá zášť vůči nim, kdy se děti snažily vyprostit se z jejich vlivu.

V popisu válečného utrpení pak záleželo na povaze rodičů. Někdy chtěli děti ušetřit od hrůz války, odmítli jim líčit nepříjemné zážitky, které by pak později děti mohly trápit. V tom případě se jednalo o ohleduplné rodiče, kteří nechtěli děti válkou zatěžovat. Zkrátka co bylo, bylo a děti by o tom neměly vědět. Ovšem někteří rodiče svoje děti do detailu seznamovali se svým příběhem. Děti se pro ně staly tichými posluchači, kteří beze slova hltali každé slovo. Bohužel se na základě vzpomínek rodičů ztotožnily s tím, že zažívají ve svém životě mnohem radostnější okamžiky a neměly by mít na ně právo. Ospravedlněním práva na svůj život chtěli dokázat, že i oni zvládnou prožít bolest. Záměrně pak vyhledávaly situace, které by jim umožnily projít přes překážky a umět v nich přežít. Zároveň při popisu válečného strádání získají děti dojem, že rodiče jsou světci, protože dokázali přežít. Následkem této klamné iluze je vztah, ve kterém chce dítě rodičům dělat jenom radost. Stejně tak rodiče kladou na děti zbytečné nároky. Ve snaze zavděčit se rodině mohou děti dojít na pokraj svých sil.¹¹²

---

¹¹⁰ Epstein, *Děti holocaustu*, s. 136.

¹¹¹ Epstein, *Děti holocaustu*, s. 137

¹¹² Epstein, *Děti holocaustu*, s. 138.

Jelikož někteří rodiče trpí pocitem izolovanosti, kdy by se nejraději přátelili pouze s lidmi se stejným osudem, očekávají od dětí stejný přístup. Děti pak buď mají chuť splnit rodičům jejich přání, nebo se objeví odmítavá reakce, kdy jejich potomci vyhledávají zcela odlišnou společnost. Při vzepření se svým rodičům jsou schopni se ohradit a případně zanechat studií nebo práce.

U některých rodičů se dopad války projevil v neschopnosti postavit se s odpovědností do role rodiče. Jejich děti pak popisovaly situace, kdy se rodiče vyhýbali kontaktu se svými potomky. Nechtěli si s nimi v dětství hrát a věnovat se jim, místo toho trávili svůj čas raději v práci. V těchto rodinách pak role rodičů přebíraly jejich děti.¹¹³

5. POVÁLEČNÉ OSUDY JEDNOTLIVÝCH NARÁTORŮ A MYŠLENKA PŘENOSU TRAUMATU 2. SVĚTOVÉ VÁLKY NA POTOMKY PŘEŽIVŠÍCH

Válečné trauma mohlo nabývat v jednotlivých rodinách různých podob. Během mojí práce jsem vyzpovídala devět osob, které spojoval židovský původ a válečné zkušenosti jejich rodičů. Alena Heitlingerová se domnívá, že rodiny přeživších charakterizuje dalších několik znaků. Jedním z nich je fakt, že rodičovství se odehrává v pozdějším věku přeživších z důvodu válečných let. Mezi další demografické znaky pak vyzdvihuje například „významný rozdíl stáří mezi manželi.“ Ve většině případů se jedná rovněž o menší rodiny, které mají často jedno až dvě děti, které se narodily brzy po válce, a v neposlední řadě tyto rodiny spojuje skutečnost, že přišli o velké množství příbuzných, kteří zahynuli během holocaustu.¹¹⁴

Na základě uvedené charakteristiky rodin přeživších, kterou popisuje Alena Heitlingerová a rovněž pak Helena Epstein ve své knize *Děti holocaustu* jsem se rozhodla provést rozhovory s devíti narátory, prostřednictvím kterých bych si ověřila, zda skutečně jejich rodiny vystihuje podobný výčet znaků a zda se především v tomto prostředí uskutečnil přenos válečného traumatu na potomky přeživších.

---

¹¹³ Epstein, *Děti holocaustu*, s. 138.

¹¹⁴ Heitlingerová, Alena. *Ve stínu holocaustu a komunismu*, s.72.

V mnou vedených rozhovorech jsem chtěla poskytnut jednotlivým narátorům, možnost podělit se o své zkušenosti a pocity. Vzhledem k faktu, že pro některé narátory nebylo jednoduché na dané téma hovořit, vytvořila jsem si rámec bodů, který obsahuje třicet pět otázek, a který jsem použila jako osnovu rozhovoru.

Inspirací pro vytvoření otázek, které jsou součástí mnou vedených rozhovorů, pro mě byla jmenovaná kniha Heleny Epstein, kde autorka podrobně popsala osobní prožitky druhé generace a jejich rodin s přenosem válečného traumatu.

Nejprve jsem jednotlivým narátorům pokládala otázky, jejichž cílem bylo získat fakta o původu a datech narození rodičů narátorů, dále o jejich vztahu k židovskému náboženství až po zjištění informací týkajících se jejich osudu během války. Dále jsem se soustředila na dětství jednotlivých narátorů, na jejich osobní kontakt s antisemitismem, dále na celkovou atmosféru v rodině a způsob komunikace na téma války mezi rodiči a druhou generací.

Rovněž jsem kladla důraz na následující otázky týkající se především přenosu válečného traumatu, který by mohl být uskutečněn například prostřednictvím zlých snů či depresí, které mohou trápit přeživší nebo jejich děti, dále pocitem viny, který je rovněž podle studie Heleny Epstein charakteristický pro druhou generaci nebo určitým vyrovnáním se rodičům narátorů za to, že prožili během války utrpení.

Takto připravený soupis otázek uzavírají opět faktické otázky, pojednávající o způsobu života narátorů v dospělosti, o jejich osobním vztahu k židovskému náboženství, o výchově jejich dětí a v neposlední řadě rovněž o jejich postoji ke státu Izrael.

5.1. Rozhovor s první narátorkou vedený autorkou dne 4. listopadu 2010 v Brně

První narátorka pochází stejně jako její rodiče ze severní Moravy, kde se v padesátých letech 20. století narodila. Po mamince zdělila židovský původ. A přestože rodina její maminky byla již velice asimilovaná, dodržovala babička narátorky židovské zvyky a tradice.

Rodiče narátorky se spolu seznámili během jejich studií na střední škole. Ještě v roce 1939 se stihli vzít, a protože otec narátorky nebyl židovského původu, pomohl tento sňatek mamince k oddálení deportace.

Během války se mamince narátorky podařilo ukrývat, aniž by byla předvolána k transportu. Vzhledem k tomu, že mamince nebyl lhostejný osud jiných židů, pomáhala i mnoha dalším v jejich skrývání. Její snaha a pomoc však byla ke konci války vyzrazena. Následně byla zatčena a uvězněna v Brně. Po válce byla v Brně osvobozena. Po jejím osvobození se vrátila zpět na severní Moravu, kde pracovala ve výboru, který pomáhal lidem hledat po válce příbuzné.

Ačkoliv tatínek narátorky nebyl židovského původu, odjel během války v rámci totálního nasazení pracovat do Německa.

Prarodiče narátorky z maminičiny strany uzavřeli rovněž smíšené manželství. Stejně tak jako tatínek narátorky, odešel i její dědeček, rovněž nežidovského původu, pracovat do Německa v rámci totálního nasazení. Babička měla však být pro svůj židovský původ deportována do Terezína. Velkou zásluhu na tom, že nenastoupila k transportu, měl jeden doktor, který ji odeslal do Ostravy, kde byla nemocnice, která jediná přijímala židy. Do konce války se také ona podobně jako její dcera skrývala.

Přestože se ještě dvěma sourozencům od babičky narátorky podařilo utéct ještě před okupací do zahraničí, neměli ostatní členové rodiny takové štěstí a během války bohužel zahynuli.

Po válce se rodiče narátorky spolu s prarodiči vrátili na severní Moravu, kde se jim narodily tři děti. Žádné z těchto dětí však nedostalo jméno po někom z příbuzných, kterého rodiče během války ztratili. Rodina narátorky společně žila na vesnici na severní Moravě, kam chodily děti do školy.

Během rozhovoru s narátorkou jsem se dozvěděla, že v domě, kde s rodiči a prarodiči bydlela, nedodržovali tolik židovské tradice, protože to byla spíš asimilovaná rodina. Přesto si narátorka vzpomněla, jak babička každý pátek zapalovala svíčky a modlila se, ale o košer domácnosti nemohla být řeč. Jako dítě narátorka spolu se svými sourozenci věděla, že pochází z židovské rodiny, ale prostředí, ve kterém vyrůstala, nebylo k ní nebo k její rodině nijak antisemitské.

Během narátorkyho dětství se o válce u nich doma nemluvalo. Zřejmě rodiče nechtěli svoje děti válečnými vzpomínkami nijak zatěžovat. Až jednoho dne k nim přišla návštěva. Narátorka si všimla čísla vytetovaného na ruce známého. Snažila se

zeptat rodičů, co to číslo znamená a proč ho má dotyčný na ruce. Ovšem místo odpovědi, dospělí převedli řeč jiným směrem.

Až v době dospívání se narátorka začala zajímat o dění během války. Tuto dobu sama označila jako určitý zlom vnímání války v jejím životě. Nejenom, že četla knížky, které souvisely s válkou, ale snažila se zároveň i zeptat rodičů, jaký byl osud její rodiny za války. Protože si její rodiče nechtěli válečnou dobu a svoje vzpomínky připomínat, pokoušela se dozvědět víc alespoň prostřednictvím svojí tety. Potom spolu se sestřenicí vypracovaly rodokmen, kde najednou někteří členové rodiny chyběli.

Rodiče narátorky šli zkrátka cestou úplné asimilace. Měli přátele, se kterými se rádi bavili a kteří je navštěvovali. V otázce výchovy dětí byli za jedno, i když častěji činila rozhodnutí maminka. Tatínek stál v pozadí už jenom proto, že pracoval většinu týdne mimo domov. O domácnost pečovala také babička a dědeček ze strany maminky, takže děti neměly žádnou obavu z nebezpečí. Přesto měly od rodičů důsledně nakázáno, aby byly doma do čtyř hodin odpoledne, ať bylo léto nebo zima.

Rovněž mi narátorka vypověděla, že na maminku často doléhal smutek za zemřelé. Vzpomínala na příbuznou, kterou ztratila za války. Snad si i dávala částečnou vinu, za to, že se měla pokusit zachránit některé členy rodiny.

V dospělosti nezasahovali rodiče do výběru narátorčina partnera, neboť se nechtěli vracet k válečné minulosti. Právě naopak, přáli si, aby se už nemohla opakovat. Ačkoliv si narátorka zvolila partnera nežidovského původu, dodržovali svátky a chodili do synagogy společně i se svým synem. Pro narátorku je důležité, aby syn byl pokračovatelem židovských zvyků a tradic. Spolu s ním navštívila narátorka také stát Izrael.

Po přestěhování do Brna se narátorka začala zajímat o místní židovskou komunitu. Navštívila židovskou obec i přesto, že její maminka s jejím názorem zpočátku nesouhlasila. Dnes je narátorka členkou židovské obce v Brně. Podle jejích vlastních slov se stal pro ni kontakt s obcí „naplňující činností“. „Najednou mám pocit, že jsem mezi lidmi, kam patřím.“

5.2. Rozhovor s druhou narátorkou vedený autorkou dne 17. listopadu 2010 v Brně

Naproti tomu druhá narátorka se již v Brně narodila. Oba její rodiče byli židovského původu. Její tatínek pocházel z Brna, kde se na počátku 20. století narodil, kdežto maminka se narodila na Slovensku. Společně se pak rodiče narátorky spolu seznámili po válce v roce 1945 v Brně.

Vzhledem k tomu, že oba rodiče narátorky byli židovského původu, prožili válku v koncentračních táborech. Otec narátorky byl vězněn ještě na území Brna, na hradu Špilberk již od roku 1939. Po té prošel několika koncentračními tábory. Podle toho, jak postupovala válka, byl on dále deportován na západ, až byl Američany osvobozen v Dachau. Otec narátorky pocházel z rodiny, která byla spíše asimilovaná. Kromě rodičů měl ještě sestru. Konce války se však dožil pouze otec narátorky, zbylí členové rodiny zahynuli v koncentračních táborech.

Nelehký osud však měla i maminka narátorky. Na začátku války žila ještě společně s její rodinou ve Slovenském štátě, ale roku 1942 byla transportována do Osvětimi, kde byla až do osvobození Rudou armádou v lednu 1945. Maminka narátorky pocházela z velmi pobožné rodiny, její tatínek i dědeček byli rabíni. Navíc to byla rodina velmi početná. Narátorka během rozhovoru uvedla, že maminka měla osm sourozenců a velký počet tet a strýců, sestřenic a bratranců. Bohužel z celé této rozvětvené rodiny se zachránila pouze maminka narátorky.

Ta prožila celé tři roky v Osvětimi, kde měla podle narátorky pět kamarádek. Jedna z nich měla v Brně před válkou snoubence, proto se po osvobození dívky rozhodly vrátit do Brna. Zde pak proběhlo seznámení rodičů narátorky.

Rodiče narátorky se krátce po válce vzali a narodily se jim čtyři děti. Všechny děti dostaly jména, která jsou odvozena od jmen jejich zesnulých příbuzných. Dětství prožily v klidném domově, kde měli velmi hodné, tolerantní a přizpůsobivé rodiče. Maminka se starala doma o domácnost a výchovu dětí, kdežto tatínek chodil do práce.

Během rozhovoru jsem se narátorky zeptala, zda rodiče změnili díky válce svůj pohled na židovskou víru. Podle narátorky se v její rodině sice ještě nemíchalo mléčné a masné, ale jiné tradice se nijak přísně nedodržovaly. Členové této rodiny slavili Vánoce i Velikonoce, zároveň šli třeba na Chanuku i do synagogy.

Narátorka vyrůstala ve velmi klidné domácnosti, kde se dospělí respektovali a kde nebylo pro hádky místo. Stejně tak vztah dětí k rodičům a naopak byl téměř idylický. Po celou dobu dětství panovaly v rodině vyrovnané vztahy. Rodiče neměli v úmyslu dětem něco zakazovat.

Jakmile děti dospěly, nekladli rodiče na ně ve výběru partnera žádný nátlak. Narátorka se sice vdala za židovského partnera, ale rozhodně na tom rodiče neměli nejmenší vliv. Jelikož má děti a vnoučata, může židovská tradice pokračovat dál. Narátorka sice nevede košer domácnost, ale na svátky chodí do synagogy. Ovšem podle jejích slov to není z náboženského hlediska, ale spíš ze společenského.

Po rozpadu Československa roku 1993 navštívila narátorka stát Izrael. Tato země ji natolik učarovala, že se sem ještě po letech ráda vrací.

5.3. Rozhovor se třetím narátorem vedený autorkou dne 22. listopadu 2010 v Brně

Narátor se narodil v Brně do dvou let po válečném utrpení jeho rodičů. Původně ovšem jeho rodiče pocházeli z měst severně od Brna, kde se narodili na počátku 20. století. Oba rodiče narátora byli původem z rodin, které byly spíše asimilované. Avšak přestože tyto rodiny nebyly nábožensky zaměřené, na hlavní svátky navštěvovali jejich členové templ. Tato základní fakta o rodičích či prarodičích narátora musely stačit nejenom mě, ale rovněž narátorovi, který doplnil rodinnou historii slovy: „O babičce a dědečkovi se u nás moc nemluvalo. Já jsem jenom věděl, že nejsou.“

Přesto během rozhovoru vyplynulo několik dalších informací o rodinách, odkud pocházeli narátorovi rodiče. Ačkoliv bylo manželství rodičů uzavřeno ještě před okupací v Brně, obě rodiny se sem přistěhovaly z důvodu obchodní činnosti již v průběhu třicátých let. Novomanželé si však společné soužití příliš dlouhou dobu neužili. Oba byli během války deportováni do koncentračních táborů.

Narátorův otec byl nejdříve poslán do pracovního tábora na severu Čech a odtamtud byl deportován do tranzitního tábora Terezín. Jeho žena ho následovala o rok později. V Terezíně se načas setkali. Odtud pak byli oba transportováni do koncentračního tábora v Osvětimi. Podle narátora byli oba rodiče označeni v tuto dobu za *arbeitsfähig* (práce schopni) a byli následně deportováni do dalších koncentračních táborů na území Německa či Rakouska.

Přestože se rodičům narátora podařilo zachránit, zbytek jejich rodin zahynul v koncentračním táboře Osvětim. Jedinou sestru od maminky narátora a jejího manžela napadlo zavčas před antisemitskou Evropou utéct do bezpečí. Bohužel se toto rozhodnutí neobešlo bez nepříjemností. Aby mohl být útek proveden, museli zde rodiče prozatím ponechat svoji devítiletou dceru, kterou měla za klidnější situace dopravit maminka narátora k jejím rodičům. Bohužel se tento záměr nezdařil, jelikož během této odvážné cesty přistoupili do vlaku příslušníci SS. Narátorova maminka dostala obrovský strach a raději se svou neteří z vlaku vystoupila a společně se pak vrátily do Brna.

Následky neúspěšného pokusu dopravit neteř do bezpečí k jejím rodičům na sebe nenechaly dlouho čekat. Narátorova sestřenice prošla společně s jeho maminkou všemi koncentračními tábory, zatímco její rodina byla v bezpečí. Podle narátora si obě ženy vzájemně vypomáhaly. Během rozhovoru se mi narátor svěřil s domněnkou, že maminka měla po celou dobu války a při všem utrpení, které v této době zažívala, stále na mysli slib, který dala své sestře před válkou. Slib, že bude ochraňovat svoji neteř a že je její povinností ji předat zdravou po válce jejím rodičům. Podle narátora udrželo toto jediné předsevzetí jeho maminku v koncentračním táboře naživu.

Jelikož narátorova sestřenice po osvobození odjela ke svým rodičům do zahraničí, neměl narátor ve své blízkosti žádného žijícího příbuzného. Navíc neměl kromě rodičů žádného sourozence. A proto, když jeho kamarádi odjeli v dětství na prázdniny k babičce a dědečkovi nebo k příbuzným, on nevěděl, co to znamená jet za babičkou. Neměl představu, co tam mohli jeho přátelé dělat.

Narátor jako jediné dítě přeživších nedostal jméno po nikom z rodiny, kdo zahynul v koncentračním táboře.

V dětství narátor slýchal antisemitské vtipy nebo urážky od ostatních dětí. Přesto, že nebyly cíleně namířeny proti narátorovi, osobně se ho velmi dotýkali. Narátor na takové nadávky neuměl zareagovat, a proto se od takových dětí odvracel.

Jelikož narátor strávil jako jedináček spoustu času se svými rodiči, zeptala jsem se ho také na jejich povahu a společný vztah. Oba rodiče byli velmi vzdělaní a měli rádi okolní společnost. Tatínek narátora byl velký sportovec a jeho paní ho v tomto směru

velmi podporovala. Rodiče narátora velmi rádi vzpomínali na dobu poklidných třicátých let, kdy si se svými přáteli užívali bezstarostného života.

Bohužel smutné vzpomínky na válečné utrpení a na politickou situaci vybízeli rodiče narátora k velké opatrnosti, která byla v tehdejší době nezbytná. V souvislosti s politickými procesy padesátých let byli mezi obviněnými často židé. Tatínek narátora byl proto vždycky velmi zachmuřený a často říkal: „Zase ty židy.“ Po tom všem, co museli židé za války prožít, musely tyto procesy představovat skutečnou křivdu a nespravedlnost. Zároveň upozorňovaly na to, jakým směrem se bude pravděpodobně vyvíjet poválečný režim. Židovská společnost tak byla vystavena pocitu opětovného strachu a nebezpečí.

Atmosféra narátorova dospívání byla tedy velmi napjatá, ale rodina se snažila vést alespoň částečně židovskou domácnost. Sice se neoddělovalo mléčné od masitého, ovšem hlavní svátky strávili její členové v synagoze.

Narátor mi vypověděl, že v dětství byl velmi často nemocný. Rodiče o něj měli velké starosti a toto období bylo pro oba stresující. Jakmile jejich syn povyroste a chtěl se společně bavit s kamarády mimo domov, měli jeho rodiče o něj obavy. Vyhlíželi ho třeba netrpělivě z okna, zda se v pořádku vrací domů. Přesto ho nechtěli nikdy v zábavě omezovat. Byli velmi tolerantní ve vztahu k synovi.

Zajímavé téma jsme odkryli s narátorem při otázce, zda si rodiče nepřáli, aby si pro život jejich syn vybral partnerku židovského původu. Podle narátora sice jeho rodiče na něj při výběru budoucí snachy nijak netlačili, přesto mu tatínek sdělil: „Du muss sich eine Jüdin nehmen.“ Snad to byl ze strany tatínka pouze žert, jeho manželka mu podobné řeči raději vytýkala. Ačkoliv si tedy narátor nezvolil židovskou manželku, je jeho paní k židovství velmi tolerantní. Narátor si také přál mít děti, aby mohla židovská tradice pokračovat. Toto přání se mu splnilo. Společně s rodinou tak narátor dnes slaví svátky, například blížící se Chanuku, a rovněž navštěvuje místní synagogu.

5.4. Rozhovor se čtvrtým narátorem vedený autorkou dne 4. prosince 2010 v Brně

Ne každý, kdo patří do druhé generace přeživších, se musel nutně narodit po skončení války. Nejčastěji se to týká těch, jejichž rodiče uprchli před nacismem zuřícím

v Evropě včas do bezpečí a zvolili si cestu emigrace. Stejnou volbu měli i rodiče dalšího narátora, se kterým jsem uskutečnila rozhovor.

Narátor se narodil ke konci války v Moskvě, kam oba rodiče přesídlili již v roce 1938. Do této doby žili společně ve městě na sever od Brna. Oba rodiče spojoval nejenom židovský původ, ale rovněž početné rodiny, ze kterých tito lidé pocházeli. Opustit rodnou Evropu však dokázali pouze rodiče narátora s jeho tetou a strýcem. Ostatní příbuzní, převážně z matčiny strany během války zahynuli.

Otec narátora měl několik sourozenců, kterým se podařilo přežít válečná léta jinde než v bývalé vlasti. Jedna narátorova teta se provdala za vlivného Bulhara, který pomohl část otcovy rodiny přestěhovat do Ruska. Kromě rodičů narátora byla mezi nimi ještě další otcova sestra s dcerou. Tato žena však měla ještě syna, kterého zavčas poslala vlakem s pomocí Nicholase Wintona do Londýna. Jako poslední se zachránil strýc narátora, opět z otcovy strany, který uprchl do Itálie, kde přečkal válečná léta.

Takové štěstí ale neměli příbuzní narátorovy matky, kteří zůstali v Evropě. Kromě nevlastního bratra matky, který odjel do tehdejší Palestiny a tak se zachránil, nikdo další z široké rodiny nepřežil utrpení koncentračních táborů.

Po dvou letech od ukončení války se rozhodli rodiče narátora vrátit zpět do vlasti. Nejdříve pobývali v jednom hotelu v hlavním městě. S tímto místem se také pojí nejranější vzpomínky narátora na domov a rodiče. Později se rodina přestěhovala zpět na jižní Moravu, kde narátor doposud bydlí.

Narátor neměl žádné další sourozence. Jméno mu rodiče vybrali po jednom příbuzném, který zahynul jako malé dítě.

Oba narátorovi rodiče pocházeli z rodin, které byly z náboženského hlediska velmi liberální. Proto ani narátorovi rodiče nebyli v oblasti náboženství nijak přísní. Ačkoliv narátorova matka znala hebrejštinu a také se modlila v tomto jazyce, nehrálo náboženství v této rodině nijak důležitou roli. V domově narátora se například slavily Vánoce, při kterých nechyběl ani stromeček. Podle narátora byl stromeček připraven otcem, aby jeho syn nesmutnil, že ostatní děti tento symbol Vánoc mají.

Dospívání prožil narátor na malém městě, kde se nesetkal s žádným antisemitismem či nepřátelstvím vůči jeho rodině. Jeho rodiče byli velmi hodní

a tolerantní. Jenom otec byl občas přísnější. Narátor vyrůstal v domově, kde panovala klidná atmosféra.

Vzhledem k tomu, že má narátor dodnes rodinu v Izraeli, zeptala jsem se ho, kdy tuto zemi navštívil poprvé a jak na něho tamní prostředí působilo. Narátor byl v této zemi poprvé v roce 1997 a nějakou dobu zde dokonce pracoval. Tato země se mu velmi zalíbila, rovněž proto, že se mu ji podařilo téměř celou procestovat.

5.5. Rozhovor s pátým narátorem vedený autorkou dne 8. prosince 2010 v Brně

Rovněž rodiče dalšího narátora, se kterým jsem vedla rozhovor, oba židovského původu, se rozhodli nečekat na dobu, kdy budou vystaveni nelidským podmínkám pod rukou nacistů a raději opustili svoje blízké ve snaze najít bezpečí v jiné zemi.

Otec narátora pracoval v textilní továrně, kde zanedlouho povýšil na místo obchodního ředitele. S novým postem se mu pak podařilo procestovat nejenom sousední státy a Evropu, ale i další vzdálenější země. Při obchodní cestě přes Německo se setkal tváří v tvář stupňující se nenávisti vůči židům. Rázem si uvědomil nebezpečí, které co nevidět zachvátí téměř celou Evropu.

S návratem domů okamžitě informoval zbytek rodiny a své přátele či známé o nebezpečné situaci v sousední zemi. Bohužel s tímto tvrzením před ostatními neobstál. Málokdo byl ochotný uvěřit jeho varování.

Otec narátora neváhal ani na okamžik a svoji manželku raději poslal taxíkem do Holandska, kde měli oba mladí lidé přátele. On sám uprchl před nacisty právě ve chvíli, kdy ho hledali příslušníci SS v jeho domě. Nejprve zamířil do Polska a odtud se pak vypravil do Anglie, kde se oba manželé znovu setkali.

V Anglii pak otec narátora vstoupil do služeb britské armády. Spolu se svoji manželkou se stal posléze také členem naší zahraniční armády. Do tří let od příjezdu do Anglie se obou manželům narodil v Anglii syn. Svoje druhé křestní jméno dostal narátor po zavražděném příbuzném. S koncem války se pak rodina vrátila zpět do vlasti. S návratem se však narátorův otec nezbavil strachu před německým národem. Ještě v pozdějších letech měl obavy, že se podobná situace může ve spojení s Němci znovu objevit.

Ačkoliv rodina narátora byla uchráněna před nacistickým režimem v Evropě, ostatní příbuzní bohužel nikoliv. Následkem pokusu o vyhlazení židovského národa přišel narátor o prarodiče, jež nikdy nepoznal. Stejný osud potkal vzdálenější příbuzné, kteří rovněž zahynuli. Naštěstí sourozenci narátorových rodičů přežili židovské vyvražďování. Jeden z nich později odešel s rodinou do Izraele, kde má narátor dnes početné příbuzenstvo.

Také rodiče narátora měli přání odjet do Izraele a usadit se zde natrvalo. Bohužel jim tento záměr nebyl dopřán. Narátorova rodina nestihla vycestovat ještě v době, kdy to bylo možné, přestože jejich osobní majetek byl již poslán do zaslíbené země.

Během rozhovoru jsem se narátora ptala, jaké bylo jeho dětství, dospívání. Jelikož nejranější období svého života prožil v Anglii, vybavily se mu tedy vzpomínky z této země. Po návratu zpět do republiky měl narátor velké jazykové problémy, jež přirozeně souvisely s cizojazyčným prostředím, ve kterém narátor zpočátku žil.

Důvodem ke změně prostředí ať už domovského či školního bylo zatčení narátorova otce, který byl pro některé tehdejší soudruhy jakožto žid a navíc úspěšný podnikatel značně nepohodlný. Trestem se mu stal tábor nucených prací, kde si značně podlomil svoje zdraví.

Ještě než se radikálně změnily poměry v narátorově rodině, byla mu od rodičů předána základní znalost židovského náboženství. Narátor měl tedy svoji bar micvu. V rodině se slavily svátky, chodilo se do synagogy a narátor rovněž navštěvoval hodiny náboženství ve společnosti brněnského rabína Federa.

Je pochopitelné, že narátorovi rodiče seznámili svého syna s židovskou vírou, neboť byli oba praktikující židé a narátorova matka znala rovněž jidiš a ovládala také židovskou liturgii. Oba rodiče byli velmi nadaní na studium jazyků, narátorův otec znal třeba i hebrejštinu.

S obdivem ke svým rodičům a k těm, kteří se stejně jako oni postavili do boje proti nacismu, má narátor v úmyslu připravit na židovské obci v Brně výstavu, které by pojednávala o těchto lidech.

Vzhledem k tomu, že narátorův otec často cestoval, měl plno známých. Často to byli lidé, z podobných kruhů, kteří byli jak židovského tak nežidovského původu.

V souvislosti s výběrem životní partnerky narátora neměli rodiče přání ovlivňovat svého syna. Ačkoliv je tedy narátorova manželka nežidovského původu, ztotožnila se s židovstvím natolik, že slaví s narátorem svátky a doprovází ho také do synagogy.

Narátor si přál mít rodinu, aby mohla židovská tradice pokračovat. Svému synovi pověděl o svém židovském původu a o tom, jak jeho prarodiče se jako příslušníci zahraniční armády postavili proti nacistické nenávisti.

Dnešní narátorův vztah k židovské víře bezesporu pramenil od jeho rodičů, kteří měli na svého syna v tomto směru velký vliv. Stejně jako oni slaví teď narátor se svojí rodinou židovské svátky a je rovněž aktivní na brněnské židovské obci. Nutno dodat, že v dětství měl pocit, že je díky svojí židovské víře jiný než ostatní. Pocit odlišnosti ovšem s přibývajícím léty postupně vymizel. Dnes si je narátor plně vědom svojí židovské identity, se kterou se narodil a kam podle jeho slov také patří. Doposud narátor navštívil dvakrát Izrael. Zemi, která se měla stát jeho novou vlastí po návratu z rodné Anglie. Při této návštěvě se rovněž setkal se svojí početnou rodinou a opět měl přání v této zemi zůstat. Bohužel stejně jako před lety mu jeho přání nebylo umožněno.

5.6. Rozhovor se šestou narátorkou vedený autorkou dne 14. prosince 2010 v Brně

Podobně jako jiné děti přeživších se narátorka narodila krátce po válce, kdy oběma jejím rodičům bylo téměř čtyřicet let. Její maminka měla židovský původ a tatínek nikoli. Ačkoliv vyrůstala maminka narátorky již v asimilované rodině, dodržovali její členové stále způsob židovského života, při kterém slavili svátky či jiné židovské zvyky.

Oba rodiče pocházeli ze stejného města, kde se během svého dospívání spolu seznámili. V rodině narátorky se traduje, že její otec byl okouzlen krásou své ženy a i přes prvotní nesouhlas jejích rodičů se mladí lidé vzali. Díky tomuto sňatku a faktu, že se tatínek narátorky odmítl rozvést se svou ženou i za cenu nucených prací, byla narátorčina maminka částečně osvobozena od pozdější deportace dál na východ.

Na počátku války byla deportovaná část rodiny od maminky narátorky. Ona sama tedy nejprve mohla pobývat ve svém rodném městě, kde musela na úřední příkaz vyklízet byty po deportovaných. Prostřednictvím této práce byla vystavena velké psychické zátěži, kdy často vzpomínala na svou vlastní rodinu nebo blízké, kteří dostali povolání k transportu. Pro tuto zkušenost je dodnes narátorkou obdivována. Během této doby se rozhodli rodiče narátorky vypomoci ostatním deportovaným. Tatínek narátorky sháněl za peníze alespoň základní potraviny a potřeby, které pak společně se svou ženou posílali do Terezína. Zpočátku tímto způsobem vypomáhali především maminčiny příbuzným. V pozdějších dnech se na narátorky rodiče obraceli další vězňové, kteří žádali podobné balíčky potravin. Podle narátorky její rodiče vůbec netušili, kde tito lidé vzali na ně kontakt a kolika se jim během této doby pokusili pomoci. Rovněž jim zůstalo utajeno, zda tito lidé skutečně dostali zaslano poštu.

Ačkoliv byla maminka narátorky zpočátku chráněna svým smíšeným sňatkem před deportací, musela i ona nakonec odejít do Terezína, kde se setkala se svými příbuznými. Nutno říct, že v Terezíně pobývala tehdy také narátorky teta a její babička. Mladší ženu se narátorky rodiče pokoušeli různými cestami z transportu na východ vyreklamovat. Přesto se ona sama dobrovolně rozhodla v této těžké chvíli neopustit svoji matku.

Během pobytu narátorky maminky v Terezíně byl její manžel vězněn v pracovním táboře, kde se setkal s muži, kteří stejně jako on měli svoje ženy vězněné v Terezíně. S koncem války se tato skupina mužů rozhodla osvobodit svoje manželky z Terezína. Podle narátorky postupovali muži proti proudu ostatních obyvatel protektorátu, kteří spěchali z vnitrozemí. Jakmile tato skupina dorazila do Terezína, propukla zde tyfová epidemie a řada dalších nemocí. Přestože nikdo nevěděl, zda některé ženy nejsou také nakaženy, rozhodli se je jejich manželé z tohoto místa odvézt zpět do jejich domovů. Bohužel i narátorky maminka se nedokázala ubránit před tímto nebezpečím a stejně jako mnoho dalších prodělala i ona některou z těchto nemocí.

Po návratu domů se rodiče narátorky museli vyrovnat s mnohými těžkostmi. Nejhorší však bylo zjištění, že příbuzní zahynuli v některém z táborů na východě Evropy.

Do dvou let se v této rodině narodilo dítě, kterému rodiče nevybrali jméno po žádném členu rodiny, který zahynul během války. Dětství narátorky bylo vyplněno výlety a pobytem na chatě, kam rodiče zvali své kamarády a známé.

Narátorka vyrůstala v příjemném prostředí. Oba rodiče měli podle narátorky velmi klidnou povahu, a proto u nich doma neprobíhaly žádné hádky.

Židovské svátky či zvyky se v rodině narátorky příliš nedodržovaly. Dokonce určitou dobu narátorka chodila s přáteli do katolického kostela a její maminka jí v tomto záměru nijak nezbraňovala. Pravděpodobně na ni ohledně náboženského hlediska nijak nenaléhala. Naopak ona sama jezdila slavit vysoké svátky na židovskou obec do Brna. Sem se narátorkina maminka vždy velmi těšila, neboť se zde mohla setkat s dávnými přáteli či známými. Asi třídní pobyt v Brně byl pro maminku narátorky velmi důležitý a přínosný, jelikož při těchto setkáních vozili rovněž lidé fotky dětí a vnuků a všichni si tak mohli uvědomit, že židovský národ nebyl vyvražděn, že naopak přibývají s léty další generace. Ačkoliv narátorka měla rovněž přání doprovodit maminku na tuto slavnost, nestalo se tak. Až v pozdějším věku mohla i ona přijít na podobné setkání opět s fotkami, tentokrát však s těmi, na kterých byly její vlastní děti.

Narátorka měla po nějakou dobu problém správně přijmout a pochopit židovskou víru. Rovněž přemýšlela nad tím, jak správně dodržovat micvot, aniž by radikálně změnila svůj dosavadní život.

Po nějaké době však přijala určitý způsob židovského života. Dnes tedy podobně jako ostatní členové druhé generace slaví svátky a chodí do synagogy. Košer domácnost však nedodržuje a stejně jako její rodiče vypráví také ona doma o Chanuce, ovšem nechybí zde třeba i vánoční stromeček. Slavení Vánoc je pro ni symbolem lidové tradice, nikoli oslavou narození Spasitele. Obdobně je tomu i u jejích dcer, které mají místo Ježíška andílky, jež nosí dárky.

5.7. Rozhovor se sedmým narátorem vedený autorkou dne 15. prosince 2010 v Brně

Narátor se narodil krátce po skončení války. Jeho otec byl židovského původu, kdežto jeho matka nikoli. Rodiče narátora se spolu seznámili po válce. Nutno říct, že tatínek narátora uzavřel první manželství ještě před válkou, avšak jeho žena zahynula

během holocaustu. Z tohoto sňatku zůstal naživu syn, nevlastní bratr narátora, který spolu se svým otcem prošel několika koncentračními tábory.

Blízcí příbuzní narátorova otce zahynuli v koncentračních táborech, ale jeho některým sourozencům se podařilo zachránit.

S koncem války se narátorův otec rozhodl ihned se zapojit do společnosti a zapomenout na válečná léta spojená s prožitým utrpením. Založení rodiny tak bylo jedním z kroků, které měli k tomuto přání napomocet. Rovněž jméno pro narátora otec vybral zcela odlišné od jeho příbuzných, kteří během války zahynuli.

Narátor si vzpomíná na otce, který měl kolem sebe hodně přátel a známých. Byl to kolektiv lidí, se kterými se setkával jednak při pracovní činnosti nebo při zábavě. Na narátora působil tak otec svoji silnou osobností. Pravým opakem pak byla narátorova maminka, jež byla velmi přizpůsobivá a tolerantní.

V otázce náboženské výchovy mi narátor sdělil, že s otcem patřili do židovské komunity, která při brněnské obci existovala a která pro své členy pořádala různá setkání spojená s výlety do přírody. Ovšem doma se židovská víra nepraktikovala.

Válečné téma se v rodině narátora příliš neprobíralo. Jeho otec mu sice vyprávěl o této těžké době, ovšem nikdy nezabíhal do detailů. Stejně tomu bylo i u narátorova nevlastního bratra.

Přesto se v rodině narátora vzpomínalo na první ženu jeho otce. Podle narátora se o ní velmi pěkně mluvilo a rodina se rovněž stýkala s její sestrou, která holocaust přežila.

Třebaže měl narátorův otec přání, aby si jeho syn vybral pro svůj život partnerku židovského původu, nestalo se tak. Přesto podle narátora se jeho paní identifikovala s židovstvím do té míry, že patří do této komunity, podobně jako do ní kdysi patřila narátorova maminka. Stejně tomu bylo i u narátorových dětí, které jsou dnes členy židovské obce v Brně.

Jako poslední jsem narátorovi položila otázku, která se týkala návštěvy Izraele. Zda v této zemi byl a kdy poprvé. Narátorova návštěva Izraele je spojena s dobou, kdy začal přicházet do synagogy a setkal se zde se svými přáteli a poznal hlouběji svůj původ či víru.

5.8. Rozhovor s osmým narátorem vedený autorkou dne 16. prosince 2010 v Brně

Zcela opačný postoj k odkrývání vzpomínek měl další narátor, se kterým jsem vedla rozhovor. Zároveň byl toho názoru, že je potřeba toto téma válečného prožitku a přenosu traumatu připomenout. Rovněž jsem měla možnost promluvit i s maminkou narátora, která mi vypověděla o osobních válečných prožitcích natolik, že jsem se mohla lépe ztotožnit s prožitým utrpením přeživších.

Tato paní prožila část svého dětství a dospívání v tranzitním táboře Terezín. Následkem pobytu v těchto nelidských podmínkách se přerušil vývoj zdravého jedince natolik, že trvalo delší dobu, než byla schopna přivést na svět dítě. Narátor se narodil až v roce 1970 a byl tak nejmladším účastníkem mnou provedených rozhovorů.

Vzhledem k tomu, že byl narátor dlouho očekávaným dítětem, jeho rodiče ho od dětství opečovávali. Během rozhovoru rovněž uvedl, že měl krásné dětství a vyrůstal v klidné domácnosti, kde se jeho rodiče navzájem respektovali a kde se neobjevily žádné větší problémy.

Při společném setkání s narátorem jsem se rovněž zeptala, zda byl od maminky zasvěcen do židovského náboženství. Podle narátora ani jeho maminka či její tehdejší spoluvězeňkyně se po válce nesnažili ztotožnit s židovstvím jako takovým, ale spíše se identifikovaly s kulturou a existencí židovského národa. Narátorova rodina neslavila židovské svátky či zvyky. Pouze si jednou za rok připomínala v synagoze tryznu za zemřelé příbuzné.

Nutno podotknout, že maminka se svým synem zpočátku o válečných prožitcích nepromlouvala. Svoje vzpomínky verbalizovala až později. Toto období je spojeno s pádem komunistického režimu, kdy byly opět otevřeny hranice státu a naši zemi mohli spatřit rovněž ti z přeživších, kteří v dřívějších letech zvolili cestu emigrace. Tímto způsobem se také uskutečnilo první setkání dětských vězeňkyň z Terezína, na kterém nechybělo připomenutí válečného prožitku z tohoto tábora.

Až v důsledku odkrytí maminčiných vzpomínek se také podle narátora částečně změnilo jeho chování k mamince. Na příště se snažil příliš nezlobit maminku a naopak si přál mít k ní lepší vztah a plnit jí její přání. Při výchově narátora byli rodiče také často starostliví, narátor se domnívá, že tato obava mohla částečně souviset i s prožitou maminčinou minulostí.

Ačkoliv byla u těchto lidí zjevná chuť do života, měli i oni problémy vyrovnat se se svými válečnými prožitky. Je zcela pochopitelné, že je pro přeživšího velmi obtížné vymazat tyto vzpomínky na zemřelé, aniž by ovlivnily jeho budoucí život. Jeho maminka však podobně jako jiní přeživší nezahořkla vůči Německu a rozhodla se prostřednictvím hudby spojit oba národy. Pravidelně se zde proto koná soutěž, při které její účastníci představují zmizelé židovské skladatele. Tato záslužná činnost však není jediná, kterou narátorova maminka v souvislosti s válečnými prožitky uskutečňuje.

Narátor maminku v její činnosti podporuje. Také on se snaží svým dětem předat válečnou historii a vzpomínky jeho maminky na tuto dobu. Přesto se však vnitřně identifikuje spolu s manželkou spíše k duchovnímu odkazu křesťanské víry, aniž by odmítal svůj židovský původ či toto náboženství.

5.9. Rozhovor s devátou narátorkou vedený autorkou dne 22. prosince 2010 v Brně

Narátorka se narodila v Brně v roce 1954. Jejím rodičům bylo v té době kolem třiceti let. Sama pocházela z dvojčat a obě sestry měly spolu od dětství velmi pěkný vztah. Bohužel vztahy k rodičům nebyly tak vřelé. Rodiče se spolu seznámili při studiích na vysoké škole. Následně spolu uzavřeli manželství a narodily se jim dvě dcery-dvojčata. Manželství však nebylo šťastné, a proto se oba rodiče rozhodli rozejít. Avšak ani rozchod neproběhl bez emocí. Děti se se svým otcem vídaly zřídka, a tudíž se jejich společný vztah nijak neprohloubil. Také ke své matce respondentka nenašla po celý život cestu. Přesto během rozhovoru podotkla, že její sestra nepocítila stejné emoce. Její vztah s maminkou je tedy přátelštější než vztah narátorky.

Také je nutné říct, že maminka narátorky se nijak nepřikláněla k židovským zvykům a tradicím. Pouze se s nimi ztotožnila při vzpomínce na mrtvé příbuzné. S existencí zemřelých příbuzných je rovněž spojeno prostředí, kde narátorka vyrůstala. Domnívá se, že ačkoliv příbuzné osobně nikdy neměla možnost poznat, kromě své tety, která se s maminkou zachránila, byli všichni přítomni prostřednictvím vzpomínek u nich doma.

Až v roce 1965 při příležitosti odkrytí desky deportovaných z Brna, se narátorka dozvěděla o svém židovském původu. Stejný prvotní šok ze zcela nové identity pocítila nejenom narátorka, ale rovněž její sestřenice.

Od momentu zjištění svého židovského původu se narátorka snažila seznámit s židovskou vírou a jejími tradicemi a zvyky. Během jejího dospívání se tento úmysl upevnil, jelikož byl také politický režim nakloněn společnému přátelství se státem Izrael.

Během rozhovoru jsem se rovněž narátorky zeptala, zda ji či její maminku trápily zlé sny nebo noční můry. Na tuto otázku mi narátorka podala kladnou odpověď.

Narátorka se domnívá, že její maminka si nekladla vinu za zemřelé příbuzné. Možná to bylo zapříčiněno maminčinou povahou.

Přes všechny nepříjemnosti, které se v rodině narátorky odehrály, přemýšlela narátorka nad maminčiným osudem během války. I ona si v této souvislosti chtěla dokázat schopnost přežít, kdyby ji potkalo podobné neštěstí.

Při výběru partnera pro život pak maminka svoji dceru nijak neovlivnila ani netrvala na tom, aby byl její budoucí zeť židovského původu. Ačkoliv se narátorka provdala za partnera, o kterém se domnívala, že nemá židovský původ, po čase zjistila, že i on má vzdálené židovské předky.

Narátorkiným přáním bylo přivést na svět potomky. Její dcera se v dospělosti ztotožnila se svými židovskými kořeny natolik, že zvolila pro svůj život manžela s židovskou vírou. Dnes vedou oba mladí lidé velmi pobožný život a tímto způsobem vychovávají také své dítě.

6. ZHODNOCENÍ PŘENOSU TRAUMATU DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY NA POTOMKY PŘEŽIVŠÍCH NA ZÁKLADĚ PROVEDENÝCH ROZHovorŮ S DRUHOU GENERACÍ

6.1. Analýza rozhovoru s první narátorkou

Pro připomenutí rozhovoru přikládám níže tabulku s několika otázkami rozhovoru, které narátorku a její rodinu charakterizovaly:

	NARÁTORKA Č. 1	MATKA	OTEC
ROK A MÍSTO NAROZENÍ	Přerov, 1955	Lazy, 1919	Přerov, 1915
NÁBOŽENSKÁ PŘÍSLUŠNOST		židovská rodina	nemanželské dítě, původ se nedá určit
JAK PROŽILI VÁLKU		schovávala se, později vězení v Brně	totální nasazení Německo
ZTRÁTY RODINNÝCH PŘÍSLUŠNÍKŮ BĚHEM VÁLKY		sourozenci matčiny rodičů	není známo
DODRŽOVÁNÍ KOŠER DOMÁCNOSTI / SVÁTKY		ne	
EXISTENCE POCITU VINY Z PŘEŽITÍ HOLOCAUSTU		ano	x
EXISTENCE POCITŮ ÚZKOSTLIVOSTI, PŘEHNANÉ STAROSTLIVOSTI U RODIČŮ		ano	ano
PROBÍRÁNÍ TÉMAT HOLOCAUSTU V RODINĚ		až v dospělosti respondenta	

Jelikož mě první narátorka sama prostřednictvím brněnské židovské obce vyhledala, byl rozhovor velmi bohatý na osobní prožitky a vzpomínky narátorky, které se týkaly, jak jejích rodičů a sourozenců, tak i prostředí, ve kterém respondentka vyrůstala.

Narátorka tedy ochotně promluvila o svém životě a osobních prožitcích, které se dotýkaly válečného tématu pouze okrajově, neproběhly u ní žádné emoce, které by zabránily vést rozhovor. Respondentka proto po celou dobu rozhovoru mluvila otevřeně a bez emocí, a proto plynule odkrývala svoje vzpomínky.

Narátorka jako jediná z respondentů věnovala větší pozornost vzpomínkám na dětství. Během rozhovoru mi podrobně pověděla o místě, kde vyrůstala či o nejranějších

vzpomínkách na rodiče a školní prostředí. V důsledku tohoto faktu se domnívám, že rodina a prožité dětství jsou pro ni důležitá období života. Tuto domněnku rovněž potvrzují výpovědi narátorky o charakteru rodičů a výchově jejich dětí.

Narátorka měla při rozhovoru zjevný zájem vypovědět mi i o svém postoji k židovské víře, se kterou se snažila seznámit rovněž svého syna.

Pokud bych měla zmínit jazykovou stránku narátorčina projevu, pak konstatuji, že narátorka převážně užila k vyjádření vzpomínek první osobu jednotného čísla, ačkoli v některých odpovědích přešla do první osoby množného čísla. Části rozhovoru, kde narátorka používá oslovení *my*, byla spojená převážně se vzpomínkami na prožité dětství narátorky, které strávila ve společnosti svých sourozenců. Na několika místech rozhovoru narátorka rovněž používá slova hodnotícího charakteru. Mezi nejčastější takto použitá slova zmínila narátorka jistě, určitě, jasně, kterými chtěla pravděpodobně potvrdit odpověď na mnou kladené otázky. Zároveň se domnívám, že chtěla i tímto způsobem ujistit samu sebe o stejných pocitech. Narátorka odpovídala na moje otázky dlouhými souvětími, při kterých se neobjevily pomlky či nedokončené věty. Rozhovor byl tak obohacen o rozsáhlé osobní prožitky, na základě kterých se dal posoudit přenos válečného traumatu na narátorku.

Alena Heitlingerová se domnívá, že rodinu přeživších charakterizují děti narozené v krátké době po válce a že tato rodina přeživších bývá obvykle málo početná.¹¹⁵ Přestože moje první narátorka do této definice nezapadá, patří i ona mezi potomky přeživších a děti tzv. druhé generace.

Z rozhovoru s první narátorkou vyplývá, že v rodině narátorky představovalo válečné téma tabu až do doby dospívání, kdy se narátorka začala více zajímat o válečná fakta. Tuto změnu, která je charakteristická pro druhou generaci potvrzuje rovněž Helena Epstein, jelikož se domnívá, že právě v období dospívání nastává v životě potomků přeživších zásadní zlom v pochopení válečných souvislostí, vztahujících se na rodinu narátorů.¹¹⁶

Rodiče narátorky měli rovněž v úmyslu zapojit se plně do společnosti a nevyhýbat se žádnému kontaktu s okolním prostředím. Toto tvrzení narátorky stojí

---

¹¹⁵ Heitlingerová, *Ve stínu holocaustu a komunismu*, s. 72.

¹¹⁶ Epstein, *Děti holocaustu*, s. 77.

v kontrastu s názorem Heleny Epstein, podle které se přeživší stranili společnosti a raději vyhledávali soukromí.¹¹⁷

Během rozhovoru se mi narátorka svěřila, že si její maminka přála, aby měla ve škole ty nejlepší výsledky. Tento fakt si narátorka vysvětluje strachem matky z možného návratu doby nenávisti vůči židům.

Z rozhovoru dále vyplynula velmi zřejmá starostlivost rodičů o jejich děti, pravděpodobně založená na traumatických válečných zkušenostech jejich rodičů. Sama narátorka mi potvrdila, že v její rodině bylo patrné určité válečné trauma, avšak její rodiče ho nechtěli před dětmi odkrývat. Zkrátka nechtěli, aby ho pocítili i jejich děti, a proto v jejich dětství o válce před nimi nemluvili.

Jak sama narátorka zmínila, jisté trauma v její rodině bylo, přestože se ho její rodiče snažili před dětmi skrýt a nepřenést ho na své potomky. Narátorka ho určitým způsobem pocítovala, plně si ho však uvědomila až v dospělosti.

Přes uvedenou skutečnost a v porovnání s ostatními respondenty narátorka vyprávěla o svých osobních prožitcích velmi otevřeně a sdílně, a proto nemám pocit, že by se válečné trauma zásadním způsobem na narátorku přeneslo či ji nějak v dětství ovlivnilo. Příčinou tohoto postoje může být snaha rodičů neodkrývat před dětmi své válečné zkušenosti a prožitky a rovněž přání přivést své potomky do společnosti bez negativních vzpomínek, které by na ně mohly mít sebemenší vliv. Tímto způsobem si zvolili cestu, v jejímž důsledku se podle mého názoru u jejich dětí válečné trauma neobjevilo.

---

¹¹⁷ Epstein, *Děti holocaustu*, s. 65.

6.2. Analýza rozhovoru s druhou narátorkou

Opět níže je pro ilustraci uvedená tabulka s některými odpověďmi narátorky:

	NARÁTORKA Č. 2	MATKA	OTEC
MÍSTO A ROK NAROZENÍ	Brno, 1948	Slovensko, 1918	Brno, 1905
NÁBOŽENSKÁ PŘÍSLUŠNOST		židovská rodina	židovská rodina
JAK PROŽILI VÁLKU		koncentrační tábor	vězněný, poté koncentrační tábory
ZTRÁTY RODINNÝCH PŘÍSLUŠNÍKŮ BĚHEM VÁLKY		byla jediná z rodiny, která přežila	byl jediný z rodiny, co přežil
DODRŽOVÁNÍ KOŠER DOMÁCNOSTI / SVÁTKY		ne / některé svátky	
EXISTENCE POCITU VINY Z PŘEŽITÍ HOLOCAUSTU		ne	ne
EXISTENCE POCITŮ ÚZKOSTLIVOSTI, PŘEHNANÉ STAROSTLIVOSTI U RODIČŮ		ano	ano
PROBÍRÁNÍ TÉMAT HOLOCAUSTU V RODINĚ		až v dospělosti respondenta	

S druhou narátorkou mě pojí osobní přátelství, které vzniklo při společném absolvování kurzu jazyka ivrit na brněnské židovské obci. Jelikož jsem tedy narátorku znala ještě před započítím diplomové práce, byla ona první osobou, kterou jsem kontaktovala při záměru provést rozhovory s druhou generací na téma přenosu traumatu války na potomky přeživších.

Tato narátorka mi také doporučila oslovit další členy druhé generace, kteří by rádi vypověděli o vlastním přenosu válečného traumatu, neboť se domnívají, že se u nich určitým způsobem rovněž projevil.

Vzhledem k faktu, že narátorku znám osobně již delší dobu a velmi si rozumíme, nepředstavovalo vedení rozhovoru žádné úskalí. Po celou dobu rozhovoru panovala velmi příjemná atmosféra, při které narátorka bez větších emocí promluvila o svém životě a po celou dobu jeho trvání se vynasnažila odpovědět na mnou kladené otázky.

Z hlediska obsahové stránky rozhovoru narátorka věnovala větší pozornost výpovědím o charakteru rodičů a jejich vztahu k dětem než jejich osobním prožitkům války. Na otázky zaměřující se na projev hromadného traumatu války narátorka

odpovídala naproti tomu krátkými větami v některých částech rozhovoru i jednoslovně. Tuto skutečnost dokládá i fakt, že rodiče narátorky nesdělovali dětem osobní zkušenosti z války a neobjevily se u nich téměř žádné projevy hromadného traumatu. Podobně jako první respondentka užívala narátorka při vyprávění první osobu jednotného čísla, ale při vzpomínkách na dětství přecházela do formy my. Po celou dobu rozhovoru byl narátorčin projev plynulý, v žádné odpovědi proto nenastaly odmlky či zárazy ve větách.

Během rozhovoru mi bylo narátorkou sděleno, že v první třídě na základní škole se narátorka setkala s dítětem, které na ni začalo pokřikovat: „židovka, židovka“. Protože narátorka v té době ještě nevěděla, co slovo židovka znamená, přišla domů a ptala se na to maminky. Ta se podle slov respondentky rozplakala a řekla jí, že až přijde tatínek domů, tak jí to vysvětlí. Pak přišel tatínek domů a vysvětlil jí, kdo jsou křesťané a kam chodí do kostela a jiní věřící a že oni jsou židé. Narátorka otcova slova přijala a napříště již věděla, že je židovského původu.

Při tomto narátorčině vyprávění na mě působilo velmi překvapujícím dojmem, že ač byli rodiče a prarodiče narátorky velmi zbožní, nevedli svoje děti k víře natolik, že dokonce v šesti letech narátorka nevěděla, co znamená slovo židovka. Vzhledem k tomu, že tato příhoda maminku narátorky tolik rozesmutnila, domnívám se, že i ona v sobě nesla určité válečné trauma, které ji zabránilo dceři povědět o válečné minulosti. Jsem rovněž toho názoru, že určitý dopad měl tento příběh rovněž na narátorku samotnou, neboť ji dodnes utkvěl v paměti.

Příčinou toho, že maminka narátorky slevila ze své dřívější zbožnosti a rozhodla se s manželem vést asimilovanou domácnost, může být důsledek prožitých válečných let v koncentračním táboře.

Podobně jako u předchozí respondentky nechtěli její rodiče děti válečnými vzpomínkami nijak zatěžovat. Narátorka uvedla, že pokud tatínek chtěl třeba zmínit válku, tak ho maminka hned zastavila slovy: „Neříkej o tom, nemluv o tom.“ Jakmile narátorka dospěla, zajímaly jí válečné vzpomínky daleko víc. Snažila se najít odpověď u maminky, ale ta jí řekla: „O tom Ti říkat nebudu, protože bys tomu nevěřila, že je to možné.“ Narátorka tak s rodiči nikdy o válce nemluvila. Podobně jako u mé první narátorky se rodiče snažili asimilovat, tedy plně zapojit do společnosti a nepřipomínat si trpkou minulost.

V této rodině byly patrné podobně jako u první narátorky následující charakteristické znaky. Jednak u obou narátorek zvolili jejich rodiče cestu úplné asimilace a svým dětem chtěli tedy zprostředkovat kontakt s okolní společností. Dále odmítli svým dětem vypovědět o svých válečných zkušenostech a místo toho převedli řeč jiným směrem. U žádné z narátorek se rovněž neobjevilo setkání s žádnou formou nepřátelství vůči židům. A v neposlední řadě obě narátorky spojuje zájem o válečnou problematiku, která se u nich objevila během dospívání.

Obě narátorky se také cítily doma v bezpečí, neboť vyrůstaly v domácnosti s dalšími příbuznými. Ani přeživším ani jejich dětem se nezdály zlé sny nebo neměli deprese. Cílem rodičů druhé narátorky bylo naopak vychovat z dětí psychicky silné osobnosti, které si v životě dokážou se vším poradit.

Podle narátorky se jejím rodičům tento úmysl skutečně vyplnil, jelikož nikdo z jejich potomků netrpí traumatem z války. Ve svém životě byli přeživší stejně jako u první narátorky obklopeni řadou známých jak židovského tak nežidovského původu.

6.3. Analýza rozhovoru se třetím narátorem

Pro ilustraci opět přikládám tabulku s některými odpověďmi narátora:

	NARÁTOR Č. 3	MATKA	OTEC
MÍSTO A ROK NAROZENÍ	Brno, 1947	Boskovice, 1906	Boskovice, 1907
NÁBOŽENSKÁ PŘÍSLUŠNOST		židovská rodina	židovská rodina
JAK PROŽILI VÁLKU		koncentrační tábory	pracovní tábor, koncentrační tábory
ZTRÁTY RODINNÝCH PŘÍSLUŠNÍKŮ BĚHEM VÁLKY		prarodiče zemřeli v koncentračních táborech	prarodiče zemřeli v koncentrační ch táborech
DODRŽOVÁNÍ KOŠER DOMÁCNOSTI / SVÁTKY		svátky ne, půst ano	
EXISTENCE POCITU VINY Z PŘEŽITÍ HOLOCAUSTU		ano	ano
EXISTENCE POCITŮ ÚZKOSTLIVOSTI, PŘEHNANÉ STAROSTLIVOSTI U RODIČŮ		měli starost, ale neomezovali	
PROBÍRÁNÍ TÉMAT HOLOCAUSTU V RODINĚ		ne, pouze rodiče s kamarády	

Při rozhovoru s mým třetím narátorem jsme prostřednictvím válečné tematiky a následné politickospolečenské situace v zemi odkryli negativní emoce narátora natolik, že položení některých následujících otázek nebylo možné. Ačkoliv zůstaly tedy některé otázky nevyřčeny, stal se tento rozhovor pro moji práci z hlediska přenosu traumatu války dosud nejatraktivnějším a byl naplněn řadou osobních prožitků, které měli na narátora v tomto směru bezprostřední vliv.

Narátor se při výpovědích soustředil především na zážitky ze svého dětství, které přibližoval krátkými příběhy, na základě kterých zdůrazňoval svoje osobní postoje a chování. Naopak malou pozornost narátor věnoval svému vztahu k náboženství či k rodině. Kromě užití první osoby v mluvě narátora přibylo i neosobní se, jež se vztahovalo na politickou situaci po válce, kdy se narátor zřejmě chtěl tímto způsobem distancovat od režimu dané doby. Zárazy ve větách či nedokončené věty se v projevu objevily na místech, kdy narátor nastínil určitou situaci, ale najednou zjistil, že ačkoliv se nad danou otázkou často zamýšlí, nezná na ni sám bohužel odpověď.

Třetí narátor vyrůstal v rodině, která se stala prototypem rodiny přeživších. Tato rodina byla málo početná, o existenci dalších rodinných příslušníků v jejím okolí nemohlo být ani řeči. Navíc byli oba rodiče starší, měli pouze jedno dítě, kterým byl narátor, a to ještě v pozdějším věku.

Maminka narátora prošla se svou neteří několika koncentračními tábory. Nejdřív ta starší ochraňovala svoji neteř, později neteř opatrovala svoji tetu. Narátor mi během rozhovoru prozradil, že mu maminka později řekla: „Já jsem to všechno přežila jenom proto, že jsem měla stále na mysli svou neteř a věděla jsem, že ji po válce musím zdravou předat své sestře.“

Zároveň mi narátor během rozhovoru několikrát sdělil, že ho velmi frustrovalo, že neměl žádné sourozence nebo jiné vzdálenější příbuzné. Následkem této skutečnosti často trpěl pocitem osamění, které se nejvíc projevovalo v dětství, kdy jeho přátelé jezdili na prázdniny k babičce a dědečkovi nebo dalším členům rodiny.

Když jsem se během rozhovoru narátora zeptala, jaké jsou jeho nejranější vzpomínky na rodiče či dětství, nebyla ani tato odpověď příliš optimistická. Narátor si vybavil jako nejranější vzpomínku chození na hřbitov, které se konalo s jeho rodiči

jednou za měsíc. Dále vypověděl, že mu mohlo být tehdy kolem čtyř let a chození po hřbitově pro něj bylo velmi truchlivé, jelikož jako dítě vůbec nevěděl, oč se jedná.

Z dětství si narátor rovněž vzpomněl na to, jak k nim domů chodili známí a kamarádi jeho rodičů. Jednalo se často o přeživší, se kterými se jeho rodiče poznali ještě před válkou. Narátor mi také pověděl, jak během takové návštěvy seděl v pokoji a jenom poslouchal rozhovory dospělých. Podle něj měli tito přeživší téma, které nemohli nikomu sdělit či se o něj podělit. Narátor se rovněž domnívá, že z okolí, kde s rodiči bydlel, nikdo netušil, jaké mají jeho rodiče trápení. Nikdo by jejich vzpomínkám neporozuměl natolik, jako jejich kamarádi, které potkal stejný osud.

Při rozhovoru dospělých pořád slýchal narátor o koncentračním táboře a kde či na jaké pryčně ležela ta a ta. Nebo že ta a ta zmizela, že ta se nevrátila z pochodu smrti a podobné tragické události. Pro malé dítě to musely být velmi smutné vzpomínky, které navíc bylo v jeho věku obtížné naplno pochopit. Narátor se do takového hovoru nezapojoval, jelikož nevěděl, jakou otázku by měl položit. Určitý stud mu nedovolil svoje otázky nijak formulovat. Později se narátorovi rodiče seznámili s lidmi, kteří byli i odjinud, ale měli společný osud. Narátor velmi rád vzpomíná, jak se dospělí smáli třeba i společným vtipům, jak při jejich debatě nepotřebovali k zábavě alkohol, ale jak společně živě diskutovali. Když si nepřáli, aby jim narátor rozuměl, přecházeli běžně do němčiny.

Pokud se narátor během dětství či dospívání snažil od rodičů získat informace o válce, nepodařilo se mu to. Sdílnější by snad byl tatínek narátora, který občas začal vzpomínat. Ovšem maminka ho hned zarazila slovy „nech toho“. Narátor se však pokoušel o válečném utrpení svých rodičů dozvědět víc informací. V pozdějších letech se ptal své maminky, aby něco pochytil. Ale ona o tom nechtěla mluvit. Možná si ty těžkosti nechtěla připomínat. Stejně tomu bylo i u narátorovy sestřenice, která s jeho maminkou holocaust přežila. Jakmile ji narátor navštívil v zahraničí, ptal se jí na to, jak se jim s maminkou podařilo zachránit. Jeho sestřenici však narátorova otázka natolik rozčílila, že na ni odmítla odpovědět. Během života v zahraničí se snažila vzpomínky na minulou dobu úplně vymazat a nechtěla se k nim znovu vracet. Také zahraniční prostředí přispívalo k tomu, že lidé neměli skutečné povědomí o tom, co se v Evropě dělo.

V rodinném životě se však střídaly hádky a tichá domácnost. Zvláště pro narátora jako jediné dítě v rodině nepředstavovalo hádavé prostředí příliš klidné dětství. Naopak ho zneklidňoval každý rozpor. Aniž by to jeho rodiče tušili, prožíval narátor jejich hádky velmi emotivně. I když se drobné šarvátky vyskytují téměř v každém manželství, v rodině přeživších často nebývají pravidlem. Po všem utrpení, kterému byli přeživší vystaveni v čase války, chtělo mnoho z nich prožít klidné manželství. Vážili si společného života natolik, že se v manželství odmítali dohadovat kvůli zbytečným. Ovšem narátorovi rodiče do takového výčtu nezapadali. Sám narátor si často kladl otázku, proč se jeho rodiče tolik přou, když oba ztratili svoje nejbližší a měli by spíš žít jeden pro druhého.

Válečné utrpení se však nedalo z myslí narátorových rodičů nijak vytěsnit. Navíc ožívání válečných vzpomínek při návštěvě přátel nedávalo zapomenout. V důsledku nezapomenutelných prožitých okamžiků v koncentračních táborech prožívali narátorovi rodiče deprese a trápily je zlé sny. Odkrytím těchto osobních prožitků v rodině narátora jsme se dostali k neutěšeným emocím. Proto jsem směr našeho společného hovoru převedla raději k radostnějším okamžikům života a záměrně tak vynechala otázky, související s válečnými zkušenostmi jeho rodičů.

Při porovnání rozhovorů s předchozími dvěma narátorkami a zmíněným narátorem dochází podle mého názoru k výrazné změně. Zatímco obě narátorky byly vychovány v prostředí, kde se válečná léta nepřipomínala, rodiče narátora neskrývali před svým synem jakékoliv osobní prožitky války.

Tento fakt dokládá již období dětství narátora, kdy s rodiči musel navštěvovat hřbitov a v tomto prostředí vzpomínat na mrtvé příbuzné, které osobně nikdy nepoznal. Jeho rodiče byli plni vzpomínek na válečné hrůzy, které se jim během války staly, a byli připraveni seznámit svého syna s tímto těžkým obdobím. Ačkoliv se narátor narodil až po válečném utrpení svých rodičů, stal se během svého života prostředníkem mezi rodiči a přenosem jejich traumatu.

Narátorovi rodiče se podobně jako předchozí respondenti snažili plně zapojit do společnosti.

Jako jediné dítě v rodině byl narátor vystaven osobním prožitkům rodičů, kdy se v noci vracívaly děsivé sny a noční můry. Při tomto rozhovoru bylo zcela zřejmé, že bylo na narátora přeneseno válečné trauma, kterým trpí dodnes

6.4. Analýza rozhovoru se čtvrtým narátorem

	NARÁTOR Č. 4	MATKA	OTEC
MÍSTO A ROK NAROZENÍ	Moskva, 1944	Boskovice, 1903	Boskovice, 1907
NÁBOŽENSKÁ PŘÍSLUŠNOST		židovská rodina	židovská rodina
JAK PROŽILI VÁLKU	pomocí příbuzných odešli do Moskvy 1938		
ZTRÁTY RODINNÝCH PŘÍSLUŠNÍKŮ BĚHEM VÁLKY	většina zemřela v koncentračních táborech	není konkrétně jasné z odpovědi respondenta	
DODRŽOVÁNÍ KOŠER DOMÁCNOSTI / SVÁTKY	více méně ne		
EXISTENCE POCITU VINY Z PŘEŽITÍ HOLOCAUSTU	spíše ne	ne	
EXISTENCE POCITŮ ÚZKOSTLIVOSTI, PŘEHNANÉ STAROSTLIVOSTI U RODIČŮ	matka ano, otec méně		
PROBÍRÁNÍ TÉMAT HOLOCAUSTU V RODINĚ	ne, pouze údaje o počtu zemřelých příbuzných		

Protikladem k rozhovoru s předchozím narátorem, kdy se během našeho společného setkání objevily mnohé emoce, vyvolané přenosem traumatu, byl rozhovor s dalším narátorem uskutečněn v naprostém klidu. Narátor mi bez větších emocí vypověděl vzpomínky na domov, kde vyrůstal. A protože to bylo na malém městě a všichni jeho obyvatelé se mezi sebou znali, nesetkal se narátor s žádným projevem nepřátelství vůči své osobě nebo rodině.

Na rozdíl od ostatních respondentů čtvrtý narátor nepřikládal vzpomínkám na dětství či rodiče téměř žádný důraz a raději vypověděl fakta o svém soukromí nebo o svém postoji k židovství. Pokud narátor vzpomínal na rodiče, nebyly jeho odpovědi nijak podrobné. Narátor spíše naznačil určité skutečnosti související s rodinnou historií za války, ale bylo zřejmé, že nemá zájem o podobném tématu promluvit do hloubky. Ve

svém projevu použil narátor jednoduchých vět, ze kterých bylo patrné, že narátor není zvyklý mluvit na veřejnosti či před mikrofonem.

Pokud narátorovi rodiče mluvili o válce nebo o době před ní, nikdy nezabíhali do detailů. Ani zájem ze strany narátora nebyl velký.

Jelikož rodina přečkala válečnou dobu v relativním klidu, neměli její členové žádné osobní prožitky, které by jim zabránily plně se asimilovat. Oba narátorovi rodiče vyhledávali společnost a rádi se bavili.

Rodiče narátora si nekladli příliš velkou vinu za to, že se ostatním příbuzným nepodařilo zachránit. Během rozhovoru sice narátor uvedl, že jeho matka stále dokola připomínala, že ztratila téměř celou rodinu, přesto ji netrápily zlé sny nebo noční můry. Ačkoliv prožívala jistý smutek za zemřelé příbuzné, snažila se na tuto dobu zapomenout a vést klidný rodinný život.

Snad jediný konflikt v jinak klidném prostředí představoval strach o syna. Narátor uvedl, že jeho rodiče byli přehnaně úzkostliví, především jeho matka, která si nepřála, aby jejímu synovi někdo zkrivil vlas na hlavě. Podle narátora matčiny obavy s jeho věkem narůstaly.

Maminčina úzkost je téměř jediným znakem přenosu válečného trauma na narátora. Podle mého názoru nebylo trauma na narátora přeneseno hned z několika důvodů. Tím prvním a velmi podstatným důvodem je fakt, že jeho rodiče emigrovali do zahraničí a tak byli uchráněni před bezprostředním nebezpečím. Ačkoliv během války zahynula část rodiny od maminky narátora, ona sama prožila válku v bezpečí. Její vzpomínky či zkušenosti z války nebyly naplněny utrpením, které by mohla předat svému synovi.

Vliv na tom, že se u narátora žádné válečné trauma neobjevilo, mohlo mít rovněž to, že se u narátora na rozdíl od předchozích respondentů během dospívání nebo v pozdějších letech nevyskytl téměř žádný zájem o válečné prožitky jeho rodiny.

Během rozhovoru s narátorem jsem vypožorovala, že sice akceptuje válečnou minulost jeho rodiny, ale nijak se jí vnitřně nezaobírá.

6.5. Analýza rozhovoru s pátým narátorem

	NARÁTOR Č. 5	MATKA	OTEC
MÍSTO A ROK NAROZENÍ	Velká Británie, 1942	Brno, 1909	Brno, 1908
NÁBOŽENSKÁ PŘÍSLUŠNOST		židovská rodina	židovská rodina
JAK PROŽILI VÁLKU		oba příslušníci naší zahraniční armády v Anglii, kam se jim podařilo utéct	
ZTRÁTY RODINNÝCH PŘÍSLUŠNÍKŮ BĚHEM VÁLKY		většina zemřela v koncentračních táborech	většina zemřela v koncentračních táborech
DODRŽOVÁNÍ KOŠER DOMÁCNOSTI / SVÁTKY		svátky slavili velmi mírně	
EXISTENCE POCITU VINY Z PŘEŽITÍ HOLOCAUSTU		určitě ne	spíše ne
EXISTENCE POCITŮ ÚZKOSTLIVOSTI, PŘEHNANÉ STAROSTLIVOSTI U RODIČŮ		ano byli úzkostliví	
PROBÍRÁNÍ TÉMAT HOLOCAUSTU V RODINĚ		ano	

Rozhovor s mým dalším narátorem se na počátku shodoval s životním osudem předchozího narátora. Hrozící nebezpečí nacismu si však sám uvědomil otec narátora, jelikož při pracovním pobytu v Německu dopředu odhadl nenávist valící se na židovskou komunitu. Proto neotálel a svoji ženu poslal včas do bezpečí do zahraničí. Ačkoliv se snažil varovat rovněž své příbuzné a známé, ti mu odmítli uvěřit. Od narátora jsem během rozhovoru vyrozuměla, že reakcí na otcova upozornění byla slova: „A co nám mohou vzít? Snad přijdeme o majetek, nic horšího se nám nestane.“

Rodina narátora žila během války v Anglii a v roce 1946 se vrátila zpět do vlasti. Ačkoliv byly začátky pro narátora v nové zemi kvůli jazykovým problémům obtížnější, brzy se bez nejmenších problémů zapojil do kolektivu.

Při studiu na škole se narátor setkal bohužel s antisemitismem, kterému tehdy příliš nerozuměl. V důsledku nepříjemných událostí, které se týkaly rodiny narátora, byl narátor nucen změnit rovněž školní prostředí, kde již s podobným nepřátelstvím nepřišel do styku.

Kromě seznámení s židovským náboženstvím promlouvali rodiče se synem rovněž o válečné době, kterou zažili jak oni v Anglii, tak jejich příbuzní doma. Narátor tak byl obeznámen s osudem svých blízkých i vzdálených příbuzných. Ačkoliv narátor základní informace o válečném osudu své rodiny věděl, jeho rodiče nikdy nechtěli zabíhat do podrobnějších popisů toho, jak válečná léta prožívali jejich rodiny a známí. Důsledkem je pro narátora dodnes nemožnost hovořit na podobné téma s větší skupinou lidí. Jednou se o to pokusil, ale po emoční stránce tuto situaci neunesl. Narátor se proto domnívá, že se válečné trauma na něj rovněž přeneslo.

Podle narátora nesli jeho rodiče ztrátu příbuzných velmi těžce, přestože je netrápily zlé sny nebo deprese. Narátorův otec si po celý zbytek života snažil připomínat, jakou měl snahu včas varovat ostatní před nebezpečím.

Při výchově narátora byli jeho rodiče velmi úzkostliví a měli o něj velkou obavu. Jednak byl jejich jediným synem a také stále vzpomínali na neštěstí, které potkalo jejich příbuzné a ze kterého měl narátorův otec stále obavu.

Během rozhovoru s narátorem mi bylo sděleno, že se domnívá, že válečné trauma se na něj jistým způsobem také přeneslo. Přestože byli jeho rodiče uchráněni před holocaustem, jejich příbuzní nikoli. A podle narátora o nich museli jeho rodiče vědět, ale „nikdy téma koncentrák neotevřeli. Já dnes nejsem kvůli tomu schopen před fórem o této době hovořit. Jednou jsem to zkusil a doslova jsem se rozplakal. Mně to nedělá dobře.“

Při vyprávění se narátor soustředil především na popis válečných let a na osud jeho rodiny během této doby. Bylo zřejmé, že se narátor zajímal o válečnou historii jeho rodiny a že s ním rodiče či blízcí o této době promlouvali. Z uvedených výpovědí narátora vyplynula také určitá nespokojenost s životem v naší republice, neboť se často vracel ke vzpomínkám na rodnou Anglii či na pobyt v Izraeli. Během rozhovoru dokonce narátor na několika místech podotkl, že chtěl znovu emigrovat, ale bohužel mu v tom vždy něco zabránilo. Při popisu charakteru rodičů narátor vyzdvihoval do popředí svého otce, a proto bylo patrné, že k němu cítí stále obdiv. Ačkoliv měl narátor potřebu promluvit se mnou o přenosu traumatu na druhou generaci, často během rozhovoru odbíhal k jiným životním událostem ve snaze vypovědět svoje osobní zkušenosti.

6.6. Analýza rozhovoru s šestou narátorkou

	NARÁTORKA Č. 6	MATKA	OTEC
MÍSTO A ROK NAROZENÍ	Třebíč, 1947	Třebíč, 1911	Třebíč, 1903
NÁBOŽENSKÁ PŘÍSLUŠNOST		židovská rodina	křesťanská rodina
JAK PROŽILI VÁLKU		vyklizení bytů po lidech, kteří šli do transportu, později koncentrační tábor	pracovní tábory
ZTRÁTY RODINNÝCH PŘÍSLUŠNÍKŮ BĚHEM VÁLKY		matka a sestra zemřely v koncentračních táborech	není známo
DODRŽOVÁNÍ KOŠER DOMÁCNOSTI / SVÁTKY	spíše ne		
EXISTENCE POCITU VINY Z PŘEŽITÍ HOLOCAUSTU	spíše ne		x
EXISTENCE POCITŮ ÚZKOSTLIVOSTI, PŘEHNANÉ STAROSTLIVOSTI U RODIČŮ	ano, ale snažili se neomezovat		
PROBÍRÁNÍ TÉMAT HOLOCAUSTU V RODINĚ	ano		

Rozhovor s mojí další narátorkou provázela lehká nervozita, kdy se narátorka obávala verbalizovat svoje osobní prožitky nebo pocity. Přestože se již na počátku rozhovoru narátorka zalekla množství otázek, jež jsou součástí rozhovoru, dokázala na mnoho otázek mnou kladených podrobně vyličit svoje vzpomínky.

Z rozhovoru s narátorkou bylo patrné, že měla ke svým rodičům velmi pěkný vztah a ráda na ně vzpomíná. V mnoha odpovědích narátorky jsou proto její rodiče připomenuti. Jelikož pociťovala narátorka při rozhovoru trému, je na několika místech možné sledovat zárazy vět, které svědčily o určité opatrnosti při vyjadřování narátorky. Při porovnání jednoduchých vět a souvětí musím konstatovat, že větná skladba je poměrně vyvážená, což jistě svědčí o sečtělosti a vzdělanosti narátorky. Jelikož narátorka neměla žádné sourozence, používala při vyprávění první osobu jednotného čísla, která je při popisu vzpomínek nejčastější. Při odpovědích, které se týkaly projevu hromadného traumatu, narátorka částečně ztlumila hlas či jen kývla na vyjádření souhlasu. Proto jsem se občas musela ujistňovat, zda jsem odpověď správně pochopila.

Z uvedené skutečnosti bylo pravděpodobné, že narátorka si uvědomovala přenos traumatu, ale dosud s nikým o něm nepromluvila. Tento postoj možná souvisel i určitým strachem potvrdit přenos traumatu na sobě samé.

Narátorka zdělila svůj židovský původ po své mamince. Vzhledem k tomu, že otec narátorky nebyl židovského původu, chránilo jeho ženu toto smíšené manželství před deportací. Část války maminka narátorky prožila v Terezíně, její otec byl totálně nasazen v jednom pracovním táboře.

Narátorka se narodila do dvou let po válce, a přestože neměla rodina téměř žádné žijící příbuzné, měli rodiče spoustu přátel, se kterými se běžně vídali. Žádnému z nich totiž nebylo zatěžko plně se zapojit do společnosti. Narátorka sice ztratila kvůli válce všechny své příbuzné, ale právě kamarádi jejích rodičů jí alespoň částečně nahradili zbylé členy rodiny, kteří zahynuli.

Narátorka si svoji židovskou identitu uvědomovala od dětství. Především skrz vzpomínky svých rodičů na válku a fotografie příbuzných, které při těchto výpovědích nesměly chybět. I přes tyto smutné zážitky vyrůstala narátorka ve velmi klidném prostředí. Rovněž díky válečným zkušenostem nedělali rodiče rozruch z maličností. Jelikož byla pro ně největším neštěstím ztráta příbuzných, nechtěli zkrátka dělat „z komára velblouda“ a netropili povyk kvůli drobnostem.

Během rozhovoru narátorka rovněž uvedla, že při dospívání pocítila ve vztahu ke svým rodičům určitou změnu. Tehdy se také začala mnohem více zajímat o válečnou dobu a vyhledávala literaturu pojednávající o podobném tématu. S rodiči o této době i o době před válkou sice promlouvala, ale byly to pouze kusé informace. Dodnes narátorku mrzí, že toto období s rodiči dostatečně neprodiskutovala.

Přesto narátorka vytušila, že maminka měla problém vyrovnat se se ztrátou blízkých. Podle narátorky ji často trápily zlé sny, při kterých měla obavu, že ji někdo pronásleduje.

Dobré vztahy v rodině mohly být narušeny pouze přehnanou starostí rodičů o jejich dceru. S obavami narátorky maminka často vyhlížela z okna, jestli se její dcera vrací v pořádku domů. S pozdním příchodem pak přicházela výtky ze strany tatínka, který připomínal dceři, aby maminku svou nedochvilností zbytečně nerozrušovala.

Vzhledem k faktu, že rodiče narátorky prožívali během války určité utrpení, pokoušela se jim dcera v tomto směru alespoň částečně vyrovnat. Například přemýšlela nad tím, zda by dokázala i ona přečkat tak těžkou dobu. Narátorka si rovněž uvědomovala skutečnost, že její rodiče prožili během války určité utrpení a ona má oproti nim v podstatě klidný život. Po celý život narátorka pociťuje úzkost na ztrátou příbuzných. Dodnes vzpomíná stejně jako její maminka na svoji tetu, která během války zahynula.

Po určitou dobu pociťovala narátorka problém, jak se správně ztotožnit s židovskou vírou. Jelikož nebyla v tomto směru ničím od svých rodičů ovlivněná, neměla tušení, jak v pozdějších letech praktikovat toto náboženství. Zároveň mi vypověděla, že ačkoliv cítila sounáležitost s židovským národem prostřednictvím svých předků, odmítala najednou přijmout změny a příkazy, které jsou součástí židovství. Až po čase našla narátorka cestu, jakým způsobem skloubit všední a náboženský život.

Ač možná měla narátorka zprvu dilema, jak se identifikovat se svou vírou, její dcery tuto skutečnost okamžitě přijaly. Staly se členkami židovské obce v Brně a dodnes vedou domácnost, jež připomíná židovské tradice a zvyky. Fakt, že se dcery narátorky ztotožnily se svým židovským původem bez sebemenšího rozporu, potvrzuje teorii Heleny Epstein, jež tvrdí, že v mnoha rodinách přeživších se tito lidé obracejí s důvěrou raději na svá vnoučata než na svoje děti. Třetí generace podle Epstein má obecně bližší vztah k přeživším a snázeji s nimi i komunikuje.¹¹⁸

---

¹¹⁸ Epstein, *Děti holocaustu*, s. 145.

6.7. Analýza rozhovoru se sedmým narátorem

	NARÁTOR Č. 7	MATKA	OTEC
ROK A MÍSTO NAROZENÍ	Brno, 1948	Olomouc, 1920	Podkarpatská Rus, 1891
NÁBOŽENSKÁ PŘÍSLUŠNOST		nežidovská rodina	židovská rodina
JAK PROŽILI VÁLKU		není známo	věznění, později koncentrační tábor
ZTRÁTY RODINNÝCH PŘÍSLUŠNÍKŮ BĚHEM VÁLKY		není známo	někteří sourozenci byli v koncentračních táborech
DODRŽOVÁNÍ KOŠER DOMÁCNOSTI / SVÁTKY		ne	
EXISTENCE POCITU VINY Z PŘEŽITÍ HOLOCAUSTU		x	ne
EXISTENCE POCITŮ ÚZKOSTLIVOSTI, PŘEHNANÉ STAROSTLIVOSTI U RODIČŮ		není možné určit	
PROBÍRÁNÍ TÉMAT HOLOCAUSTU V RODINĚ		spíše ne, jen útržkově	

U některých osob patřících do druhé generace se může objevit i odmítavý přístup ke vzpomínání na válečné utrpení jejich rodičů. Stejný dojem u mě vyvolalo setkání s mým dalším narátorem. Již během několika počátečních otázek jsem vycítila odměřenost a jistou neochotu sdělovat osobnější prožitky. V důsledku této skutečnosti byly odpovědi narátora stručné a poměrně výstižné. Bylo zřejmé, že nemá zájem přiblížit mi svými vzpomínkami válečnou minulost rodičů či jejich charakter. Proto až téměř vyhýbavě narátor odpovídal na otázky spojené s osobními prožitky rodičů.

Přes uvedenou skutečnost je narátorova rodina prototypem rodiny přeživších podle Aleny Heitlingerové. Značný rozdíl věku mezi oběma manželi a fakt, že otec narátora měl svého potomka v pozdějším věku, dokládá tuto hypotézu.

Částečně negativní vzpomínky na dobu svého dětství narátor odkryl prostřednictvím setkání s antisemitismem, kterého nebyl ušetřen. Paradoxně nevyrostal narátor v rodině, kde by se praktikovala židovská víra. Určitý vliv na tento odmítavý postoj k náboženství ze strany narátorova otce měla bezesporu jeho válečná zkušenost. Mnoho přeživších se totiž nemohlo smířit s pravdou, že pokud by existoval Bůh,

nezabránil by židovskému vyvražďování. Změna v postoji k židovskému náboženství se u narátora objevila až během dospělosti, kdy začal chodit do synagogy a tímto způsobem prohloubil svoje náboženské znalosti.

Pokud se v narátorově rodině mluvilo o válečných zkušenostech, pak se nikdy neotevřelo téma osobních prožitků v koncentračních táborech.

Během rozhovoru jsem se rovněž snažila zjistit, zda narátorova otece netrápily zlé sny nebo deprese. Narátor mi však pověděl, že ho jeho otec měl v pozdějším věku, a proto si jako dítě nepamatuje, zda měl tatínek podobné prožitky. Rovněž otec nepocítil vinu, že se mu nepodařilo zachránit některé své příbuzné. Jak už jsem naznačila, nechtěl se podle narátora jeho otec vracet k této těžké době, odmítal si tedy připomínat svoje neštěstí. Touto cestou se chtěl vyrovnat s prožitým utrpením.

Vzhledem k faktu, že byly narátorovy odpovědi spíše formální, nabyla jsem během rozhovoru dojem, že buď si narátor odmítá připustit jakýkoliv přenos traumatu a snaží se ho spíše zpochybnit, nebo si tuto možnost sám připouští, ale odmítá se o ní s kýmkoli podělit či ji dát nějakým způsobem najevo.

6.8. Analýza rozhovoru s osmým narátorem

	NARÁTOR Č. 8	MATKA	OTEC
ROK A MÍSTO NAROZENÍ	Brno, 1970	Polský Těšín, 1930	Brno, 1929
NÁBOŽENSKÁ PŘÍSLUŠNOST		židovská rodina	nežidovská rodina
JAK PROŽILI VÁLKU		koncentrační tábor	nuceně nasazen v Brně
ZTRÁTY RODINNÝCH PŘÍSLUŠNÍKŮ BĚHEM VÁLKY		kromě sourozenců většina rodinných příslušníků válku nepřežila	není známo
DODRŽOVÁNÍ KOŠER DOMÁCNOSTI / SVÁTKY		ne	
EXISTENCE POCITU VINY Z PŘEŽITÍ HOLOCAUSTU		ano	x
EXISTENCE POCITŮ ÚZKOSTLIVOSTI, PŘEHNANÉ STAROSTLIVOSTI U RODIČŮ		ano	
PROBÍRÁNÍ TÉMAT HOLOCAUSTU V RODINĚ		až v dospělosti	

Naprosto odlišný postoj k odkrývání osobních prožitků vztahujících se k přenosu traumatu na druhou generaci přeživších měl můj další narátor. Nejenom že uskutečněný rozhovor s tímto narátorem poskytl pro moji práci cenná fakta o přenosu traumatu války, ale rovněž se mi podařilo poznat také maminku narátora, tedy jednu z přeživších, která mi svým vyprávěním o svých válečných zkušenostech umožnila lépe pochopit osobní prožitky přeživších.

V porovnání s ostatními narátory byly narátorovy odpovědi z hlediska obsahu rozhovoru vyvážené. Narátor promluvil poměrně otevřeně ke všem bodům rozhovoru, aniž by věnoval některým otázkám větší pozornost. Narátor se vyjadřoval pomocí souvětí, která obsahovala množství cizích slov, které vypovídaly o vzdělanosti a kulturní úrovni narátora. Jelikož byl projev narátora plynulý, nebyly na žádném místě nedokončené věty či zárazy slov. Všechny odpovědi narátora se vždy vztahovaly k daným otázkám. Z uvedených výpovědí bylo patrné, že narátor je zvyklý hovořit na veřejnosti či před mikrofonem.

Rozhovor, který jsem s narátorem vedla, se vztahoval především k osobě jeho maminky, neboť ona byla jednou z přeživších a její osobní prožitky války měly na narátora bezprostřední vliv. Jeho maminka prožila své dětství v táboře Terezín, a ačkoli se jí podařilo s rodiči přežít, trvalo velmi dlouhou dobu, než byla schopna přivést na svět dítě. Narátor se narodil až v roce 1970 a stal se tak nejmladším ze všech členů druhé generace, se kterými jsem uskutečnila rozhovor.

Vzhledem k faktu, že se narátor narodil rodičům až po patnácti letech společného manželství, stal se vytouženým a hýčkaným dítětem. I přes tuto skutečnost se narátor domnívá, že se rovněž při jeho výchově odrazila maminčina zkušenost z války, kdy si uvědomovala, že ona nemohla zažít šťastné dětství a chtěla jej dopřát alespoň svému synovi. Toto přání se jí podařilo dokonale splnit, neboť narátor během rozhovoru uvedl, že měl krásné dětství a vyrůstal v klidné domácnosti, kde se jeho rodiče navzájem respektovali a kde se neobjevily žádné větší problémy.

S válečnými prožitky se maminka svému synovi zpočátku nesvěřovala. Svoje vzpomínky začala odkrývat až mnohem později, v době, kdy do Čech proudili emigranti, aby se setkali se svými blízkými. Touto cestou došlo mezi maminkou narátora a jejími přáteli a rodinou k verbalizování vzpomínek.

Narátor je tedy toho názoru, že zatímco před rokem 1989 odmítala jeho maminka znovu navštívit tábor Terezín či bavit se o své válečné zkušenosti, dnešek je toho pravým opakem.

Jelikož si narátorova maminka nepřála nejdřív promlouvat se synem o válce a o židovském náboženství, neuvědomoval si narátor také v této době svoji židovskou identitu. Vše nastalo až prostřednictvím odhalení maminčiny minulosti.

Narátor je toho názoru, že děti, jež byly za války vězněné v tábore, měly naprosto odlišný postoj k životu než dospělí s podobným osudem. Tyto děti nechtěly pociťovat nepřátelství vůči ostatním, chtěly zapomenout na válečné období a měly zájem na tom, aby prožily plnohodnotný život. S tímto narátorovým názorem bych si sama dovolila souhlasit, neboť jsem měla možnost přečíst si vzpomínkovou knížku těchto dětí, kde na mnoha místech popisovaly vůli žít a neztrácet naději v optimistickou budoucnost.¹¹⁹

Jedním z projevů přenosu válečného traumatu je podle Heleny Epstein pronásledovanost děsivými sny nebo nočními můrami.¹²⁰ Stejnou vzpomínku na prožité utrpení má rovněž maminka narátora. V jejích zlých snech vzpomíná na své kamarády a blízké, kteří zahynuli během války. Rovněž si uvědomuje jistý pocit viny a ptá se: „Proč ta a ta nepřežila a já ano? Jak je to možné?“

Podle narátora se s prožitým utrpením vyrovnat nedá. Také u jeho maminky je podobná snaha zcela zjevná. Přesto se domnívá, že tuto maminčinu nevyrovnanost se pokusila jak ona, tak její přátelé s podobným osudem smysluplně zpracovat. Mnoho času jí totiž dnes vyplní návštěvy dalších států, škol a institucí, na kterých se snaží o válce přednášet před veřejným publikem. Cílem tohoto setkání je veřejnost informovat o průběhu druhé světové války a nenávisti vůči jakémukoli etniku.

Narátor svoji maminku pro její píli v této oblasti velmi obdivuje. Zároveň dodává, že pokud se setká s jakýmkoliv nepřátelstvím vůči semitské rase, je ochoten ztotožnit se s vírou svých předků a obhájit ji na veřejnosti. Podobný odkaz traumatu války u něj tedy vyvolává kterýkoliv rasový antisemitismus či nespravedlnost, při každé

---

¹¹⁹ Brenner-Wonschicková, Hannelore. *Děvčata z pokoje 28. Přátelství, naděje a přežití v Terezíně*, Brno: Barrister&Principal, 2007, s. 186, 236, 237.

¹²⁰ Epstein, *Děti holocaustu*, s. 64.

takové příležitosti si totiž narátor vzpomene na válečné prožitky své maminky a je tímto způsobem raněn. Narátor rovněž podotýká, že podobné pocity se u něj objevují s návštěvou koncentračních táborů či při různých drobnostech odehrávajících se v běžném životě.

6.9. Analýza rozhovoru s devátou narátorkou

	NARÁTORKA Č. 9	MATKA	OTEC
ROK A MÍSTO NAROZENÍ	Brno, 1954	Brno, 1926	Rohatec, 1924
NÁBOŽENSKÁ PŘÍSLUŠNOST		židovská rodina	nežidovská rodina
JAK PROŽILI VÁLKU		ukrývala se	není známo
ZTRÁTY RODINNÝCH PŘÍSLUŠNÍKŮ BĚHEM VÁLKY		přežila pouze sestra, zbytek rodiny zahynul	není známo
DODRŽOVÁNÍ KOŠER DOMÁCNOSTI / SVÁTKY		ne, pouze jako připomínku	
EXISTENCE POCITU VINY Z PŘEŽITÍ HOLOCAUSTU		ne	x
EXISTENCE POCITŮ ÚZKOSTLIVOSTI, PŘEHNANÉ STAROSTLIVOSTI U RODIČŮ		ne	
PROBÍRÁNÍ TÉMAT HOLOCAUSTU V RODINĚ		ne	

Poslední narátorka, se kterou jsem měla možnost hovořit, byla při našem společném rozhovoru velmi otevřená a sdílná, proto bylo pro mě potěšením vést s ní rozhovor. V protikladu k ostatním respondentům byla narátorka jediná, která dokázala promluvit sama bez položených otázek o svých vzpomínkách na rodinu, dětství či její postoj k náboženství. Jelikož mě tato připravenost narátorky zaskočila, neskryvala jsem během rozhovoru jistou překvapenost. Vzhledem k tomu, že narátorka poměrně dlouho dobu byla schopna vypovědět mi svoje osobní prožitky, nabyla jsem dojmu, že hovořit na veřejnosti pro ni nepředstavuje nejmenší problém. Zároveň jsem ale pouvažovala nad tím, zda si narátorka předem nepřipravila alespoň jistou kostru svého životního příběhu, či zda ho podobným způsobem nepřednesla také dalším osobám. Výpovědi narátorky obsahují zjevný důraz na rodinné vztahy a prostředí domova jako takového. Ačkoliv měla narátorka poměrně negativní vzpomínky na rodiče či jejich výchovu, přesto pro ni představovali jistou osu příběhu.

Během rozhovoru mi narátorka sdělila, že její dětství bylo vyplněno neshodami mezi rodiči a rovněž ho komplikoval vztah maminky a jejích dcer.

Narátorka se mi při rozhovoru svěřila, že její maminka nikdy nebyla ve vztahu k dětem nijak otevřená, a proto se o jejích válečných zkušenostech doma nemluvalo, toto téma byla probírané pouze v přítomnosti maminky a její sestry. Přesto dcery věděly, že jejich maminka byla společně se svojí sestrou během války ukryvaná a tímto způsobem se jim oběma podařilo přežít.

Napjaté vztahy k dceři nepolevily ani při předání židovské víry, jelikož se doma náboženství nepraktikovalo. Pouze zde panovala atmosféra připomenutí zemřelých blízkých. Narátorka mi během rozhovoru vypověděla, že maminka neměla zájem zpočátku svoje dcery přivést mezi ostatní mládež brněnské židovské obce. Podle mého názoru maminka narátorky částečně zanevřela na židovské náboženství a odmítala se připojit k židovské komunitě v Brně. Opět se na tomto místě odkazují na knihu Heleny Epstein, která u jednoho z přeživších poukazuje na fakt, že „se rozhodl přerušit s židovstvím veškeré styky.“¹²¹

Proto podle narátorky vyprávění, zhruba do svých jedenácti let neměla nejmenší povědomí o svém židovském původu. Až díky setkání v roce 1965 u pamětní desky připomínající deportované z Brna ji byla tato skutečnost objasněna.

Podle narátorky byl jediný okamžik, kdy se její maminka ztotožnila se svým židovstvím, moment, kdy probíhala v Izraeli šestidenní válka. V této době se u maminky narátorky poprvé objevila určitá sounáležitost s židovským národem a jeho historií.

Ačkoli představovalo pro narátorku zjištění židovského původu nejprve šok, během dospívání se začala i ona podobně jako další členové druhé generace rovněž seznamovat s historií židovského národa. Je smutnou skutečností, že ve školním prostředí se narátorka osobně setkala s projevem antisemitismu, jenž byl cíleně namířen proti ní. Tato nepříjemná zkušenost se narátorce vryla do paměti.

Přenos válečného traumatu byl v rodině narátorky uskutečněn prostřednictvím nepříjemných snů, jež trápí jak její maminku, tak narátorku samotnou.

---

¹²¹ Epstein, *Děti holocaustu*, s. 81.

Pocit viny za to, že maminka ztratila za války své blízké, se podle narátorky u její maminky neuskutečnil.

Podle narátorky se však její maminka nesmířila nikdy s tím, že během války zahynul její otec, se kterým měla velmi dobrý vztah. S touto zkušeností se nedokázala maminka narátorky vyrovnat a po celý život se snažila najít jakékoliv informace o svém otci. Nechtěla zkrátka věřit, že ho navždy ztratila. Tento komplex je podle studie dr. Niederlanda, kterou připomněla i Helena Epstein ve své knize, velmi častý. Podle něj „mnozí z přeživších nadále věřili, že se zmizelí členové jejich rodin přesto přese všechno vrátí.“¹²²

Je rovněž s podivem, že při výchově svých dcer narátorčina maminka necítila přehnanou obavu. V tomto směru se zkušenost narátorky velmi odlišuje od všech předchozích narátorů, se kterými jsem vedla rozhovor. Narátorka se rovněž domnívá, že její maminka netoužila po tom, aby měla rodinu. Pouze to od ní očekávala okolní společnost. Tento postoj tedy zapříčinil také nedobré vztahy v rodině narátorky.

Zcela opačný byl narátorčin názor na rodinu. Narátorčiným přáním bylo přivést na svět potomky, aby židovská tradice mohla pokračovat. Dokonce měla v úmyslu dát svému dítěti židovské jméno, ale nakonec se tak nestalo.

Narátorka je přesvědčena, že u ní došlo k přenosu válečného traumatu formou děsivých snů, které ji dodnes pronásledují a rovněž v případě, kdy se rozhodne kamkoli odcestovat. Při přípravě svých zavazadel si pro jistotu balí většinu svých osobních věcí, pro možnost, kdyby se nenávist k židům opakovala.

---

¹²² Epstein, Děti holocaustu, s. 66.

7. CELKOVÉ ZHODNOCENÍ PŘENOSU TRAUMATU VÁLKY NA POTOMKY PŘEŽIVŠÍCH

Při zhodnocení přenosu válečného traumatu jsem vycházela z publikace Heleny Epstein Děti holocaustu. Sama autorka jako dítě přeživších načrtla během rozhovorů s druhou generací několik podobných znaků, jež byly těmto potomkům společné.

Během hodnocení analýz jednotlivých rozhovorů jsem tedy vycházela z této koncepce. Následkem porovnání jednotlivých výpovědí narátorů s důrazem na myšlenku přenosu traumatu války jsem dospěla k několika skutečnostem.

Pokud srovnám charakteristické znaky rodiny přeživších například, že jde často o rodiny málo početné či je zde značný mezigenerační rozdíl nebo že děti nemají kromě rodičů žádné další příbuzné, pak musím konstatovat, že ze vzpomínek mnou zpovídaných narátorů, se rodina s malým počtem členů netýká první a druhé narátorky. Obě ženy totiž pocházejí z rodin s více než jedním sourozencem. Rovněž skutečnost, že narátoři neměli kromě rodičů žádné další příbuzné, se nevztahuje na narátory s číslem jedna, pět, sedm a devět. V těchto případech šlo nejčastěji o rodiny, kde se přeživší během války ukryvali nebo emigrovali, nebo o případy, kdy některý z rodičů nebyl židovského původu.

Dalším znakem rodiny přeživších je schopnost verbalizovat/neverbalizovat válečné zkušenosti. Zde je potřeba určit, kdo z přeživších otevřel téma holocaustu před svými dětmi a kdo se o něm s nimi dokázal bavit. Zcela bych souhlasila s myšlenkou třetího narátora, který poukázal na skutečnost, že existují přeživší, kteří chtějí o své válečné minulosti mluvit, a v protikladu k nim stojí ti, kteří chtějí naopak vymazat vzpomínky a zamlčet válečná fakta. Pokud bych měla na základě uvedené skutečnosti zhodnotit výpovědi narátorů, pak většina mých respondentů se přiklonila k druhé možnosti, tedy že jejich rodiče před nimi neodkrývali osobní prožitky z války. Pouze u šesté narátorky došlo jejími rodiči k odkrytí jejich válečné zkušenosti.

Ovšem když se podíváme na odpovědi jednotlivých narátorů blíže, zjistíme, že sice většina přeživších nechtěla svým dětem připomínat prožitou minulost a záměrně odbíhali od podobných témat, ale probírali tato fakta s dospělými. Tímto způsobem narátoři zaslechli alespoň část útržků z rodinné historie.

Rovněž jsem během rozhovorů vypořizovala skutečnost, že v rodině některých narátorů jeden z rodičů měl zájem otevřít vzpomínky na válečnou dobu, jak tomu bylo u druhé či třetího z narátorů, ovšem jeho partner na něj naléhal, aby před dětmi takto nemluvil.

Zřídka kdy se tedy u rodin jednotlivých narátorů otevřelo téma války. Pokud k tomu došlo, tak rodiče vypověděli obecné věci, ale nezacházeli do detailů. Podobnou zkušenost měl čtvrtý, pátý a sedmý narátor. U ostatních se otevřelo téma války až v jejich dospělosti. U třetího a devátého z narátorů odmítli jejich rodiče po celý život o válce před nimi vypovědět.

Ač většina narátorů nebyla vtažena do válečných prožitků jejich rodičů přímo, byly jim tyto zkušenosti předány prostřednictvím vzpomínek na mrtvé, kteří ve válce zahynuli. Velmi patrné je to u třetího narátora, jehož dětství vyplnily návštěvy na nedaleký hřbitov, kde se vzpomínalo na ty, kteří zahynuli. Tato zkušenost narátorem do značné míry otřásla, neboť na ni dodnes nemůže zapomenout.

Podobnou zkušenost měla rovněž devátá narátorka, která během rozhovoru uvedla, že ačkoliv zemřelé osobně neznala, žili v její rodině doma prostřednictvím vzpomínek její maminky a tety.

Také šestá narátorka mi sdělila, že se na mrtvé doma často vzpomínalo nad jejich fotografiemi.

I přes skutečnost, že se ve většině rodin přeživších na válku příliš nevzpomínalo, došlo u některých narátorů během jejich dospívání k určité změně v odkrývání válečné tematiky. U narátorů jedna, pět, šest, sedm, osm, devět byl v tomto období zaznamenán nárůst zájmu o válečnou problematiku. Někteří z těchto narátorů se také osobně snažili dohledat skrytou minulost. Tento úmysl je patrný zejména u první a deváté narátorky.

Jedním z dalších znaků, který charakterizuje rodinu přeživších, je klidné manželství bez větších hádek. Tento fakt vyvrací domov třetího narátora, kde docházelo mezi přeživšími k častým hádkám, které měly velký dopad také na narátora, jelikož byl jediné dítě přeživších, a proto se nemohl s nikým jiným o tento rozpor mezi rodiči podělit.

Mezi časté projevy přenosu traumatu na potomky přeživších byly rovněž děsivé sny, jež přeživší pronásledovali. Zde bych opět uvedla jako příklad třetího narátora, který během rozhovoru vypověděl, že jeho rodiče trápily děsivé sny, při kterých dokonce křičeli ze spaní. Narátor pak převzal roli utěšovatele otce, ačkoli sám těmito válečnými následky trpěl. Nepříjemné sny, které se často k přeživším v noci vracely, byly přítomny i v dalších rodinách narátorů. Zejména v rodině narátorů s číslem šest, osm a devět. U deváté narátorky se pak přenesl tento následek války rovněž na její vlastní osobu.

Téměř nejprodiskutovanějším projevem přenosu válečného traumatu je pocit viny za smrt příbuzných, jež trápí většinu přeživších. Stejně výpovědi se objevily u prvního a osmého narátora.

Naproti tomu odmítání jakékoliv formy viny byly patrné u pátého narátora, jež včas varoval blízké o nebezpečí. Rovněž maminka deváté narátorky si nekladla nejmenší vinu za smrt příbuzných.

Přestože podle Heleny Epstein mnoho z přeživších odmítá navazovat styky s okolím,¹²³ podle výpovědí zpovídaných narátorů se téměř všichni jejich rodiče snažili zapojit do společnosti ve snaze zapomenout na válečnou minulost. U některých přeživších se však okruh přátel vztahoval většinou na ty, kteří prožili podobnou zkušenost. Taková přátelství navazovali rodiče prvního a třetího narátora. Podle tohoto narátora to souviselo se skutečností, že měli jeho rodiče se svými přáteli téma, které nemohli nikomu jinému sdělit, nikdo jiný by jim zkrátka neporozuměl.

Pro rodiče přeživších je rovněž typická jistá úzkostlivost při výchově jejich dětí. Na základě mnou vedených rozhovorů s narátory jsem dospěla k závěru, že tento pocit strachu o druhou generaci měli především rodiče narátorů jedna, tři, čtyři, šest, osm. Je s podivem, že naopak maminka deváté narátorky žádnou obavou o své potomky nepociťovala.

Prostřednictvím výpovědí narátorů jsem toho názoru, že ač někteří o své židovské identitě věděli od dětství, například narátoři jedna, tři, čtyři, pět a šest, objevilo

---

¹²³ Epstein, *Děti Holocaustu*, s. 99.

se mezi odpověďmi narátorů také zjištění, že netušili do určitých let, jakého jsou původu, například narátorka číslo dvě a devět.

Někteří narátoři měli proto v dospělosti přání přivést na svět potomky, aby židovská tradice mohla pokračovat. Patrné je to u zejména u narátorů číslo jedna, tři, pět, šest, osm, devět. Dokonce u deváté narátorky se objevila touha pojmenovat dítě židovským jménem. Tento pocit mohl pramenit z faktu, že narátorce byl její původ po dlouhou dobu zatajen.

Někteří narátoři neměli tedy povědomí po určitou dobu o svém židovském původu, neboť jejich rodiče měli zájem na tom, aby se praktikování židovského náboženství v jejich domácnosti neobjevilo. Podobné přání se týkalo rodin narátorů dva, sedm, osm a devět.

Jistý pocit viny za to, že jejich rodiče prožili ve svém životě určité utrpení a jejich potomci nikoliv, se objevil u narátorů šest a osm. Tito respondenti mi při rozhovoru vypověděli, že nad podobnou myšlenkou rovněž uvažovali.

První narátorka mi sdělila, že její maminka si přála, aby měla ve škole nejlepší výsledky, neboť se domnívala, že se může minulost znovu opakovat. Podobnou vzpomínku měl také pátý narátor, který během rozhovoru vypověděl, že jeho otec se stranil Němců s obavou, že se nenávist vůči židům může opět vrátit.

Myšlenka očekávaného návratu zemřelých příbuzných se objevila u deváté narátorky. Během rozhovoru vypověděla, že její maminka si odmítá připustit ztrátu otce a touží dodnes po jeho návratu. Podle Heleny Epstein docházelo u některých přeživších k touze po návratu zavražděných blízkých. Jiným se promítl návrat příbuzných v jejich potomcích.¹²⁴

Pokud bych porovnávala jednotlivé odpovědi narátorů a přitom se zamyslela nad myšlenkou přenosu traumatu, pak nejmarkantnější je dopad války na třetím narátorovi, který prožil se svou rodinou mnoho projevů traumatu války. Zároveň si neustále připomíná válečné souvislosti, jež potkaly jeho rodiče. Podle mého názoru se však tímto způsobem nikdy neodpoutá od válečné minulosti své rodiny.

---

¹²⁴ Epstein, *Děti holocaustu*, s. 66.

Protikladem pak jsou výpovědi narátorů dvě a sedm, kteří téměř odmítali mluvit o jakémkoli traumatu války týkající se jejich osoby. Podle nich žádný z jejich rodičů netrpěl zlými sny nebo depresemi a rovněž je netrápily pocity viny za smrt blízkých.

Čtvrtý narátor je schopen vzpomínat na válečné prožitky svých rodičů, ovšem bez větších emocí. Tento fakt je podle mého názoru zapříčiněn určitým nezájmem o válečnou tematiku nebo o osobní válečné zkušenosti jeho rodičů.

Určitý přenos traumatu se objevil u narátorů jedna, pět, šest, osm a devět. Ačkoli rodiče narátorů pocházejí z odlišného prostředí a také válku prožili různým způsobem (úkryt, emigrace, koncentrační tábor), zanechali na ně osobní prožitky jejich rodin vliv. K přenosu traumatu došlo u těchto narátorů tímto způsobem:

Pátý narátor není schopen sdělit válečné souvislosti před větším publikem. Šestá narátorka pociťuje trauma ze vzpomínání nad fotkami s mrtvými příbuznými a rovněž ze skutečnosti, že ztratila během války příbuzné.

U osmého narátora se objevuje pocit sounáležitosti s židovským národem, když jde o jakékoli nepřátelství. Zároveň je velmi zasažen emocemi ať už při návštěvě koncentračního tábora nebo při běžných životních maličkostech.

Na devátou narátorku se válečné trauma přeneslo prostřednictvím děsivých snů, které ji pronásledují dodnes a rovněž pocitem strachu, který se objevuje při jakékoliv cestě z domova s obavou, že se nebude moci vrátit zpět.

V celkovém souhrnu se tedy podle mého názoru trauma přeneslo na šest z devíti narátorů.

U všech uvedených narátorů jsem při celkovém hodnocení traumatu vycházela nejenom z jejich výpovědí, ale rovněž z mého osobního dojmu, který jsem při rozhovorech s jednotlivými narátory získala.

8. ZÁVĚR

V této práci jsem se pokusila potvrdit či vyvrátit myšlenku přenosu válečného traumatu na potomky přeživších. K prozkoumání dané skutečnosti jsem oslovila několik členů brněnské židovské obce patřících rovněž do druhé generace, se kterými jsem provedla rozhovor, jenž se vztahoval na přenos hromadného traumatu války. Než jsem však mohla přistoupit k uskutečnění rozhovorů s jednotlivými narátory, popsala jsem samotnou historii židovské společnosti během války a bezprostředně po ní.

S nárůstem oblíbenosti německé dělnické strany v roce 1933 se objevuje na politické scéně rovněž osoba Adolfa Hitlera, jenž dokázal svými bouřlivými projevy zfanatizovat dav. S jeho neskrývaným nepřátelstvím vůči židovskému obyvatelstvu je brzy seznámena celá společnost. Třebaže ne všichni souhlasí s Hitlerovými názory, nikdo se mu nepostaví na odpor. Tak započne vylučování židů ze společnosti s cílem vyvraždit toto etnikum. Tento záměr se však nezastaví pouze v Německu, rovněž se vztahuje na obsazené sousední země. Málokdo z židovské komunity si uvědomí hrozící nebezpečí, kterému budou židé zanedlouho vystaveni. Většina se rozhodne neopustit své domovy. Židé během války utrpí největší ztráty na životech, jelikož dochází k jejich vyvražďování v koncentračních táborech po celé Evropě.

Z koncentračních táborů se po válce vrací domů hrstka židovských obyvatel. Přes utrpení, které musely tyto osoby zažít, se při návratu do vlasti setkávají s nepřátelstvím a neochotou vracet jim zabavený majetek. Bohužel to však není jediný důsledek války. Do jejich životů se vryla osobní zkušenost z války, kterou nelze vymazat. Následkem této skutečnosti se začnou plnit čekárny ordinací a lékaři zanedlouho definují shodné projevy válečného traumatu, který přeživší zažívají. Ať už ve formě depresí, děsivých snů nebo neustálého pocitu viny za smrt příbuzných, jenž ve válce zahynuli.

Tyto formy traumatu se promítnou i do osobního života, který přeživší sdílí s nejbližšími. A právě rodina a potomci této generace jsou vtaženy do osobních prožitků přeživších. Členové této druhé generace jsou pak přítomni při projevech traumatu, který na ně zanechá dopad, a ovlivní v mnohém směru i jejich budoucnost.

Na tomto místě bych ráda podotkla, že při vedení rozhovorů jsem se opírala především o paměť a vzpomínky jednotlivých narátorů, ať už byly na narátory

přeneseny prostřednictvím osobních prožitků přeživších nebo jejich vlastní zkušeností s postholocaustovým traumatem.

Výběr jednotlivých narátorů jsem uskutečnila buď na základě předchozího přátelství s narátorem či jeho známým nebo díky osobní iniciativě členů brněnské židovské obce, kteří pozitivně reagovali na mnou navržené setkání, které by pojednávalo o přenosu traumatu druhé světové války na potomky přeživších.

Z uvedeného tedy vyplývá, že ti, kteří mě samotnou po mé výzvě na brněnské židovské obci sami kontaktovali, měli rovněž velký zájem vypovědět mi jejich vlastní zkušenosti s přenosem traumatu války. Ochotu k uskutečnění rozhovoru měli také moji přátelé, které jsem na brněnské židovské obci měla možnost poznat. A nakonec tu byla poslední část narátorů, kteří mi byli doporučeni od mých předchozích respondentů. Nutno říci, že většina z nich mi ráda poskytla rozhovor, neboť se domnívala, že je potřeba se tímto způsobem podělit o přenos válečného traumatu, který se u těchto jedinců objevil. Naproti tomu byli v této skupině i tací, kteří svolili k našemu společnému rozhovoru pouze na přání známých nikoli z osobní iniciativy. V důsledku tohoto postoje pak byl rozhovor poněkud formální a z uvedených odpovědí nebylo možno určit, jaký je narátorův vztah k přenosu traumatu na jeho generaci.

Přes všechny drobné niance jsem tedy měla možnost promluvit o tématu přenosu válečného traumatu na potomky přeživších s devíti narátory. Narátorům jsem položila během společného rozhovoru celkem třicet pět otázek, které se dotýkaly jednak dětství narátora, dále vzpomínek na jeho rodiče a především jejich válečného prožitku, který měl na některé narátory bezprostřední vliv.

Přestože mnou vedený rozhovor započal běžnými otázkami, které se týkaly narátorova dětství, dospívání a domova, brzy se dostal k ústřednímu bodu, kterým byl osud rodičů narátora během holocaustu a osobní zkušenosti s tímto obdobím po válce. Ne všichni narátoři byli schopni bez emocí vypovědět jejich vzpomínky. U některých jedinců odkrylo připomenutí osobního prožitku rodičů s válkou a důsledky tohoto utrpení mnoho emocí. U jednoho z narátorů byly tyto emoce více než patrné. Je však zcela pochopitelné, že ne pro každého je snadné promluvit o tomto tématu s cizím člověkem.

Pokud zhodnotím přenos traumatu války na mnou vyzpovídaných narátorech, pak se domnívám, že šest z devíti narátorů potvrdilo přenos traumatu na jejich osoby. U některých z těchto narátorů se válečné trauma přeneslo prostřednictvím nepříjemných snů, jež trápily i jejich rodiče, jiní si kladli vinu za to, že prožívají poměrně klidný život ve srovnání s jejich rodiči, další se odmítali ztotožnit s jakýmkoliv nepřátelstvím vůči nějakému etniku či pociťovali strach, v případě, že musí za určitým účelem opustit svoje domovy.

Moje práce by měla sloužit jako pramen pro zhodnocení přenosu válečného traumatu na potomky přeživších.

Zároveň doufám, že moje práce bude přínosem pro ty, kteří se o přenos válečného traumatu a o osobní prožitky druhé generace rovněž zajímají.

9. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

Prameny:

Rozhovory autorky s narátory:

Rozhovor autorky s první narátorkou vedený 4.11.2010 v Brně

Rozhovor autorky s druhou narátorkou vedený 17.11.2010 v Brně

Rozhovor autorky se třetím narátorem vedený 22.11.2010 v Brně

Rozhovor autorky se čtvrtým narátorem vedený 4.12.2010 v Brně

Rozhovor autorky s pátým narátorem vedený 8.12.2010 v Brně

Rozhovor autorky se šestou narátorkou vedený 14.12.2010 v Brně

Rozhovor autorky se sedmým narátorem vedený 15.12.2010 v Brně

Rozhovor autorky s osmým narátorem vedený 16.12.2010 v Brně

Rozhovor autorky s devátou narátorkou vedený 22.12.2010 v Brně

Literatura:

Adler, Hans Günther (2003): Terezín 1941-1945: Tvář nuceného společenství, Brno: Barrister a Principal

Blodig, Vojtěch (2001): Stín šoa nad Evropou: Dějiny ghetta Terezín. Praha: Židovské muzeum v Praze

Čapková, Kateřina a Frankl, Michal (2008): Nejistá útočiště: Československo a uprchlíci před nacismem 1933-1938, Praha: Paseka

Čermáková, Radka (2009): Poválečné Československo: Obnovený stát ve střední Evropě: Židovská menšina v Československu po druhé světové válce: Od osvobození k nové totalitě, Praha: Židovské muzeum v Praze

Emmert, František (2006): Holocaust, Brno: Computer Press

Epstein, Helena (1994): Děti holocaustu, Praha: Volvox Globator

Epstein, Helena (2000): Nalezená minulost, Praha: Rybka Publishers

- Frankl, Michal (2007): Židovská menšina za druhé republiky: Druhá republika a židovští uprchlíci, Praha: Židovské muzeum v Praze
- Glassman, Gaby (2006): Jak se vyrovnáváme s holocaustem: Pracujeme na zlepšení vztahů, Praha: G plus G
- Heitlingerová, Alena (2007): Ve stínu holocaustu a komunismu: čeští a slovenští židé po roce 1945, Praha: G plus G
- Hilberg, Raul (2002): Pachatelé, oběti, diváci: Židovská katastrofa 1933-1945, Praha: Argo
- Chládková, Ludmila (2005): Terezínské ghetto, Praha: V ráji
- Johnson, Paul (1995): Dějiny židovského národa, Praha: Rozmluvy
- Kárný, Miroslav (1991): „Konečné řešení“: Genocida českých Židů v německé protektorátní politice, Praha: Academia
- Klenovský, Jaroslav (1995): Židovské památky Brna: Stručná historie židovského osídlení Brna, Brno: Moravské zemské muzeum
- Klímová, Helena (2006): Jak se vyrovnáváme s holocaustem: Matky a dcery: Trauma a intimita, Praha: G plus G
- Krejčová, Helena (1991): Židé v české a polské občanské společnosti: „K některým problémům židovské menšiny a českého antisemitismu po roce 1945“, Praha: Univerzita Karlova
- Krejčová, Helena, Svobodová, Jana a Hydráková, Anna (1997): Židé v Protektorátu: Hlášení Židovské náboženské obce v roce 1942, Praha: Maxdorf
- Nepálová, Šárka (1999): „Židovská menšina v Čechách a na Moravě v letech 1945-1948“, Terezínské studie a dokumenty, Praha: Academia
- Petrův, Helena (2000): Právní postavení Židů v Protektorátu Čechy a Morava (1939-1945), Praha: Institut Terezínské iniciativy, Sefer
- Riesel, Petr (2009): Vrací se to občas v noci...Obecní noviny: informační měsíčník členů židovské obce, Praha: Židovské muzeum v Praze

Rothkirchenová, Livie (1991): Osud Židů v Protektorátu 1939-1945, Praha: Trizonia

Schmidtová-Hartmannová, Eva (1991): Ztráty československého židovského obyvatelstva v letech 1938-1945, Osud Židů v Protektorátu 1939-1945, Praha: Trizonia

Svoboda, Tomáš (2001): Stín šoa nad Evropou: Holocaust v Rakousku a jeho širší souvislosti, Praha: Židovské muzeum v Praze

Věstník Židovské obce náboženské v Praze (1948): Praha: Pražská židovská obec

Internetové zdroje:

http://www.holocaust.cz/cz2/history/jew/czech/terezin/terezin_transports, 11.10.2010

10. RESUMÉ

The aim of my thesis is to verify, whether there was an transmission of the second world wars' trauma to the descendants of survivors. But before I conducting interviews with the descendants dealing with this topic I outlined the historical facts of the Second World War. In this part of the thesis I lay stress on the Protectorate of Bohemia and Moravia and its relation to the Jews.

I concentrated on their gradual extruding of the society followed by the intention to kill this ethnic group. In the next part I focused on the situation in the Terezin camp, that was often the first stop of Jews deported from the Protectorate. I tried to outline the daily life in this camp and also the purpose of this camp.

Part of my thesis is also discussion of the war-returnees and their post-war destinies. At this point I also mentioned another increase in hostility towards the Jews and the problems regarding restitution of Jewish property.

The central point of my thesis are the interviews with different narrators that should prove the the transfer of wartime trauma to this generation. Whether some of the narrators were more communicated and others less, I came to the conclusion, that to the majority of the narrators the trauma was transfered to. Inthe conclusion of my thesis I carried out the an overall evaluation of the transmission of the trauma. The part of the thesis was complemented by tables that show the results of the interviews.